Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRA DET GAMLE RUDKJØBING

AF

TH. WINTHER

KØBENHAVN
EGET FORLAG
1929

FRA DET GAMLE RUDKJØBING

FRA DET GAMLE RUDKJØBING

UDGIVET AF
TH. WINTHER

KØBENHAVN

EGET FORLAG
1929

Langelands Centraltrykkeri, Rudkjøbing.

Rudkjøbing fører, sikkert med god Grund, de tre Fisk i sit Vaaben — af hvad Art disse saa end er — hvorom der jo tidt nok har været tvivlet og disputeret.

Fiskeri som et væsentligt Erhverv præger Byen den Dag i Dag, og har utvivlsomt præget den i umindelige Tider — selvfølgelig betinget af Beliggenheden.

Den af P. Rasmussen i „Oplysninger betr. Rudkjøbing Købstad" fremsatte Formodning om Ramsherredsgaden (i Udgaven af 1849 fejlagtig kaldet Rumskerradsgaden) som værende Byens ældste Del, er sikkert ogsaa rigtig og just i nøje Forbindelse hermed. En Husrække — som efterhaanden blev til to — langs Kysten og umiddelbart ved den blev, saaledes som Stedet paa anden Vis begrænsedes, selvfølgelig Fisker*byens* Oprindelse.

Og denne Husrække blev altsaa til at begynde med Rudkjøbings Hovedgade — dens Adelgade

eller Algade — som i sin Tid Hovedgaden er bleven kaldt i saa godt som alle danske Byer.

Dette synes paa en Maade at komme i Strid med det Forhold, at Navnet „Ramsherred", der som bekendt findes i adskillige Provinsbyer, og som andetsteds er bleven sammenholdt med det engelske Ramsgate, saa godt som alle Vegne findes blandt disses mindst anselige Gader; men at Rudkjøbings oprindelige Hovedgade efterhaanden er sunken ned blandt disse, viser for hvem, der gennemtænker Byens Udvikling, intet som helst paafaldende.

Gennem hele det 18tende Aarhundrede nævnes Algaden paa en Maade, som udelukker enhver Tvivl om, at der med den menes Ramsherred: Den $^{28}/_{6}$ 1708 bortauctioneredes (paa Major Scheels Vegne til Jacob Rasmussen) „det Bøggested kaldis Poul Pedersens, imellem Christian Bertram Nissens Huusz og Haufge Rom paa dend Syndre og Byefogdens Nyebygde, nu Sr. Peder Pedersen tilhørende Vaaninger og Haufge Rom paa dend Nordre siide — — — Med dend Østere Ende Vdtill Algaden og dend Vestere Ende Vdtill

Stranden — — —" (Pris 30 dlr.). D. $^{26}/_{10}$ 1745 thinglæstes Skøde fra Erich Jørgensen i Stoense til Jørgen Christensen Snedker i Rudkjøbing paa et „udi Rudkjøbing paa Ahlgaden mellem Lars Jør-„gensen Fisker paa dend Nordre og Anders Nielsen „paa dend Syndre siide beliggende Gavl stue „Huus — — — dends (Grundens) Bredde paa „Gaden fra Lars Fiskers Stolpe og til Anders „Nielsens Huuses Hiørne stolpe (Tallet ulæseligt), „fra dend syndre gade stolpe til Sr. Jens Kield-„sens Haufgegærde 65 Al. 3 qvteer, som streker „sig i øster og vester, bredden i Haugen fra „Farverens gærde og over til Gærdet ved Lars „Fiskers 20 Al. 3qvteer siiden ind i Lars Jør-„gensen fiskers Hauge paa Bredden 2 Al. 3 „qvteer med dens lengde ned til Stranden."

Alene disse to Ejerskifter giver Bevis for, at Ramsherred den Gang var Algaden, thi i ingen anden Gade kunde en Ejendom have „dend Vestere Ende Vdtill Stranden", saa lidt som sin Have „med dens lengde" samme Steds hen, hvilket Forhold yderligere gentagende bekræftes i et Skøde af 1765 (Panteprtc. Fol. 189 Nr. 745),

der omhandler bl. a. en Have, der strakte sig „neden ved Stranden" —

Kort forud for sidstnævnte Salg blev — $^{28}/_{6}$ 1743 — givet Auctionsskøde paa afdøde Otto Leistmans Hus „udi Smeddegaden, 3de fag Lade „Huus og 2 fag Sviine Eigl"*) til Mads Hansen „Krøger**) for 198 rdl. Grundstrækningen er fra „bemeldte Jens Handskemagers halve Hiørne Stolpe „fra Østen til Vesten Langs med Fondstøket 25 „Al. $2^{1}/_{2}$ qvteer derfra imod Synden til Jørgen „Væfvers Huus 19 Al. $2^{1}/_{2}$ qvteer, derfra og Øster „i Langs med Jørgen Væfvers Lade-Huuses Tag „Draab 9 Al. 3 qvteer derfra mod Synden Langs „med samme Huuses Gaul 5 Al., derfra i Øster „10 Al.: derfra mod Synden 12 Al., derfra i Østen „langs med Fattig Huusets Plankeværk 11 Al. „$^{1}/_{2}$ qvteer, derfra mod Norden er Haugens og „Gaardens Længde liige igennem Huuset udtil „Gaden. Neml. Husets Nordeste Fondstøke 37 „Al. $2^{1}/_{2}$ qvteer."

*) Svinesti.

**) $^{20}/_{1}$ 1797 skiftedes efter Skræder Mads Hansen Krøger i Smedegade Nr. 130. Der var flere Børn.

Ogsaa her finder man uomstødeligt Bevis for, at Ramsherred var Algaden, eftersom nævnte Otto Leistmans Hus var det søndre Hjørnested af denne og „Smeddegaden". Med sin ene Facade paa „19 Al. og $2^1/_2$ qvteer", der strakte sig „imod Synden", naaede det jo nemlig hen til „Jørgen (Christensen) Væfvers Huus" og dette — som for øvrigt var en ret anselig Ejendom, der andetsteds nævnes som „Gaard", vides med Sikkerhed at have været Hjørnet af „Ramshærretz Gaden" og Nutidens Gaasetorv. — Endelig siger Panteregistret d. $^8/_1$ 1788 (Folio 193) „Adelgaden nu Ramsherredsgaden".

Ramsherredsgades Karakter er igennem nogle Aarhundreder ikke bleven væsentligt forandret, smaa og uanselige har Størstedelen af dens Bygninger altid været, en ikke ringe Del af disse var de saakaldte Flindtske Leyevaaninger, tilhørende den andetsteds omtalte Byfoged Flindt. Denne var født 1740 og overtog Embedet som Byfoged i Rudkjøbing, som Efterfølger af Kammerraad Christian Pedersen Møller, der var død 1768. En af disse Leyevaaninger var det, som gennem

lange Tider blev den Plougske Slægts Hjemsted i Rudkjøbing.

Det er ikke usandsynligt, at disse „Vaaninger" endnu i Kammerraad Møllers Tid har været straatækt, thi endnu i 1796 beklager Byfoged Stephan Jørgensen, at dette er Tilfældet med mange af Byens Baghuse.

Saa langt hen i Tiden som det endnu kan huskes, var det imidlertid teglhængt, og som det saa ud mod Slutningen af sin Tilværelse, skal nu forsøges beskrevet:

Det bestod af 4 Fag — smalle til Gaden og endnu smallere til Gaarden, da Bygningen ikke var retvinklet. — I Skødet af 1783 siges om Fagene, at de „imod Haugen har [ ] ael og [ ] Tommers Brede", men Tallene, som aabenbart har skullet indsættes i de udspærrede Rum, er aldrig kommen der.

Umiddelbart fra Gaden traadte man ind i Stuen, hvis Murstensgulv laa i Flugt med Jordsmonnet, og som optog hele Facaden.

Dens Bagvæg var et Skillerum, der i omtrent $^2/_3$ af Husets Længde delte dette og oprindelig

havde været fortsat saaledes, at dets sidste Trediedel havde dannet Forsiden af en Alkoveseng*), der — uvist hvornaar — var nedbrudt og erstattet med en Himmelseng, anbragt i det derved fremkomne Huk. — I Skillerummet førte en Dør ud til Køkkenet.

Mellem den og Alkoverummet stod den store firkantede „norske" Jernkakkelovn med Frederik IV's Navnetræk paa Forsiden, hvoraf et Exemplar nu opbevares i Langelands Museum. — I Køkkenet — og som sig hør og bør ret i Hjemmets Midtpunkt — fandtes „Arnen" — det aabne Ildsted. — I hvor høj Grad dette dominerede Huset, ses af et i 1880'erne taget Fotografi, hvorpaa Skorstenspiben tilkendegiver dets forholdsvis kolossale Omfang. — Køkkengulvet var brolagt med raa Kampesten. — Fra det kom man ad en Stige til Loftet.

Begrænset af Ildsted og Alkoverum samt af Husets Bagvæg laa et Kammer med Vindue mod Gaarden. — En Køkkendør førte ud til Gaards-

*) Ved Skifteforretningen af 1801 (se længere fremme) nævnes udtrykkelig en saadan. Den vurderedes selvfølgelig ikke blandt Løsøret, men sammen med Huset.

pladsen, som — adskilt derfra ved et lille, vistnok i en nyere Tid opført Baghus fortsattes i „Haugen", der i Bredde med Husets Bagside strakte sig mod Sydøst og mødtes af Vinkældergades og Nørregades Haver. — Lejlighedens Højde var, imellem de naturligvis fritliggende Bjælker, lidt over 3 Al.

Nødes man nu saaledes til at anerkende den i senere Tider hverken særligt ansete eller — bortset fra dens Længde — anselige Ramsherredsgade for Byens oprindelige Hovedgade, da bliver det nylig nævnte „Gaasetorvs" Forhold næsten endnu mere forbavsende:

Gennemgaar man Brandprotocoller, Skattelister og andre officielle Fortegnelser, vil man forgæves søge dette Navn helt op til omkring 1820; alt, hvad det nu indbefatter ses i fortløbende Nummerrække medregnet til Brogade. — Den eneste, men meget betydende Undtagelse herfra finder man i Panteregister og Panteprotocol for 1745. — Her ses nemlig den ovenfor nævnte Jørgen Christensen Vævers Gaard „beliggende paa Gammel Torv med de Fattiges Boeder paa dend

ene og Ramshærretz Gaden paa den anden side". — „De Fattiges Boeder" var om ved den Tid Brogades Nr. 26, et 9 Fag langt Hus, beliggende ind mod Kirkegaarden (den senere Skolegaard). Beskrivelsen taler altsaa for sig selv. Hovedgaden udmundede i Hovedtorvet: det gamle Torv. — Hvorledes dette i en vis Periode tabte sin Betydning i en saadan Grad, at det ikke en Gang regnedes for Omtale værd som Torv, lader sig vel vanskeligt oplyse, men at det en Gang i en fjern Fortid har været Byens Centrum, synes saare rimeligt, naar man betragter de gamle Kort og ser, at det i gamle Dage f. Ex. laa i fuldt saa umiddelbar Forbindelse med Kirke og Kirkegaard som senere det nuværende Torv.

Det maa her iøvrigt i al Almindelighed bemærkes, at Materialet til Belysning af Rudkjøbings topografiske Forhold fra Tiden forud for Svenskekrigen (1659) kun foreligger meget sparsomt.

Det i Vilhelm Lütkens „Bidrag til Langelands Historie" (Pag. 229) foreliggende Kort over „Rudkjøbing med den svenske Befæstning 1659" maa vel antages at være, just hvad Byens Grænser

angik, korrekt. Ifølge dette strakte Voldene sig fra Stranden ved den nuværende Ørstedspark i en svag Krumning omtrent følgende den senere „Ørstedsgade"s udvendige (østre Side) over til Østergade, hvor de drejede brat af og fulgte Yderlinien af de nuværende Haver bag Østergade („Toldstien") og Brogade, indtil de atter endte ved Stranden, omtrent hvor nu „Bellevuevejen" udgaar fra Havnepladsen.

Paa Pontoppidans i P. Rasmussens Bog gengivne Kort*), ligger Voldene paa nogle Steder et Stykke udenfor Byen. Dette skyldes sikkert, at Kortet gengiver Christian IV's aldrig gennemførte Befæstningsplan. Da Svenskerne i 1659 i Huj og Hast fuldendte dette i Løbet af ikke saa faa Aar kun halvgjorte Arbejde i nogle Maaneder, er det ret forstaaeligt, at Voldliniens Længde indskrænkedes til det mindst mulige.

Paa 4 Steder aabnede den Byen Forbindelse med Omverdenen: gennem „Nørreport", „Østerport", „Rueport" og „Strandporten" (den sidste

*) At R. henfører det til 1648 maa rimeligvis skyldes en Fejltagelse. Pontoppidan benyttede næppe et 100 Aar gammelt Kort.

for Enden af Brogade, som endnu i 18de Aarhundrede jævnlig ses kaldt for Strandgaden), der alle bevarede deres Navn og Stilling som „Acciseporte" længe efter at Voldene, de havde ført igennem, var forsvundne*).

Paa Byens Grunde udenfor Voldlinien fandtes i gamle Dage ingen Bebyggelse, naar undtages „Hine Møller" ved Spodsbjergvejen. I Skattelisterne nævnes 1791 for første Gang et Hus „uden Nørre Port" og i 1795 nogle faa „uden Øster Port". Da det udenbys Byggeri derefter tog Fart, var det i Begyndelsen mest til den østre Side.

Indenfor Voldene — eller Portene — angives Byen i 1762 at omfatte:

„1. Torvet. 2. Broegade. 3. Østergade. „4. Sidsel Bagers Gade. 5. Nørregade. 6. „Vinkældergade**). 7. Kirke Strædet. 8. Smede „Gaden. 9. Ramsherred. 10. Rue Boder (de

*) Accisen ophævedes 1850. Den $^{2}/_{10}$ meddeler Langelands Avis: „Toldboden ved Østerport er at erholde til Købs eller til Leje. Man behage at henvende sig til Brændevinsbrænder C Bay".

**) Den nævnes undertiden — som den i Folkemunde hed — højt op i 19de Aarhundrede „Viinkælderen".

„endnu for Enden af Rue Stræde liggende Smaa-„huse). 11. Møller Huuset (Bymøllens Vaanings-„hus i Rue). 12. De Fattiges Boder" — hvilken Fortegnelse hentet fra de officielle Lister — nøje svarer til den i Stephan Jørgensens „Efterretninger om Rudkjøbing Købstad" (Odense 1796), som tillige angiver, at Kirke Strædet forhen blev kaldet „Adelgaden".

Det vil bemærkes, at foruden det før omtalte „Gaasetorv" mangler her en i senere Tider velkendt Stedbetegnelse: „Grønnegade".

Dette er for Stephan Jørgensens Vedkommende fuldstændig korrekt: det sidst anførte Navn opstod først længe efter hans Tid (han var Byfoged i Rudkjøbing 1789 til 1805) og ligeledes er det rigtigt, naar han beretter, at Kirkestrædet oprindelig hed „Adelgade", men hos Rasmussen er indløbet en besynderlig Fejl, idet han gentager dette uden at lægge Mærke til — eller Vægt paa — den manglende Grønnegade, og indfører paa Kortet af 1848 som „Nr. 71" „Kirkestrædet eller Adelgade", Gennemgangen fra Kirkepladsen til Gaasetorvet (Brogade).

Denne al sin Tid yderst uanselige Passage existerede slet ikke som Gade — allermindst som „Algade" — paa Jørgensens Tid*), og det er ej heller den, som af ham omtales: Efterhaanden som Byens Udvikling og tiltagende Omfang tvang Ramsherred i Baggrunden, idet den nødvendigvis mere og mere kom til at ligge i en Udkant, opstod en ny Hovedgade, og denne var det, som straks optog Algade-Navnet: den bar det i Slutningen af 17de, gjennem hele det 18de og et Stykke ind i det 19de Aarhundrede, indtil det omkring 1820 afløstes af „Grønnegade", men i Løbet af det sidste Hundrede Aar af denne Periode var Navnet lidt efter lidt gledet over til at være „Kirkestrædet". Og dette er det, Jørgensen omtaler.

Begge Navne var i hine Tider fuldt berettigede: Byens Udvikling maatte til at begynde med ret

*) Det maa bemærkes, at Algade (Adelgade) oprindelig var et Slags Fællesnavn, nærmest svarende til „Alfarvej" (se Molbecks danske Ordbog); jævnligt finder man i gamle Skøder en Bygning angivet at ligge f. Ex. med en Gavl „ud til Algaden", hvormed simpelt hen menes den forbiløbende Gade, selv om denne hed noget helt andet. Undertiden virker det noget forvirrende.

naturligt gaa mod Øst og har derved tvunget Hovedgaden samme Vej.

Den Dag i Dag er Gaden jo — bogstaveligt taget — Byens Centrum, førende ret imod, hvad altid er traadt stærkest frem i en Købstad: Kirken, Raadhuset og Torvet. Det sidstes Oprindelse er ikke hidtil paavist saa lidt som dets Forhold til det før nævnte „gamle Torv"; kun omtales i 1828 (se senere under den gamle Kirkegaard) „det store og det lille Torv".

I sin ældste Tid har Gaden vel paa sin vestre Side fra Raadhuset til Smedegade kun ved en Mur været adskilt fra Kirkegaarden, hvorved dens andet, mere stedbestemte Navn er opstaaet og brugt i Flæng med det officielt erhvervede „finere". — (Endda maa Gaden formodes at have været ved at skifte Navn en Gang til: i Frederik V'tes Byplaner af 1754 kaldes den „Torvegade", hvilket Navn dog, saa naturligt det end i og for sig synes, aldrig har faaet praktisk Anvendelse).

Den nøjagtige Bestemmelse af — den østre — Kirkemurs Beliggenhed i den ældste Tid er noget nær umulig. Kortet hos Lütken viser en

sammenhængende Husrække udenfor Muren paa dette Sted, medens de nævnte „Byplaner" saavel som Pontoppidans „Danske Atlas" savner al Bebyggelse paa samme Strækning.

Hvis man vil regne med, at den var gaaet til Grunde i Svenskekrigen, da som bekendt en ikke ringe Del af Byen blev lagt i Ruiner, maa den være bleven meget hastigt genopbygget, eftersom der i alt Fald allerede i første Halvdel af det 18de Aarhundrede omtales Ejendomme paa dette Sted. —

Bebyggelsen i Gaden som Helhed betragtet har gennem de senere Aarhundreder jævnlig forandret dens Udseende og Afgrænsning. Højt op mod Nutiden har den — med sine højst uregelmæssige Husrækker — især paa enkelte Steder haft en uforholdsmæssig Bredde tilfælles med flere andre „Algader"; man tænke f. Ex. paa Hovedgaden i Holbæk.

At det er denne Gade, Stephan Jørgensen omtaler, er ikke vanskeligt at føre Bevis for; Listerne over Extraskatten af 1762, hvis udførlige Gadefortegnelse er ført frem i en længere Aar-

række, sammenholdt med de — forøvrigt faa — tilbageværende Brandprotocoller samt med Skøde- og Panteprotocoller, udelukker enhver Tvivl i saa Henseende.

Forvekslingen hos Rasmussen er ret besynderlig: den gamle Byskriver med sin mægtige Interesse for Rudkjøbing og dens Historie maa jo antages at have vidst bedre Besked om et sligt Forhold end nogen som helst anden.

* * *

I 1740 nedtoges fra Rudkjøbing Kirketaarn en Klokke med Aarstallet 1105, hvilken vel giver den ældste existerende Oplysning angaaende Kirkens Tilblivelse.

Antager man Kirken at være paa Alder med nævnte Klokke, har denne oprindelig været anbragt andet Steds. Taarnet er først bygget i en langt senere Tid; efter Rasmussens Mening betegnet ved Aarstallet paa dets vestre Side: 1621. — Som bekendt forbindes det i Nutiden ved en Tværbygning („den ny Kirke") med Kirkebygningens ældste Del, hvis „Vaabenhus" (nedrevet 1836)

en Tid gjorde den til en Slags Korskirke. Samme Vaabenhus omtales i Brandprotocollen 1791.

Vaabenhuset var tilbygget ved den søndre Side af Kirken med en muret Gavl og strakte sig i sønder og nør i Længde 13 Al., Bredde $11^1/_2$ Al., Højde 5 Al., Murtykkelse $1^1/_2$ Al., og bestod af 5 Fag med Fjelleloft. Taarnets Dimensioner angives samme Steds: „dets Længde (!) i søndre og nør 10 Al. samt i øster og vester 11 Al., Muurenes Tykkelse $1^1/_4$ Al. og i Højden 26 Al. med Spiiren, som er i en ottende Kant, dækket med Spaan udi Højde 30 Al, og ved Siden omkring Spiren 4 murede Gavle, 9 Al. Højde.*)

Taarnets Grundflade var altsaa ikke helt quadratisk, men end mere uregelmæssig er den bleven, da der (stadig ifølge samme Taxation) findes „en Tilbygning ved Taarnets øster Side med Gavltag langs med Taarnet 10 Al., Bredde $5^1/_2$ Al., Højde 9 Al., samt 2 Al. tyk Muur".

*) Rasmussen ansætter Taarnets Højde med Spir til omtrent 52 Al.

I 1768 maatte man tage Syn paa „Kirkens Taarns nødvendige Brøstfældighed (sic)" og fandt, at „Spiren er sjunken, og hælder til den Syndre Side formedelst Bielkerne er afraadnede oben i Taarnet, hvor spiiren staaer paa, og er færdig at falde". — Synsmændene Peder Johansen og Christen Jørgensen ansatte de nødvendige Omkostninger til 157 rdl. 3 ℔ 4 ß.

Dette var vel nok en af de hos Rasmussen Pag. 77 antydede Reparationer.

En tidligere (1699) omhandles som bekendt i Inscriptionen over Taarnets vestre Dør („Capeldøren"); den ovennævnte Brandprotocol anfører ogsaa de „udi forbenævnte Taarn befindende Klokker, den største kaldet Stormklokken, den anden lidt mindre Tolvklokken og den tredie Tiklokken kaldet*) samt det udi samme Taarn staaende Sejerværk".

Endvidere taxeredes „Orgelværket med dets Tilhørende", i Forbindelse hermed kan nævnes, at Regnskaberne for 1728 viser, at Organisten

*) $^{22}/_{7}$ 1697 betalte Hans Steffensen for Klokkerne at kimis med paa hans Brøllup-Dag 4 Mk.; if. Troels Lund „Dagligt Liv i Norden" var sligt almindeligt, XI., Pag. 23.

(Hr. Gültzau) fik i aarlig Løn 16 rdl. 4 ß og „Belgetræderen" 2 rdl. samt „Huusleje hannem tillagt 5 rdl. 2 ß".

Af samme Regnskab kan følgende uddrages:

„Søfren Due Klocker Hans
„Søn af Kircken for af vigte Aar 7 rdl. 2 ß 0 β
„Huusleie Hannem er tillagt .. 5 - 2 - 0 -
„For Smørrelse til Klockerne. 2 - 0 - 0 -
„For lyse Cronerne og Lyse
„armene samt Kircken til Pindze
„fest at Reen giøre ..... 1 - 1 - 8 -
„Kirckeværgerne for deres Umag 2 - 0 - 0 -
„Til Blich og papir (Blæk) ... 0 - 2 - 0 -
„31. Maj ladet en arm paa dend
„Større Lyze Crone flj*) Som
„var i Støcker Saa vel Vingerne
„paa Ørnen paa same Crone
„der for betalt .... 0 - 1 -12-

$^{27}/_{5}$ 1730 var det galt igen med Lysekronen:
„betalt Hans Guldsmed for en arm
„at Lode paa dend Store Crone .... 1 ß 0 β

*) „Skal være flye": ordne, gøre til Rette, dog omtales Molbecks Dialect Lexicon Udtrykket „fryde sig" som værende sjællandsk for at grønnes, springe ud (om Mark og Skov).

I Lighed med den anførte Post ang. Pindze findes i 1694:

„for Kircken at Maje og frye til Pindze fest 3 ß
„Kjøbt 2 les Maye til at Maje Kircken med
„gaf der for..... 2 ß
„og til Pindze 1697 anskaffedes Rønne May".

Dette sidste Udtryk er for saa vidt besynderligt, som den gamle, kendte Benævnelse at „Maie", udpynte — Majløv, Majgren o. s. v., der ogsaa har været kendt og brugt paa Langeland, ellers altid, bl. a. i Molbecks danske Ordbog, sættes i Forbindelse med Birke- og allermest med Bøge-Løv. I Rudkjøbing var det i Midten af 19de Aarhundrede saa at sige Tegnet paa Foraarets Genkomst, at den første udsprungne Bøgegren „Majgren" kom til Huse.

Hvis man i de samme Regnskaber ser fra Udgifts- til Indtægtssiderne findes disse selvfølgelig mest optaget af Begravelsespenge, hvorom senere nærmere vil blive talt, men man finder dog ogsaa af og til andet — undertiden interessant nok for senere Tiders Betragtning, som f. Ex. det Pag. 22 i Note omtalte. —

$^{13}/_{11}$ 1695 betalte Jacob Dinnesen Witt „Forflyttelsespenge fra det andet Stade op paa det første 3 ℔".

Det herved omhandlede var den tidligere Form for en senere Tids „private Stolestader". Her drejede det sig altsaa om ikke en „hel Stol", men om den enkeltes Plads. Mænd og Kvinder havde jo hver sin Side af Kirkens Midtergang. — I et Tilfælde, som det nævnte, gjaldt det saaledes en ligefrem „Oprykning" (Forflyttelse), men efter hvilke Regler en saadan i hine Dage lod sig foretage; er det ikke lykkedes nøjagtigt at klarlægge.

$^{16}/_{2}$ 1700 købte Hans Dinnesen Witt det 4de Stade i No. 12 for 4 ℔. Som Indtægt for Kirken forelaa saadant ikke sjældent.

Ogsaa mere extraordinære Indtægter forelaa: i April 1696 betalte en Del af Byens Borgere efter „Kongelig Majestæts Byefoged og Øfrighed, Hr. Claus Bertelsens anmodning (sic) Bidrag til det nye Loftes Bekostning i Kierken." — Omlægning af Loftet saavel i Kirken selv som i Vaabenhuset foretages samme Sommer. Blandt Bidrag-

yderne finder man: „Jacob Dinnesen Witt 2 rdl., Lauritz Kieldsen 1 rdl., Matthies Wit 3 ℔, Jens Jørgensen Alsing 2 ℔, alle var de blandt Byens større Næringsdrivende.

* * *

Vil man prøve at faa et Overblik i store Træk over Byens Udvikling fra Kirken, Kirkegaarden og disses Omgivelser, ligger det jo nær at begynde med den Gade, der, hvornaar det saa end er sket, tør antages at have arvet Navnet som Algade, da den første Indehaver heraf havde mistet Betydningen som Hovedgade. — Har Grønnegade Gang paa Gang forandret sit Navn, saa har den endnu tiere forandret sit Udseende og sin Afgrænsning.

Hvad Udseendet angaar, da findes der i Gaden nu kun et eneste Hus bevaret fra en lidt ældre Tid, det næst sydligste paa Gadens vestre Side, gammel Matr. Nr. 119, hvori der endnu drives Bageri, hvad vistnok har været Tilfældet i over halvandet Hundrede Aar. Gadelinien laa her et Stykke længere mod Vest end senere, og Gadens modsatte Side delvis mere mod Øst.

Rudkjøbings „gamle" Matr. Nr. begyndte paa Torvet, (der ommatriculeredes 1833) (Gadernes Pag. 15, anførte Følgeorden bibeholdtes Aarhundredet ud) og fortsattes i løbende Rækkefølge Byen igennem. Naar man var naaet til Grønnegade (Kirkestrædet), var det første af dettes Nummer 114, idet man begyndte fra Vinkældergade, „gik op" langs den vestre Side til Raadhuset (som hørte til Brogade — „Strandgade" — mærkværdig nok ikke til Torvet) og derfra „ned ad Gaden" paa den østre Side.

Nr. 114 var imidlertid i den ældst kendte Tid ikke selve Hjørnestedet mod Vinkældergade, men optog senere dette i sig.

Mellem Vinkældergade, Grønnegade og Smedegade laa nemlig omkring 1700 to ret anselige Ejendomme, der lagdes sammen, for igen i en langt nyere Tid at blive delt i flere mindre, — og atter til dels at samles.

* * *

$^{23}/_{4}$ 1709 sattes Skifteretten efter en Jens Jørgensen Alsings Hustru*), som efterlod sig

*) Skødeprotocollerne fra denne Periode er dog for en stor Del gaaet tabt.

foruden Manden en Søn af et tidligere Ægteskab. Protocollen viser, at „Ejendomsgaarden — — — „er udtil Aelgade, et gaulhuus, Strickende sig i „øster og vester, Nj Fag Huus, imellem Matthias „Wittes paa den Syndre, og Viin Kielder gaden „paa den Nordere siide, Hvilke fornævnte Nj fag „huus biugning med hvis der udj Huuset af „Parniellede Huulesenge*) og i Skorstinen ind- „murede Jernplade, med derhos beliggende Gaards- „Rum, Som er til ind-Kiørsel fra dend vestere „Ende i Huuset, fiire ael. i Breeden, og fra dend „Synderste hiørne-stolpe i Breeden Trej alen $2^1/_2$ „qvteer. Desforuden eet lidet indheynet Gaards- „rum, med een dertil hørende half Brønd, mellem „fornævnte Matthias Wittes Grd. og ermeldte „Biugning, ligge ud for det opbygde Jens Alsing „tilhørende udskud som er til Kiøcken, hvilken „fornævnte Biugning med paastaaende Grunde „Gaards-Rum og halfve Brønd, som det nu be- „findes, ialt for 108 dlr. [er vurderet]".

Denne Gaard var Hjørneejendommen. I Nabo-gaarden i Grønnegade (Nr. 114) boede altsaa

*) Alkovesenge med Panel.

Matthias Witte (With), en af Rudkjøbings kendte Købmænd, Søn af Dines With, som ligeledes var Forretningsmand.

Dines With, som vistnok er en af de ældst kendte Kjøbmænd i Byen, var „født i Holsteijn" 1640 og begravedes $^{29}/_{12}$ 1688, „48 Aar 2 Mndr. 3 Dage gl.". Der skiftedes $^{10}/_{1}$ 1689. Enken var „Erlig dyedige og Gudfrycktige Matrone „Karen Jacobs Daatter, og Børnene: Jacob „Dinesen With, 23 Aar (som fik en Slags Myn- „dighedsbevilling), Anne Dines Daatter, gift „med Overformynder Jørgen Jørgensen (hun „efterlod to Børn, da der skiftedes efter hende „1696) Matthias Dinesen With, 17 Aar, som „„conditionerede" (var i Handelslære) i Jylland. „Hans Dinesen With, 15 Aar, Dines Dinesen „With, 13 Aar, Ditlef Dinesen With, 9 Aar."

Ved Registreringen anføres „— — — Gaarden „som den sl. Mand Dines With iboede og idøde „her udj Rudkjøbing beliggende" Som er først „15 Fag med Gaufl Huus, og den Længde langs „ud, med Kelder, Baggerofuen, Schorsteen — — „Sdlr. 180."

„16 fag Lade-huus udj Gaarden, med Sviine Eigel
„Sdlr. 112.
„17 faug Huuz langs med Gaden som med Porten
„er beregnet, med Een Schorsteen og Bagerofu
„udj. den Norder Ende o. s. v 170.
„Een Hauge nedenfor Gaarden beliggende, som
„dend nu findes Indhegnet 20". Ialt Sdlr. 482.

Ved Skiftet blev udlagt udj Gaarden	
for Penge til Enken	241
til Jacob With	143.1.12
- Hans Dinesen With	27.2. 4
- Ditlef Dinesen With	50
(Sletdaler a 4 ß)	482

Jacob With begravedes $^{20}/_{2}$ 1702, $36^{1}/_{2}$ Aar gammel efterladende sig Enke, Abel Cathrine Mogens-daatter, samt deres eneste Barn: Maria Dorthæa Jacobs-daatter With, som var umyndig og derfor under Værgemaal af sin Farbroder Mathis With. Der skiftedes $^{28}/_{3}$ sa. Aar og Ejendommen beskrives da saaledes:

„Eet Gaufel Huus udtil Aelgaden Strækkendis
„sig Øster og Vester med Stuehuuz, Senge

„Cammer, Kiøcken, Spiis Cammer og Kielder
„Stue, 15 faug med der hosz Et lidet Udhuus
„Ved Brøggerset: a fauget 12 rdl. 180 rdl.

„Nock til Samme Huus i Bebygd vdtil Ael-
„gaden, som er til forstue, Kramboed, Kiælder-
„stue, Porte-Rom og Leyevaaning, I aldt 17 fag
„a 10 rdl. 170 rdl.

„Der næst Een Huuz Bygning ved Porten,
„som er til Suenne Cammersz, Loe, Staldsrom
„og Ladehuusz: 10 fag a 6 rdl. 60 rdl.

„I Lige maade Een Biugning i Gaarden til
„Vognschiul, Lade Huusz 6 fag med der hosz
„Een Liden Sviin Eigel a faget 5 rdl. 30 rdl.
„Noch Bag fornv. Gaard Een Liden frugt Hauge
„med der udj Een fiske parck Estimeret for 10 rdl.
„450 rdl.".

Allerede $^{30}/_{8}$ sa. Aar trolovedes Abel Cathrine Mogensdaatter til Lauritz Kieldsen „begge Enche Folch her udj Byen". Efter en — for Datiden — paafaldende lang Trolovelsestid viedes de $^{4}/_{7}$ 1703, men var kun gift i 4 Aar: Hustruen begravedes $^{4}/_{9}$ 1707, „35 Aar 2 Mdr. 2 Ugger gl.", efterladende Manden og en knapt 3-aarig Datter,

Margaretha Dorthea Lauritzdatter. Ved Skiftet $^{27}/_{10}$ 1707 beskrives Gaarden saa nøje som 5 Aar forud, at man fristes til at anse Beskrivelsen for en Afskrift.

$^{10}/_{6}$ 1708 trolovedes „Lars Kieldsen" til Marie Elisabeth Jessens Præste-encke fra Riise paa Ærø". Han ses 1721 ansat i „Krigsstyr" som Skipper og begraves $^{22}/_{4}$ 1729 61 Aar gammel, ved hvilken Lejlighed „Brandstyr" (Extraskat) omtales med Stærvboet. Der holdtes Auction efter ham, *men ikke over fast Ejendom.*

Matthias With havde omkring Aarhundredeskiftet stiftet Familie ved at ægte Angenis (Agnes) Hedvig Glamann (undertiden stavet Glaumand) fra Ærøskjøbing, som fødte ham en Søn, der i 1702 blev døbt Dines Christian, med sin Tante „Abel Cathrine Jacob Witthes Encke" blandt flere andre som Fadder. — Men Agnes Hedvig selv begravedes samme Aar $^{11}/_{8}$.

Da der skiftedes efter hende $^{5}/_{9}$ blev Matthias Withs Gaard beskreven at ligge — — — „mellem „Jørgensens Alsingsz Vaaning paa den Nordere og „Smedegaden paa dend Syndere Side", „Biugning

„udtil Aelgaden, Streckendis Sig i Synder og Nør „13 fag Huusz Biugning af fauget 12 rdl., er „156 rdl."

„Nock op til Samme Biugning i „Bibiugt Een Huusz Lengde . . . . . 156 rdl. „som Er med Portens ind Kiørsel 13 „Fag a 7 rdl. . . . . *)97 - „der nest ved Enden i samme Huusz „i Bibiugt 6 faug Huusz med Ports „Rommits Værrelse [Streckendis] sig i „Synder og Nør a faget 7 rdl. . . . 42 - „Svine Eigel Estimeret for . . . . . 4 - „Een Liden Bøgge pladtz og Haufge „Bag ved samme Gaard med derudj „Befindende thilhørig halfves Brønd, „som estimeris for . . . . . 10 -

**)309 rdl.

Ikke længe efter sin første Hustrus Død giftede Mathias With sig med Barbara Catrine, hvis

*) Denne Regnefejl ses ikke rettet. — Nævnte Bygning laa altsaa til Smedegade, medens den efterfølgende strakte sig ned i Gaarden paralelt med Forhuset. —

**) Foruden Gaarden ejede With „En Vaaning", som afgangne Peder Jespersen beboede, paa 4 fag, men dennes Beliggenhed er usikker.

Efternavn ikke kendes. Hun forekommer i Rudkjøbing Kirkebog som Gudmoder til en Mængde forskellige Menneskers Børn, hvad noksom viser den Agtelse, hun og Manden har nydt. Selv blev hun i 1704 Moder til en Søn „Pedder", der døde som spæd.

En Skatteliste viser, at With paa den Tid havde i sit Brød „2 Tiennistebud" og ejede „2 Ploug Bæster". De sidste nødvendiggjordes derved, at han havde nogle Jordlodder udenfor Byen, bl. a. et Stykke Tørvemose.

Hele Familien var en udpræget Købmandsslægt: hans 2 yngste Brødre, Dines og Ditlef, anføres samme Aar som „2 unge Karle som bruger et Lidet Høckeri for dennem Begge".

$^{14}/_{10}$ 1707 døbtes atter en „Peder, Matthiis Wittis Søn". Ham er det, som forekommer i Listerne over „Formue-, Kop-, Hæste- og Carosse-Skat", da Forordningen herom af $^{20}/_{8}$ 1743 var traadt i Kraft.

Efter at Fortegnelsen har opregnet Matthias Withs Husstand — som nu bestod af foruden ham selv en Karl, en Dreng og en Pige — samt meddelt,

at hans „trende Hæste afgifves til Styckhæste", beretter den, at Husejeren har hos sig „Logerende Sin Søn Peder Wiith, nyelig nedsadt sig og taget Borgerskab."

Yderligere ses, at sidstnævnte derfor var „fri for Kop-Skat", hvorimod han betalte 12 rdl. „af Midler og Formue eller Næring og Brug" + 48 ß for en Tjenestepige.

Faderen Matthias With, som nu „bruger ingen Handel meer", betalte i Heste- og Carosse-Skat 11 rdl. og af Formue 16 rdl. Han synes ikke at være død i Rudkjøbing, da der hverken i Kirkebog eller Skifteprotocol har været noget at finde herom, men Sønnen Peder overtog Gaarden efter ham og maa antages ogsaa at have fortsat Forretningen. $^{2}/_{8}$ 1743 var han bleven copuleret til Anneke Erichsdatter. —

I det Tidsrum, for hvilket Byens Skødeprotocol som før bemærket er gaaet tabt, maa ikke alene Jens Jørgensen Alsings Ejendom være bleven sammenlagt med Withs Gaard, men denne ogsaa udvidet paa anden Maade, hvilket fremgaar, da

den af Peder With $^{18}/_{5}$ 1764 (thingl. $^{17}/_{7}$) tilskødes Grev Friderich von Ahlefeldt paa Tranekjær.

Dette Skøde siger, at den var „— — — Belig-„gende i det Saa nævnte Større Kirckestrædet „bestaaende af 1 Gavl Huus Streckende Sig i „Sønder og Nør 14 Fag Huus Bygning udtil Adel-„gaden, nock i bygt til Same Længe ved den „søndre Siide udtil Smedegaden kaldet, 14 Fag „med Porten iberegnet for tvende Fag, viidere „udi Gaarden, Sønder og Nør Streckende sig 9 „Fag lade Huusz imellem Haugen og Gaarden, „nok til Vinkjelder strædet 9 Fag Stue Huus og „6 Fag lade Huus, med Sviin Eigel til dette lade „Huus viidere udi Gaarden Eet Kiøckenhuus 3de „Fag Dobelt*) og bygt til Stue Huuset med „Brønd i Gaarden saa og halv Brønd udi „Haugen — — —".

De 9 Fag til „Viienkielder strædet" var jo Jens Alsings foran omtalte Huus, og de 6 Fag, som nu laa i Fortsættelse heraf, maa altsaa yderligere være tilkøbt i den mellemliggende Tid, med mindre den „Liden Bøggepladtz", som om-

*) Dobbelt = 2 Etager.

tales 1702, men ikke senere, og hvis Beliggenhed er ret løseligt angivet, har strakt sig ud til Vinkjældergade bag Alsings Hus og senere givet Grunden til de 6 Fag.

Ogsaa mod Smedegade synes der jo at være foretaget nogen Forandring.

1771 giver Brandprotocollen en noget fyldigere Skildring af Ejendommen, om det end stadigt falder lidt vanskeligt at bestemme visse af de enkelte Bygningers indbyrdes Beliggenhed i det store Compleks:

Gaarden laa „i Kirkestrædet ved den vestre Side fra nordre af" og indbefattede:

„1) Et Forhuus, 14 Fag a $2^1/_4$ Al., $4^1/_2$ Al. „Stolpe, i Breeden 11 Al., med Kielder under 3 „Fag, og Fieldegulv i 6 Fag.

„2) Et Sidehuus indbygt i Gaarden paa „næstforrige Huus 2 Etager, 3 Fag a $2^1/_4$ Al., „4 Al. Stolpe, under til [,], $11^3/_4$ Al. i Breeden „til Køkken og Kamre.

„3) Et dito ved nordre Side udtil Vinkjælder- „gaden, 9 Fag a $2^1/_2$ Al., 4 Al. Stolpe i Breeden,

„11½ Al. med Kielder under 2 Fag og Fielde-
„gulv i 4 Fag til Værelser og Brøggerhuus.

„4) Et dito med Enden deraf, 6 Fag a 2½
„Al., 3¾ Al. Stolpe, i Breeden 8¼ Al., hvorved
„et Udskud for 3 Fag, 3 Al. Stolpe, i Breeden
„2½ Al. til Svinestiig.

„5) Et dito ved Søndre Side ved Smedegade
„14 Fag a 2½ Al., 4 Al. Stolpe, i Breeden 6½
„Al. til Brendehuus og Kammer samt Indkørsel.

„6) Et Tverhuus, 9 Fag a 2½ Al., 4 Al.
„Stolpe, i Breeden 10 Al., til Stald, Loe og
„Vognport". — Taxeret ialt til 940 dl.

„Efter at Grev Ahlefeldt havde købt Gaarden, overtoges den af hans Stedsøn, Major ved „Jydske gevorbene Dragonregiment", Baron v. Bodthmar, som med Familie beboede den fra 1764, indtil han i 1772 flyttede til Holsteen. Han overdrog den til sin Halvbroder Grev Christian Ahlfeldt, som igen ved Skøde af ¹¹/₆ (thinglæst ²⁸/₆) 1774 afstod den til Guldsmed Kield Nielsen „med samme Ejendoms Rett, som jeg den min Broder haver afkiøbt". — „Samme Aar var der if. Brandprotocollen af 1781 blevet „opbygt" et nyt Udskud

ind i Gaarden, 6 Fag a $2^1/_2$ Al. — $3^1/_4$ Al. Stolpe, $3^1/_2$ Al. bredt til Kiøcken og Spisekammer. — Det har dog sandsynligvis været en Ombygning af det 1764 nævnte Kiøckenhuus."

Efter Skattelisten lader Ejendommen til en ganske kort Tid derpaa at have været beboet af Apotheker Jørgensen, men Aaret efter ses den kendte Kjøbmand Claus Christensen Stage som dens Ejer, og da Kield Christensen — ligeledes i 1774 — fra samme Claus Stage overtog dennes Gaard i Brogade, den som nu ligger umiddelbart øst for Hotel „Skandinavien", synes en Slags Mageskifte at have fundet Sted. — Skødet til Stage paa Ejendommen i Grønnegade har ikke været at finde thinglæst. — Men han beholdt den til sin Død i 1808, og for anden Gang kom den i en Ahlefeldts Besiddelse, da Arvingerne $^{23}/_6$ 1809 gav Skøde paa den til Grevskabets daværende Indehaver for 1400 rdl.

En Del af Gaarden benyttedes saa en Tid til Magasin, indtil den hele paany blev Købmandsgaard, da der $^7/_1$ 1812 thingl. Skøde paa den for 2000 dl. til Købmand Hans Nielsen, som omtrent

samtidig afhændede sin tidligere Gaard skraas overfor — der, hvor nu den Wintherske Stiftelse ligger.

Hans Nielsen var Søn af Købmand i Østergade Matr. Nr. 51 Niels Hansen, havde taget Navigationseksamen og kaldtes ogsaa en Tid Skipper, men løste Købmands-Borgerskab $^{27}/_{2}$ 1802. I Krigens Tid fungerede han som Fourage Commissiær, var Færgelavs-Bestyrer, og nævnes i 1833 som forhenv. Købmand, nu Toldbetjent.

Han sad inde med Ejendommen en halv Snes Aar. I 1823 opholdt han sig i de „Slesvigske", samme Aar havde han forsøgt at afhænde saavel Gaarden i Grønnegade som sine Jorder i „Kohaven". Det sidste lykkedes nemt nok, men anderledes stillede det sig med det indenbys. —

Ved en første Auction $^{8}/_{4}$ 1823 melder Auctionsprotocollen, at Gaarden opraabtes for 1600 rdlr. Sedler, men „Intet Overbud skete".

Derpaa opraabtes „8 Fag Kuernhuus med forholdsmæssig Anpart i Gaard og Have for 150 rdlr. Sedler", hvad utvivlsom var den senere anførte „Parcel Nr. 1". — „Intet Overbud skeete".

— Saa opraabtes hvert Fag af øvrige Gaardens Bygninger for 20 rbdl, men „Intet Overbud skeete". — 2den Auction 22de s. M. gav heller ikke noget Resultat. — Saa gjorde man endnu et Forsøg ved paa en 3die Auction $^{7}/_{5}$ at opraabe hele Ejendommen for 1200 rdl., men heller ikke dette hjalp, og dermed var den gamle Gaards Skæbne afgjort, idet man opgav Haabet om at faa den solgt samlet.

Da man $^{18}/_{11}$ samme Aar skred til den 4de Auction, var den delt og „indpælet" i ikke mindre end 9 Parceller, som udbødes enkeltvis, hvad der ogsaa faldt særdeles fordelagtigt ud.

Da der ikke er forefundet noget Kort eller Rids over Udparcelleringen, falder det stadigt vanskeligt at reconstruere Ejendommen, men Parcellerne beskrives saaledes som følger, idet der af en eller anden Aarsag begyndtes fra *oven* i Numrene, hvad man paa Grund af den anvendte Udtryksmaade er nødt til at bibeholde. — Særlige Vanskeligheder frembyder Parcellernes Tilliggende.

Nr. 9 6 Fag til Vinkjældergade med Gaardsplads, grænsende mod Vest til Snedker Rasmus

Johansens Gaard, „Gaardsplads 12 Al., langs med Huset fra Østen 12 Al. lang, saaledes som afsadt er".

Tilsloges Fuldmægtig exam. jur. St. Petersen for 190 rdl. Sedler.

Nr. 8 6 Fag „dernæst" (i Vinkjældergade) „med Gaardsplads af 10 Al., dybte fra den vestlige Side ind imod Brønden, $5^1/_2$ Al. derfra i Linie indtil Huset saaledes, at Adgang haves til Brønden, som afsat er".

Nr. 7 5 Fag Stuehus til Kirkestrædet og Vinkjældergade med tilhørende Gaardsplads og med Adgang til Brønden i Gaarden og „med Rettighed til Skorstenen", „Gaardspladsen 10 Al. 15 Tom. i Længde eller dybte — $2^1/_2$ Al. bred ind til Brønden, til hvilken Kiøberen har Adgang, med en Plads af 4 Al. 12 Tom. bred, i mod Brønden 4 Al. 9 Tom. dyb, ellers Langs med Brønden, dog saaledes, at Gaardspladsen gaaer tæt ind til de 2 første Fag a Nr. 8".

Disse to sidstnævnte Nr. tilsloges under et til Pottemager Daniel Andersen for 330 rdl.

Nr. 6 3 Fag „dernæst" til Kirkestrædet — — „hvormed følger Ret til den i Parcellen Nr. 7 værende Skorsteen*) og med Adgang til Brønden i Gaarden". — „Med Gaardsplads saa langt Huusets bredde rækker og i Længde eller dybte $7^1/_2$ Al., som afsat er".

Tilsloges Vægter Ole Larsen for 152 rdl.

Nr. 5 „6 Fag dernæst midt i Gaarden" — — med Gaardsplads af $9^1/_2$ Al. bredde for de 4 nordligste Fag af samme, og med 15 Al. dybte eller Længde, saaledes som afsat er.

Tilsloges Smed Hans Markussen Wolder for 300 rdl.

Nr. 4 9 Fag med Porten iberegnet paa Hiørnet til Kirkestrædet — — med Gaards Plads paa 14 Al. Længde 4 Al. 2 qvteer 4 Tom. bredde, saaledes som afsat er.

Tilsloges Urmager Johan August Adamy for 300 rdl.

---

*) Af denne Skorsten fandtes i senere Tid Rester af Fundamenterne ved Grundgravning hos Købmand H. J. Jacobsen, dog uden at der fremkom noget af Interesse.

Nr. 3 6 Fag dernæst til Smedegade, med Gaardsplads 14 Al. Længde 9 Al. bredde, „saaledes som afsadt er".

Nr. 2 3 Fag dernæst med Gaard „saa langt Huuset rækker i Bredte i lige Linie hele dybten igennem.

Nr. 2 og 3 tilsloges under et til Skipper Niels Peter Nielsen for 266 rdl. Hans og Adamys Skøder thinglæstes $^{13}/_{1}$ 1824, alle de forudnævnte først $^{13}/_{6}$ sa. Aar.

Nr. 1 8 Fag Udhuus, Magasin kaldet, udtil Smedegade mellem Parcel Nr. 2 og Skrædder „Claus Hous" —

Der medfulgte „hele Haugen saa vidt Huuset rækker paa den vestlige Siide og saa vidt Haugegrunden rækker paa den væstlige (?) „Siide", tilsloges Handelsmand og Værtshusholder Mads Johansen Hansen i Komission for Købmand Poul Hansen for 350 rdl.

Auctionen havde saaledes indbragt ialt 1888 rdl.

I Conditionerne bemærkes, at med Parcellerne 9, 8, 7, 6 og 5 følger Rettighed og „Adgang til „Brønden saaledes som Gaardspladserne er af-

„sadte, og Brønd-Rettigheden for Parcellen Nr. 5 „følger den i Brønden staaende Post og Pumpe-„Redskab, hvortil saaledes ingen af de øvrige „Parceller har Rettighed."

Brønden fandtes endnu i Begyndelsen af det 20de Aarh., men blev da tilkastet, fordi dens Vand var bleven ubrugeligt.

Følger man de enkelte Parceller lidt længere frem i Tiden, ses, at Nr. 9, der blev optaget i Panteprotocollen som Nr. 114 a, i 1825 blev solgt til Tjenestekarl Mads Nielsen, hvis Skøde blev thinglæst $^{13}/_{9}$, og at den i 1831 købtes af Skipper Jens Christiansen Kier.

De to sammenlagte Parceller Nr. 7 og 8 beholdt Daniel Andersen, indtil han $^{17}/_{9}$ 1830 foretog en ny — og anden — Deling ved at sælge 4 Fag af den vestre Ende med 5 Al. Gaardsrum og Brøndret til en Rasmus Mogensen. En Slægtning af denne beboede vistnok senere Resten. —

Parcellen Nr. 6, den mindste af dem alle, et lille 3 Fags Hus, som til at begynde med havde fælles Skorsten med Nr. 7, forblev i det væsentligste

uforandret helt op mod Nutiden, da det opslugtes af Naboejendommen mod Nord. —

$^{30}/_{5}$ 1829 købte Hans Marcussen Wolder „Ret til Giennemgang og Passage" fra sin Parcel Nr. 5, — som nu var bleven bleven Matr. Nr. 114 d, — gennem Naboen Adamys Slippe. Denne førte endnu i Slutningen af det 19de Aarh. bag om Hjørnehuset udtil Smedegade.

Paa dette Hjørnehus — Parcellen Nr. 4 — blev der under $^{11}/_{4}$ 1830 (thinglæst $^{25}/_{1}$ 1831) — udstedt Auctionsskøde til Toldbetjent Erik S. K. Andersen, repræsenteret ved Politibetjent Juul; $^{18}/_{6}$ 1833 købtes det af Væver Niels Biørnsen.

Huset, der som bekendt nu er forsvundet og har givet Plads for en Have, maa mindst en Gang efter Udparcelleringen være ombygget: det var i sin senere Tid i to Etager til begge Gader, hvad vel ikke kan have været Tilfældet oprindelig. Paa 5 Fag af de 9, som udgjorde Parcellerne Nr. 2 og 3, fik Daglejer Karl Hansen Lange thinglæst Skøde allerede $^{13}/_{7}$ 1824. De blev til Matr. Nr. 114 f. — Nr. 114 g, som i 1826 tilhørte Sømand Ole Bekker, maa antages at have været de resterende 4.

Parcel Nr. 1 indtog, mens Gaarden existerede som saadan, stadig en Særstilling. Ved Auctionen blev den trods den forholdsvis høje Pris formodentlig købt med den paastaaende Bygnings Nedbrydning for Øje. Ret meget ældre blev den heller ikke, men en lille Tid blev den dog staaende; dens nye Ejer var jo, som før anført, Købmand, og Bygnings-Afgifts-Registret angiver den at være „Indrettet til Magazin og Pakhuus" — 20 Al. lang, $12^1/_4$ Al. bred. — Faa Aar efter gav han Skøde paa Ejendommen til Sømand Hans Rasmussen, og nu maa Forandringen være indtraadt: ved Skøde thinglæst $^{18}/_{12}$ 1827 købte Væver Claus Delfs 4 af dens Fag, under Betegnelse „Matr. Nr. 114 h".

$^7/_7$ 1829 overdrog Murermester Niels Frederiksen paa sin Svoger, nævnte Hans Rasmussens Vegne, til Gæstgiver Albert Ørsteds Enke*). Resten af den oprindelige Parcel, 4 Fag med Gaard og Have mellem Claus Hous' Hus mod Vest og Claus Delfs. — Enkefru Ørsteds Hus blev Nr.

*) Ørsted havde ejet Gaarden i Vinkjældergaden lige for Grønnegade — senest i J. K. Winthers Eje — nu Stiftelse.

114 i (undertiden: „114 Ltr. H. b.") og ved Ommatriculeringen til Nr. 161, under hvilket Nr. det solgtes til Toldbetjent Johannes Christopher Bødtker $^{15}/_{12}$ 1834.

Skomager Matthias Pedersen fik Skøde paa det under $^{19}/_{2}$ 1839.

Claus Delfs Ejendom overtoges senere af hans Søn, Vævermester Anton D., af hvem den derefter er sammenlagt med Nabohuset vest derfor. I Gaardspladsen ses den Dag i Dag nogle Rester af mægtigt udmuret Bindingsværk, dog ikke som Del af nogen Bygning, men som Skel mellem Gaarden og Nabogrundene. Her staar man rimeligvis overfor de sidste Levninger af, hvad der for 200 Aar siden var Matthias Withs Gaard, og rimeligvis det eneste af saadant, der i Grønnegade — for saa vidt man da endnu vil regne det for hørende dertil — er tilbage fra hine Dage.

* * *

Medens Nr. 114 saaledes i sin ældst kendte Tid var en stor og anselig Ejendom, præsenterede Størstedelen af de øvrige Huse paa samme Side af Grønnegade sig langt beskednere.

Nr. 115 — paa det modsatte Hjørne af Smedegade — ejedes i 1744 — og før — af „Karen Sal. Hans Bremholms". Ved dennes Død nogle Aar efter*) blev det erhvervet af Kommunen, der tog det i Brug som Fattighus, hvortil det endnu benyttedes i Aarene omkring 1830. Brandprotocollen beskriver det i 1761 som „Et Huus, hvori Byens Fattige indlægges, med en Gavl imod Kirkestrædet, 4 Fag a $2^1/_2$ Al., $4^1/_4$ Al. Stolpe, i Breeden 9 Al."

Det var vurderet til 50 rdl. og var, hvad man den Gang kaldte et „Gavlhus", idet Gavlen som den egentlige Facade vendte mod Grønnegade, hvortil det regnedes at høre, medens „Breeden 9 Al.", som ligeledes har udgjort 4 — lidt smallere — Fag, laa mod Smedegade. — Som det senere vil ses, dækkede Huset det meste af den Grund, hvorpaa det nuværende Sprøjtehus staar, men dets Forside (Gavlen) laa 2 Al. længere tilbage fra Gadelinien. — —

Det stod saa temmelig uforandret, indtil der den $^{24}/_7$ 1834 holdtes Auction over det til Ned-

*) Hun begravedes d. $^0/_{12}$ 1747.

brydning, og det blev tilslaaet Murermester Niels Frederiksen for 40 rdl. Sedler.

Det siges da at bestaa af 4 Fag Mur og Egebindingsværk med Tegltag samt at indeholde 4 opmurede Kakkelovne.

Rimeligvis Lerkakkelovne i Modsætning til Jærnovnene . . .

Det skulde fjernes for at give Plads for et nyt Sprøjtehus, hvis Opførelse efter megen Forhandling og Overvejelse nu endelig var bleven besluttet. Allerede i 1826 havde Spørgsmaalet herom været rejst, og de „eligerede Mænd" tilskrev i dette Aar under $^{26}/_{9}$ Kirkeinspektionen saaledes:

„Det hidtil havde Brandhuus for Byens Sprøjter „og Brandredskaber haver stedse været for Lidet „til at rumme det her til henhørende. Ofte haver „været paatænkt at Opbygge et Andet, da Pladsen, „hvorpaa det gamle staaer, ikke giver Lejlighed „til Udvidelse*). Da Byen nu erholder en Sprøjte „meere end hidtil har været, saa følger deraf, at

*) „Brandhuset" var en S defløj til det i 1791 efter foran nævnte Byfoged Jørgensens Plan opførte Raadhus. Den blev nedbrudt samtidig med, at det nye opførtes. Raadhuset selv afløstes i 1845 af det nuværende, som staar omtrent paa det gamles Plads.

„et større Brandhuus er nødvendig. Underskrevne „er i den Anledning kommet overens med Øvrig„heden og Brandinspecteuren at et nyt Huus skal „opføres paa 12 Al. Længde og 8 Al. Breede. „Til at anbringe saadan Bygning paa haver „Kiæmnerriet ingen Plads, men maae opsøge saa„dan afgivet af den gamle Kirkegaard, som nu „ikke meere bruges til Begravelse*), og da den „er beliggende midt i Byen og frit tilgjængelig „fra 4 siider, saa er en Plads paa dette Sted „aldeles hensigtssvarende. Vi tillade os herved „ærbødigst at ansøge Kirkeinspectionen om en „saadan Plads afgivet til dette Brug. —

Ærbødigst

Hoffman. C. Boye. S. Truelsen. Hans Buch."

Andragendet blev bevilget, imod at Kæmnerkassen skulde erlægge 30 rdl. til Kirken, men det ses ikke, at den omhandlede Plads blev anvist, og af ukendte Grunde gik Sagen foreløbig i staa, skønt der allerede forud — $^{19}/_{9}$ 1826 — havde været afholdt Licitation over Bygningens eventuelle

*) Den var nedlagt 1811/12.

Opførelse, ved hvilken Lejlighed det i Conditionerne bemærkedes, at der paa Stedet, hvor den skulde ligge, sandsynligvis vilde „forefindes adskillige Gravsteder".

Først i Juli 1834 ses Sagen genrejst, og nu var det i bogstavelig Forstand paa et andet Grundlag: de eligerede Borgere indstillede gennem Byfoged von Schmidten til Amtet*), at det ny Sprøjtehus maatte opføres paa Hjørnet af Smedegade og Grønnegade**), „hvor et Fattighuus staaer, „som er bestemt at skulde bortsælges til ned-„brydelse, da det ikke længer er tjenlig til Be-„boelse. Denne Plads haaber vi Fattig Commis-„sionen ikke har noget imod at afgive — — — „især da der ikke er mindste Plads meere end „netop, hvor det gamle Huus staar paa — — —, „men da denne Plads er for liden i Længden, „kunde den efter vores Formening udvides 2 Al. „udi [udspærret i Protocollen]***), hvorved og

*) Marcus Pouli Karenus Holst von Schmidten, Etatsraad * $25/1$ 1701, † $26/4$ 1849 (Bricka).

**) Ved en Fejlskrift i Forhandlingsprotocollen er der kommen til at staa „Sidsel Bagers Gade".

***) Der kan kun menes: „udi Længden mod Øst". —

„heele Gaden med Tiiden vilde Blive meere ret,
„fordig denne nye Bygning da Bliver opført i
„Lige Lignie med det andet Hjørne af Smede-
„gaden og Raadstuehjørnet, og de Bygninger,
„som staar mellem det gamle Fattighuus og Raad-
„stuen er til Deels gamle, og vil om faa Aar
„trænge til at opbygges, saa Gaden derved vilde
„forskønnes meget, om man fulgte denne Ret-
„ning, især da det er den Breedeste Gade Byen
„har, og Beboerne i de ældre Steder vilde endog
„i Tiden vinde derved, at deres Hauge[r] kunde
„blive udvidede, da de næsten ingen Plads har
„bag dem". —

Indstillingen blev approberet, og allerede noget forud var der afholdt Licitation over „Nedbrydelse og igen Opførelse at Byens Sprøitehuus". — Det hele opraabtes under et og blev tilslaaet Murermester Frederik Nielsen for 290 rdl. — Licitationen foregik samme Dag; som den før omtalte Auction over Fattighuset.

Sprøjtehuset blev opført som foreslaaet i Indstillingen, saaledes at det sprang 2 Al. frem for Nabohuset, men de eligeredes Tanke, at dette

og de i Rækken efterfølgende snart vilde blive bygget frem i samme Linje, blev ikke til Virkelighed saa hurtigt, som det var ventet: i over 50 Aar laa Husrækken delvis i Flugt med det nedrevne Fattighus, og først op imod Aarhundredets Udgang havde det omhandlede Gadestykke faaet det „forskønnede" Udseende, som man den Gang tilsigtede.

Nabohuset var altsaa Nr. 116, dets først kendte Ejer var Byens Organist, „Orgelmester" Johann Henrich Gültzow. Allerede 1728 nævnes han i Embedet, som da gav ham 16 rdl. 4 ß i aarlig Løn, men det er uvist, om han den Gang boede paa dette Sted. Huset bestod af et Forhus paa 8 Fag, et Tverhus paa „3 Fag, Hestestall og Foderloe". — De sidstnævnte Rum var ikke ubenyttede: i 1743, da der if. Forordning af 20. August paalignedes Formue-, Kop-, Heste- og Carosse-Skat, og da Organisten første Gang anføres som Husets Indehaver, ejede han en Hest, om den end var „af Gandske ringe Værdi —*)"

*) Rudkjøbing Byfogedregnskaber i Rigsarchivet.

Gültzow blev begravet den $^{19}/_{2}$ 1763. Hans Bo har ikke været at finde i Skifterettens Protocoller og maa derfor antages at være behandlet blandt Samfrændeskifterne, hvoraf en stor Del er gaaet tabt.

Da Huset ikke nævnes i Extraskattelisten for 1764 og altsaa har været ubeboet, er det rimeligt, at det har været under Ombygning, hvad ogsaa dets følgende Skæbne kunde tyde paa.

I 1771 ses det nemlig at tilhøre „Niels Kruses Enke", og under $^{11}/_{6}$ 1774 tilskødede samme „Anne Henrichsdatter, sal. Niels Kruses" det til „velfornemme Sr. Matthias Jørgensen." *)Niels Kruses Enke har næppe selv beboet Ejendommen, eftersom den eneste der boende Skatteyder i 1772 var en Jens Kieldsen, hvis efterladte Enke afløste ham som saadan 1775, altsaa efter at Matthias Jørgensen var bleven Ejer.

1776 tales i Skattelisten om „Matthias Kieldsens Huus", og da Brandprotocollen en Del Aar frem efter bibeholder dette, som i Listen for 1800

*) I dette Skøde findes — saa vidt endnu er set — for første Gang brugt „Grønnegade". I omtrent 50 Aar derefter synes det ganske forsvundet og kom saa atter frem.

afløses af Matthias Jørgensens Enke, tør man vel næsten tro, at Matthias Jørgensen og Matthias Kieldsen har været identiske, hvad jo heller ikke efter Datidens Brug af Navne er helt utrolig. —

Hvad der bestyrker den før nævnte Formodning om Ejendommens Ombygning, er den Omstændighed, at den fra 1770 og langt frem i Tiden ses at være beboet af saa mange forskellige Folk, at den aabenbart er bleven indrettet med Udlejning for Øje. — Omkring 1728 blev den delt i 2 × 4 Fag.

Skønt ikke beliggende i Grønnegade og altsaa for saa vidt ikke hørende hen under, hvad her bliver omtalt, maa dog løseligt nævnes et Hus, som har en vis Forbindelse dermed — dels ved at have været i Gültzows Eje, dels ved at have bidraget noget til Løsningen af et lidt uklart Punkt i denne Del af Byen.

Den $^{11}/_{3}$ 1739 pantsatte Friderich Jensen Møller til Sr. Christen Neddergaard sit Hus „beliggende „imellem Tolderen Sr. Oluf Borch Lund*) paa dend „Vestre og Karen salig Hans Bremholms Vaaning

*) I Embedet 1724 til 42.

„paa dends Østre Side, som er ud i alen Maal „10 Al.: til Gaden, og i Gaarden $9^1/_4$ Al. Gaardens „Breede ved Huuset 5 Al. $2^1/_2$ qvteer og ved „Organistens Plancheværck er Breeden 5 Al. 2 qvteer „og Bygningen til Gaden er 4 Fag" — — — o. s. v.

Dette Hus købtes snart efter af en Johan Iffversen Schøsler, som derpaa den $^{20}/_{11}$ 1744 gav Skøde paa det til Orgelbygger Christian Abraham Svane. — Det kaldtes nu en „Leye-Vaaning i det lille Kirkestræde imellem Tolderen Sr. Oluf Borch Lunds paa dend Vestre og Karen salig Hans Bremholms Vaaning paa dend Østre Siide". — Den var fremdeles 4 Fag til Gaden, og „— — Samme Huuses Bygning stræker sig udtil Ald Gaden 10 Al., til Gaarden 9 Al. 1 qvteer, Gaardens Breede ved Huset 5 Al. $2^1/_2$ qvteer og ved Sr. Gültzows Plankeværck er Breeden 5 Al. 2 qvteer".

Det skulde i denne Periode ikke blive gammelt i én Mands Eje. Den $^4/_4$ 1748 solgte Svane det til Peder Matthiassen Bager, som beviseligt er den Peder Madsen Lange, som den $^1/_{10}$ 1751 tilskødede det til Murermester Hans Hansen (dette fremgaar af de efterfølgende Skøder) denne overdrog

det samme Aar den $^{4}/_{11}$ til Gültzow. — Huset var Nabostedet i Smedegade til det ofte nævnte Karen Bremholms Hus, og Skødet, som Organisten den $^{28}/_{7}$ 1755 udstedte paa det til Kirstine Marie Clausdatter, salig Jørgen Buskes Enke, giver et ret tydeligt Begreb om dets Beliggenhed i Omgivelserne.

Købersken skulde have Ejendommen „ligesom „dend nu med udsegt til min Gaard, tagdrøp og „frie Vandløb igennem min gaard og slippe, samt „indhegning og paastaaende grund forefindes, „samme Vaaning bestaar af 4 Fag Huus Bygning „tilgaden, Hvilken Bygning er beliggende udi Lille „Kirkestræde imellem Velædle Højvelb. Byefoged „Møller*) hands nu tilhørende Vaaning paa dend „Væstre, og de Fattiges Boder som tilforn var „Salig Karen Bremholms tilhørende paa dend Østre „Side og stræker sig til Aldgaden udi Længden „10 Al. og til gaarden 9 Al. 1 qvteer. Gaardens „Breede ved samme Huus er 5 Al. $2^{1}/_{2}$ qvteer og „ved dets tilliggende part af Plankeværget, som

*) Byfogden, der var en Slægtning af Borch Lund, maa have overtaget dette Hus. — Skiftet efter Borch Lund findes ikke i Skifteprotocollen.

„er ved dend synder Ende ved mit Mødingsstæd
„er Breeden 5 Al. 2 qvteer ogtager Mad. Busk Halv
„Heign for samme sit gaards Rum med Højvelb.
„Byefoged Møller saa vel som med mig og mit
„Huuses egene, hvilke bemeldte Vaaninger — — —"

Saa længe Mad. Busk levede, maatte Huuset „have fri Love paa mit eget Plankeværk, som er „lige for mit Sengekammers Vinduer, og derigennem „at have frie udsegt og udgang for sig og sine, „igennem min gaard og slippe og dessen Port ud „til gaden, som og frie adgang til mit iboende „Huuses Brønd, saa ofte hun behager, og i Begge „tilfælde nemlig at tage Vand i samme min Brønd, „saavel som frie ud- og indgang igiennem ermeldte „min gaard og slippe, som ovenmeldt er — — — "

Men disse sidste Rettigheder var Mad. Busk's og maatte *ikke* følge Ejendommen efter hende.

Grunden strakte sig altsaa fra Smedegade mod Syd, saaledes at Gaardspladsens bageste — sydligste — Side mødtes med Organistens Gaards-rum. Medens han ejede begge Husene, kunde de saaledes paa een vis Maade anses som een Ejendom med Facade til to Gader, idet de i en Vinkel laa

udenom det lille, næsten qvadratiske Fattighus (Nr. 115), at Gaardsrummet til Huset i Smedegade var betydelig smallere end dette selv, kunde enten skyldes, at de til det andet Hus hørende Udhuse, Port, Slippe etc. gjorde Afgrænsningen meget uregelmæssig, eller at de elegerede Borgeres Bemærkning ikke har været at tage helt efter Bogstavet, men at dette sidste dog har haft en Smule Plads „meere end netop hvor det gamle Hus staar paa". — Endelig kan jo Nabogrunden mod Vest have beskaaret Pladsen noget.

Hvad angaar den før nævnte Løsning af nogen Uklarhed med Hensyn til denne Bydels Bebyggelse, vil det bemærkes, at Johan Iffversens Schøslers Hus laa „i det lille Kirkestræde". — Dette Gade-Navn findes undertiden brugt paa en Maade, som gør det vanskeligt forstaaeligt, hvad der egentlig menes dermed.

Officielt har det næppe nogensinde været, da det ikke en eneste Gang forekommer i de omtalte Gadelister eller Fortegnelser, men i Skøder, Panteforskrivninger og lignende dukker det af og til frem. Sammenholder man, hvad der nu foreligger

vedrørende de sidst her omhandlede Ejendomme, hæves det over enhver Tvivl, at Navnet har været brugt om den Østligste Del af Smedegade.

Hvorvidt hele Gaden har baaret det, kan maaske omdisputeres, da „Smedegade" ofte ses anvendt, men i et Auctionsskøde, thinglæst den $^{12}/_{6}$ 1770, paa et Hans Olsens Enkes Stervbo tilhørende Hus, som vitterligt laa i Midten af Smedegades nordlige Side, angives det „beliggende i Kirkestrædet", hvad altsaa kun kan være en skødesløs Betegnelse for „det lille".

Som en Understregning af Forskellen fra dette findes Grønnegade undertiden kaldt „Store Kirkestræde".

Toppunktet af forvirrende Usikkerhed, hvad disse Navne angaar, viser sig dog i en Panteforskrivning af $^{11}/_{3}$ 1759 fra Hans Rasmussen Bruus, som var Nabo til den nuværende Wintherske Stiftelse, men ikke desto mindre erklæres at bo i „lille Kirkestrædet". —

Den $^{23}/_{9}$ 1743 tilskødede Peder Thomassen Skomager til Thørkild Larsen Skomager „4 fag „Huus Biugning, beliggende mellem Organisten

„Sr. Gültzows Huus paa dend Nordre og Peder „Jørgensen Muurmester paa dend Syndere Siide — „hvilcke 4 Fag Huusis Længde er udtil Gaden, efter „rigtig Alne Maal, fra Midten paa Huusets Nordre „Stolpe, som ermeldte Organistens Huus tilkommer „dend halfve og til Midten paa ermeldte mit Huuses „Syndere Stolpe, som ovenmeldte Peder Jørgensen „dend halve tilkommer, er 9 Al. 1 qvteer og 2 Tom., „Huusets Brede fra dend Øster Kant paa dend Nordre „Dør-Stolpe udtil Gaden foruden Tag Drøp er 10 Al. „og 5 Tom., Gaardens Længde fra Huusets Vestre „Fondstyke og udtil Kirke-Gaarden i dend Nordre „Siide 13 Al. og 5 Tom. og i den Syndre Siide lige- „leedis at reigne er 12 Al. 1 qvteer og 5 Tom. Gaar- „dens Brede langs med Kirke Gaarden fra ovenmeldte „Gültzows Hauge paa dend Nordre og merbemeldte „Peder Jørgensens Hauge paa dend Syndre Siide „er 9 Al. 3 qvteer og 4 Tom., hvilke forbemeldte „Fag Huus" o. s. v. o. s. v.

Dette Hus — Grønnegade Nr. 117 — havde if. Brandprotocollen af 1761, foruden Forhusets 4 Fag, Udskud fra det ene af dem. — Før 1772 var Thørkild Skoemagers Hustru bleven Enke, og

da Lars Thørkildsen Skoemager d. $^{1}/_{6}$ 1795 optog et Laan i Huuset, er Talen rimeligvis om en Søn af de forannævnte. I 1801 beboede han det sammen med en Søster — (Thørkild selv var bleven begravet den $^{31}/_{12}$ 1768).

Under de bevægede Forhold i Krigens Tid faa Aar efter synes det (efter Brandprotocollen 1808) som ogsaa denne Ejendom en Tid blev taget i Brug som Fattighus, ved hvilken Lejlighed den vurderedes til 200 rdl., men i 1819 var den igen kommen paa private Hænder og tilhørte „Margrethe Flindt, nu i Ægteskab med Sømand Hans Diderich Beyer, hvilken sidste ejede den endnu i 1828—29 (Reg. over Bygningsafg.).

Syd herfor ejede i 1745 Peder Jørgensen Muurmester 4 Fag Stuehus til Gaden, med et Fag Udskud til Gaarden, Gaard, Have og Brønd, samt halv Brønd, halv Skorsten og halvt Plankeværk med Thørkild Skomager.

Dette solgte han — som Matr. Nr. 118 — den $^{24}/_{4}$ samme Aar til Orgelbygger Christian Abraham Svane, som da var Indehaver af Nabostedet, Nr. 119, hvilket er — saaledes som nævnt

tidligere — den eneste Bygning, hvoraf noget endnu er levnet fra hin Tid. I 1761 bestod den af et Forhus paa 9 Fag med Udbygning for 3 Fag til Gaden og 2 til Gaarden, et Sidehus mod Syd paa 3 Fag og et „Tverhus" (Baghus) paa 7 Fag.

Svanes Ejendom i Grønnegade udgjorde altsaa nu tilsammenlagt 13 Fag til Gaden, og saaledes overgaves den ogsaa ved Auctionsskøde af $^{30}/_{5}$ 1771*) til Matthias Hansen Bager med Tilføjelse, „at der indbefattedes 3 Fag Halvtag til Slippen, 7 smaae Fag Hus til Kirkegaarden, Gaardsplads og Have, Brønd i Gaarden, Slippe og derudj staaende Halv Brønd Rettighed". —

Den $^{27}/_{3}$ 1801 overdrog den nu nævnte Ejer til sin Søn, Mads Stephensen Lange, begge Matr.-Nr.; der omtales da atter de 13 Fag til Gaden samt 4 Fag Baghus, Slippe og Gaardsrum, og der tilføjes: „Til Nr. 118 hele Vandbrønden og til Nr. 119 Halv Vandbrønd med Peder Bull".

I en Del af det („Leyeboen") skiftede Beboerne stadig. („Peter Betienters Enke" — Skomager

*) Svane var blevet begravet $^{20}/_{11}$ 1769

Peder Norsk — Anne og Maren Christens Døtre m. fl.). Mads Langes Enke var Ejer endnu i 1828—29. Den Peder Matthiassen (Madsen) Lange, som før er omtalt, maa vel antages at have været af samme Slægt.

Nr. 120 var det sydligste Hus paa Grønnegades vestlige Side, beliggende næsten ganske som det, der nu er der. Den $^{29}/_{1}$ 1744 blev der udstedt Auctionsskøde til en Jens Mogensen (Skomager) paa „Salig Bodild Peders Daatters „Krøyers Huus, bestaaende af 5 Fag Huus Biug-„ning, strækende sig Synder og Nør, som er et „Hiørnehuus fra Christian Abraham Svanes Huuses „Stolpe paa dend Nørre Siide, befattende $11^{1}/_{4}$ „Al. [,] mod Raadhuuset nock ibebygt trinde fag „Huus, som tellige med Gaardsrummet mod Kirke-„gaarden fra Hiørnet paa Torvet til Vesten [er] „$20^{1}/_{4}$ Al. fra Christian Svanes Huus mod Kirke „Risten er Gaardsrummet i Længden $10^{1}/_{4}$ Al."

Denne Beskrivelse er jo særdeles tydelig og passer vistnok paa en Maade den Dag i Dag*)

*) I en Synsforretning af 1775 (Kirkens Regnskaber) kaldes Jens Mogensens Hus (Nr. 116), og noget ganske tilsvarende findes fra nogle nærliggende Ejendomme. Da Beskrivelsen iøvrigt udelukker al Tvivl om, hvilke Grunde, der menes, maa disse Numre vel hidrøre fra en endnu ældre Matriculering.

Kirkegaardens østre Port har sandsynligvis ligget mellem „salig Bodild Krøyer"s Hus og det daværende Raadhus, hvad man jo endnu mindes om ved det ene af Nutidens 2 „Kirkestræder" (Sammenlign de eligerede Mænds Udtalelse om Kirkegaardens Tilgængelighed fra 4 Siider).

1764 boede i Huset — til Leje — „Christian Rytters Enke" og „Margrethe Mestermands", 1781 viser Brandprotocollen, at det ejedes af „Madam Traneckiær", og i 1788 ser man samme Sted, at det nu tilhørte Drejer Peder Bull (se Matr. Nr. 119), hvis Enke efter ham beholdt det til sin Død 1835. Det købtes da ved Auction af Skipper Rasmus Buchs Enke ved Toldbetjent Andersen som Lavværge for 372 rdl. —

Alle Husene mellem Smedegade og Raadhuset havde altsaa — bortset fra Fattighuset — Gaardsrum eller Baghuse direkte ud mod „den gamle Kirkegaard", saaledes som det endnu er Tilfældet. Saalænge dette Stykke af Grønnegade overhovedet har været bebygget, kan der næppe her have været nogen egentlig Kirkegaardsmur, og naar en saadan dog jævnlig nævnes gennem det 18de og

til Dels 19de Aarh., synes det — ikke alene paa det Sted, men ogsaa i al Almindelighed — mere at være som et overleveret Begreb end som noget endnu existerende. Betegnende i saa Henseende er det, at da Tallotterikollektør Rasmus Møller i 1781 (if. Kirkeinspektionens Arkiv) androg om Lov til at borttage det Stykke Kampestensmur, som adskilte hans Gaardsrum fra Kirkegaarden mod i Stedet derfor at opsætte et Plankeværk, hvorved vilde indvindes det Stykke Jord, som Muren optog, bevilgedes dette ham, idet der i Indstillingen udtaltes, at „var den ganske Kirke-Gaard med Muur indheignet, vilde det blive een Vandziir, at et Stykke Planke-Værk kom ind der imellem. Men af det gandske Heigen er endel alt med Planke Værk, ikke Kirken, men de paastødende Ejere tilhørende.

Rester af den gamle Mur laa dog hist og her, ogsaa ved Grønnegades Side: I 1783 betaltes 8 ß for at oplegge nogen Steen ved den østre Kirke Rist i Steen Gierdet*).

*) Kirkens Regnskaber.

Kirkegaardens Grænser maa i det hele taget have været af en efterhaanden noget broget Beskaffenhed: En Taxationsforretning af 1811 — Aaret før Kirkegaardens Nedlæggelse — oplyser, at Kobbersmed og Underkæmner Andreas Giertner foruden sin Gaard i Vinkældergade ejede „5 Fag Baghuus bagved Kirken". „Derudi befandtes en liden brun Hest og en rød Koe". Der kan her kun være Tale om, at Baghuset til en af de før omtalte Ejendomme i Grønnegade var bleven frasolgt, og et Spørgsmaal rejser sig da om Muligheden af, at de nævnte Dyr for at komme ud og ind stadig har maattet passere Kirkegaarden.

At noget saadant ikke laa helt udenfor det tænkeliges Grænser, ses deraf, at da Henrich Nielsens Enke i Smedegade i 1773 fik sit Plankeværk mod Kirkegaarden istandsat, indrømmedes der hende ganske vist Rettighed til at sætte en Laage deri, som der før havde været, men — siger Resolutionen, hun maatte ikke ad denne Vej „føre Gødning og deslige over Kirkegaarden, som ikke sømmer sig". —

Grønnegade Nr. 121 var ikke Hjørnestedet lige overfor Bodild Petersdatter Krøyers (se Side 66), her laa nemlig i hele det 18de Aarh., muligvis en Tid før, og afgjort over Halvdelen af det 19de „Grevens Kornhuus", et stort Magazin, som havde Forside og derfor ogsaa Nr. (5) mod Torvet. 1729 nævnes det som „Ahlefeldts Huus paa torvet". — Nord derfor laa altsaa Nr. 121.

Brandprotocollen af 1761 forklarer, at det den Gang tilhørte Ane Kirstine From, Baadsmand Rasmus Hansens Enke, og bestod af 5 Fag Forhus, Sidehus ved nordre Side 3 Fag, og Tverhus 5 Fag med Udskud for $1^1/_2$.

I 1764 boede der deri som Lejer Musikant Svend Krag foruden Ejerinden selv. Af Panteprotocollen for 1777 (Folio 252) ses, at der endvidere var tilliggende Gaard og Have. — 1773 var Tverhuset nedrevet og genopført som Baghus paa 4 Fag.

I 1788 var Ejendommen bleven overtaget af Værtshusholder Peder From, vel sagtens en Søn eller Brodersøn af den tidligere Indehaverske. — 1803 overgik den til hans Enke, som i Januar

1812 ses gift „med Matros Schultz, som er i kgl. Tieneste*) — men dette Ægtepar maa straks efter have afstaaet den; thi fra 1813 tilhørte den Christian Johansen Møller, som endnu i 1829 havde Værtshusholderi i den. Samme Næringsvej havde endnu Hjemsted der i 1870erne.

D. $^{4}/_{3}$ 1758 tilskødede Mads Hansen Krøyer til Sr. Marcus Brodersen „tvende Vaaninger udi „Rudkjøbing i Kirkestrædet, imellem Salig Rasmus „Hansens Enkes Huus paa den Syndre og skipper „Rasmus Pedersens Hauge paa den Nordre Siide „beliggende; Hvilke tvende Vaaninger bestaar af „6 fag stue Huus udtil gaden strækende sig i „Breeden fra Synden til Norden, tilligemed det „frie Vandløb ved dend Nordre Ende af Vaanin- „gerne ind i Skipper Rasmus Pedersens Hauge „15 Allen, og i længden med Gaard og Hauge „Rum, i beregnet, fra Vaaningernes Vestre gade „Stolper need til Salig Rasmus Hansens og efter- „ladte Enkes Haugegiærde, i øster $26^{3}/_{4}$ Allen — —" Endvidere var der 3 Fag nyt Baghus. Husene var købt af Karen salig Hans Bremholms og af

*) Indkaldt til Orlogs.

Mads Hansen Krøyers Moder og udgjorde tilsammen Nr. 122.

1761 tilhørte det hele Rudolph Jensen Glarmester. Der var nu „Udskud" for de 3 Fag Forhus og det var indrettet til Lejeboe „For 2 Familier", men beboedes dog foreløbig af Ejeren selv. Først i 1764, da Ejendommen var kommen i Mucikandt David Mouridsens Besiddelse, ses en Del at være udlejet*). Mouridsen og efter ham hans Søster Elisabeth ejede den i mange Aar. — Sidstnævnte solgte den i 1804 for 200 dlr. Crt. til Bertel Mortensens „Enke".

En kort Tid boede der lidt senere en Hans Jacob Krogh — Ejendommen stod saa ledig i Sommeren 1805 og solgtes derpaa — vistnok samme Aar — til Skræder Morten Olsen, der synes at have været dens sidste Ejer i den daværende Skikkelse. Protocollen over Bygningsafgift siger nemlig i 1821: „— — — dette Sted, som indeholdt 162 Afgivtspligtige □-Al. — — — er ganske nedbrudt". Om dets senere Skæbne vil blive talt længere fremme.

*) Som Lejer forekommer bl. a. „Styrmand Peder Chr. Basballe".

Matr. Nr. 123 var en Gang en meget betydelig Ejendom. Den indbefattede hele Resten af Grønnegades Østside — og mere til. 1732 tilhørte den Jørgen Kruse. Den $^{23}/_{8}$ samme (eller næstfølgende) Aar købtes den ved Auction af Hans Pedersen Møller for 330 rdl., efter at den forgæves var opraabt i tre Afdelinger, nemlig Nr. 1 13 Fag Ladehus „strækkende sig Øster og Vester sønden for Porten" med tilliggende Have; Nr. 2 8 Fag Leyevaaninger med Porten iberegnet; Nr. 3 19 Fag Stuehus med tilliggende Slippe og Gaardsplads. Sidstnævnte Del var den norderste af Ejendommen. Budene ved de separate Opraab var kun henholdsvis 90, 60 og 110 rdl., medens de tilsvarende Vurderingssummer var 100, 70 og 179 rdl. —

Det ses at have været Tvangsauction, idet hele Ejendommen var prioriteret for ialt 344 rdl. 2 ß; hans Pedersens Bud skaffede saaledes ikke fuld Dækning for 3die Prioriteten (75 rdl.). D. $^{8}/_{12}$ 1757 tilskødede Hans Pedersen Møller Gaarden til sin Søn, Rasmus Pedersen, ved hvilken Lejlighed den beskrives saaledes:

„40 fag Vaaning og lade Huuse med tillig-
„gende Hauge paa dend syndre Ende af Gaarden
„og slippe næst østen op til Gaarden, imellem
„Mester Peder Tommadsen skoemager og Be-
„meldte Gaard; Til samme Gaard, Hauge og slippe
„Rums Grund er fra Haugens østre siide udi
„Syndre Hiørne til vestre siide til Gaden 62 Allen
„fra Mester Mads Krøyers Vaaning derfra til
„Ladehuusets Hiørne udtil Gaden, og siden langs
„nord til dend Nordre Hiørnestolpe 74 Allen
„$^1/_2$ qvteer, derfra udi østen til Mester Peder
„Tommadsens Vaaning, slippen i med regnet 26
„Allen, derfra til Hans Lorentzen Tobaksspinders
„Hauge Rum ved Gaardens østre siide [ ] Allen,
„midt over Gaarden fra Portens Vestre Fondstykke
„langs med Lade Huus udi Østen til Sr. Peter
„Basballes $48^1/_2$ Allen".

Den næstfølgende Beskrivelse af Ejendommen findes i Brandprotocollen af 1761 og anfører:

„Forhuus 13 Fag. Et Sidehuus ved søndre
„Side og ud til Gaden, 11 Fag $2^1/_2$ Allen, 4 Allen
„Stolpe, i Breeden $9^1/_2$ Allen, til trende Leyeboer,
„Kornlade og Indkiørsel. — — Sidehuus ved

„nordre Siide, ud til Winkiældergaden, 6 Fag". „— — „Sidehuus ved søndre Side ind imod „Gaarden 10 Fag med Straatag".

Som Helhed er disse Beskrivelser jo i nøje Overensstemmelse: Det bebyggede Areal udgør stadig tilsammen 40 Fag.

Hvad de enkelte Bygninger angaar — hvis Forhold slet ikke omtales 1757 — viser derimod de 2 andre Beskrivelser en *tilsyneladende* Uoverensstemmelse, idet der i 1732 omtales „13 Fag Ladehuus og tilsammen 27 Fag Beboelseshus", medens der i 1761 anføres i alt 11 Fag til „Leyeboer, Kornlade og Indkiørsel" paa en Maade, der giver Indtryk af, at Resten var de 19 Fag Vaaning, medens de 10 straatækte Fag var et Hus for sig.

I Virkeligheden forholdt det sig dog ikke saaledes; ogsaa i Enkeltheder kan de 3 Beskrivelser bringes til at passe:

Begynder man med Ejendommens nordøstlige Hjørne — ved Slippen — følger efter denne „Sidehuuset ved nordre Siide, ud til Winkiælder-

gaden*) 6 Fag", derpaa ud mod Grønnegade 13 Fag („Forhuset"), som fortsættes med 8 Fag „Leyeboer" incl. 2 Fag Port.

Alt dette udgjorde 27 Fag, hvortil kom de 13 Fag Ladehus, som laa Øster og Vester, synden for Porten — altsaa med Gavlen mod Gaden.

Saaledes viste altsaa Ejendommens Facade sig i 1732 og rimeligvis ogsaa i 1761, thi naar „Sidehuuset ved søndre Side og ud til Gaden" nu var bleven paa 11 Fag og det tilsvarende „ind imod Gaarden" kun paa 10 Fag, skyldes det antageligt simpelthen, at den Ende af Ladehuset, som vendte mod Gaden og vistnok sprang et Stykke frem for den øvrige Husrække, er bleven indrettet noget mere pynteligt, hvorved den nu er bleven medregnet til Gade-Husrækken, medens Resten af Bygningen fremdeles vedblev at være

*) Udtrykket er — selv om det for Nutids-Øjne ser lidt underligt ud — fuldstændigt rigtigt. Gadestykket mellem Grønnegade og Sidsel Bagers Gade regnedes nemlig fra begge Sider — ikke som nu for at være en Del af Nørregade, men derimod for en Fortsættelse af Vinkældergade, og i denne maatte altsaa en Bygning ligge, som fra Grønnegades Hjørne gik mod Øst.

Sidehus „imod Gaarden". „Tidssvarende" har sidstnævnte Hus næppe været: I en Taxationsforretning — efter at Rasmus Pedersens Enke havde overtaget Ejendommen efter Manden — siges, at det nu var „af nye opbygget".

Den øvrige Bebyggelse angives ganske som foran nævnt, og hele Gaarden vurderedes til 600 rdl. — Enken sad inde med Ejendommen i ikke saa faa Aar og holdt en Tid en Del af den udlejet til forskellige.

I Juli 1803 anføres imidlertid den forannævnte Peter Christian Basballe, som boede i „Nr. 123 B", og i Brandprotocollen for Januar 1808 ses han som Ejer af samme Nr., som taxeredes til 630 dl., medens „Nr. 123 A" fremdeles var „Rasmus Pedersen Enkes Gaard, taxeret til 600 dl."*).

Det maa anses for utvivlsomt, at 123 B har været hele det ofte omtalte Sidehus „ved søndre Side" — hvori Basballe sandsynligvis i nogen Tid, før han købte det, har boet til Leje — tilligemed

*) „Molbechs Danske Ordbog" angiver Forskellen paa „Gaard og Hus" i Byerne som udelukkende værende den, at hin havde Indkørsel, dette ikke. Følgelig kunde et „Hus" godt være langt større og værdifuldere end en „Gaard".

det tilliggende Stk. Have, der grænsede op til Nr. 122, og altsaa den Gang strakte sig ud til Gaden. Sidstnævnte Jordstykke er da omtrent samtidig bleven bebygget — velsagtens under et med det forhaandenværende Hus, som jo nu, da der skulde dannes ny Forretningsejendom, maatte undergaa Forandringer. — Dette i Forbindelse med, at 123 A ligeledes blev noget omdannet, forklarer for en Del den uhyre Forskel i Taxationerne, men denne maa dog sikkert væsentligst søges i en almindelig Ejendoms-Værdistigning i de paagældende Aar, thi da*) „Kiøbmand Rasmus Pedersens Enke, Sidsel" under $^{27}/_{6}$ 1810 tilskødede sin Gaard til Grev Ahlefeldt Laurvigen fik hun den betalt med ikke mindre end 1400 rdl.**)

Den laa „paa Hiørnet af denne Byes tvende Gader, Kirke Stredet til den ene Side og Nørre-Gade***) til den anden Side", og strakte sig:

*) Sejlads og Købmandsskab gik som bekendt i de Aar i særlig Grad Haand i Haand.

**) Dog maa vel ogsaa tages i Betragtning, at hvad man nu vilde kalde Valutakursen just da var alt andet end stabil.

***) Sammenholder man dette med det foran anførte, har man et Exp. paa, hvor omtumlet en Tilværelse i Byens Gadenet Strækningen mellem Grønne- og Sidsel Bagers-Gade

[Fortsættes].

a) „Til Gaden fra Naboen Peter Christian Basballe paa den Søndre Side, og til den anden Naboe, Mads Flint imod den Østre Side". — Endvidere havde den

b) „et Baghus i Gaardens Søndre Ende op til Peter Christian Basballe.

c) En indhegnet Gaards Plads, deri et Huus til smaae Beqvemmeligheder og

d) en Hauge Plads, ligeledes afhegnet fra paastødende Naboer. —"

Straks efter at Greven havde købt Gaarden, blev den if. Bygningsafgiftlisten „nedbrækket" (dog vistnok kun delvis), mellem Oktober 1811 og April 1812 kaldes den samme Steds Ahlefeldts Gaard Nr. 123 og var ombygget, saa at den bestod af:

a) „Et Forhuus til Beboelse, 45 Al. langt, $10^3/_4$ Al. bredt".

***) [Forsat] gennem lange Tider førte, skønt den som sagt uomtvistelig hørte til Vinkældergade, hvad klart nok fremgaar af de officielle Gade- og Matr. Nr.-Fortegnelser, finder man den ikke alene snart henlagt under Nørregade, snart under Algade, men den ses endog undertiden at have faaet en selvstændig Benævnelse: „Bredegaden" — velsagtens hentydende til den stærke, tragtformede Udvidelse mod Vest, der altid har givet Stedet, hvor den mødes med Grønnegade, en pladsagtig Karakter.

b) „Sidehuus indrettet til Feldtbageri, $12^1/_2$ Al. langt, $10^3/_4$ Al. bredt".

Det hele var assureret for 920 dl., og der tilføjes, Ejeren „har ladet Huset tilbygge 10 Al. i Længden, $10^1/_2$ i Breeden".

Hvad der menes med dette sidste, lader sig vanskelig bestemme, men da hverken Forhus eller Sidehus efter deres Beliggenhed lod sig noget „tilbygge" mod Gaden, maatte det formodes, at Talen er om en Udbygning mod Gaarden, hvor der jo efter Beskrivelsen af 1757 at dømme har været rigelig Plads.

Feldtbageriet bestyredes af en von der Pahlen, Medlem af en i Byen ret kendt Slægt.

I disse Aar havde Nr. 123 B fremdeles været i Basballes Eje, men i 1815 ses Huset, der nu var assureret for 920 rdl., at være overgaaet til Skipper Poul Hansen, hvad der foraarsagede en ny, betydelig Ombygning i Gaden, eftersom det i Oktober 1821 var „tildels nedbrudt og tildeels aldeles forandret og nyt igen opført".

Og lidt senere hedder det, at i Stedet for

dette samt Nr. 122 „er nu opført af Poul Hansen et eneste Sted bestaaende af:

a) Forhuus til Værelser og Pakhuus $41^1/_2$ Al. langt — de 20 Al. $10^1/_2$ bredt og de $21^1/_2$, hvori indeholdes Port paa 5 Al. = $11^3/_4$ Al.

b) Baghuus til Bryggers — — —

c) Baghuus til Loe, Stald og Lade.

d) „Et Halvtagshuus".

Det hele var assureret for 3230 rdl.

Den $^{18}/_3$ 1829 solgte Poul Hansen Ejendommen til Købmand Rasmus Hansen, og 3 Aar efter, den $^5/_{12}$ 1832, gav denne igen Skøde paa den til Købmand Christen Raun Andresen. Den angives ved denne Lejlighed at have 18 Fag Forhus med Porten indbefattet, 10 Fag Baghus, 4 Fag Sidehus, Gaardsplads etc., hvilket jo kun udtrykt paa anden Vis ret vel stemmer med den ældre Beskrivelse.

Prisen var paafaldende lav: 1200 dl. Sølv. Medens Nr. 123 B som saadant altsaa var forsvundet, var Resten af det oprindelige Nr. 123 — „Ahlefeldts Gaard" — overgaaet til Kammerraadinde Hoe, Enke efter Toldinspektør Hoe, hvem Greven havde tilskødet den under $^{19}/_7$ 1816 for 400 dl. Sølv.

Kammerraadinden beholdt Gaarden uforandret indtil i 1830, da hun ved at bortsælge et Stykke af den til Smedemester Henrik Wolder paabegyndte den anden af de to store Udparcelleringer, som just i de omliggende Aar forandrede Grønnegades hele nordlige Del paa begge Gadens Sider.

Hvad Wolder købte var de 7 østligste Fag af Sidehuset mod Winkældergade, eller rettere sagt hele den der beliggende Fløj af Ejendommen. De 7 Fag grænsede nemlig mod Vest op til Sælgerens Forhus — som altsaa har haft en Gavl mod Nord — og mod Øst til Snedker Ditlews Huus. — Desuden medfulgte den før omtalte Slippe (som endnu kan paavises)*), samt Gaardsplads, „$2^1/_2$ Al. bred ved Posten og indtil Haveplankeværket i den anden Ende". Skødet er dateret $^8/_{12}$ 1830. — Parcellen benævnes her Nr. 123 A b, og det er utvivlsomt her, at Feldtbageriet i Krigens Tid havde været installeret, da det er fundet anført som „123 b" (ikke at forvexle med 123 B).

Aaret efter fortsatte Fru Hoe Delingen ved under $^{23}/_8$ 1831 at sælge til Kapitain, Postmester

*) En Angivelse andet Steds kunde dog tyde paa, at den var medregnet.

Storch Ejendommens sydligste Stykke, „12 Fag med Port, 6 Fag Sidehuus med Locum samt Have", og omtrent samtidig — $^{5}/_{9}$ samme Aar til Snedker Rasmus Buch Resten, nemlig 9 Fag mellem Storchs og Wolders Huse med en $7^{1}/_{2}$ Al. bred Gaard, Brønd med Post og en Have, som stødte op til Væver Christen Brandrups.

Sidstnævnte to Parceller skiftede i de nærmest følgende Aar yderligere baade Ejere og Udseende:

Den $^{12}/_{10}$ 1834 solgte Storch sine 12 Fag til Districtslæge Frederich Christian Gebhard, og den $^{12}/_{1}$ 1835 afstod denne de 2 nordligste af dem til Naboen, den før nævnte Snedker Rasmus Hansen Buch. Der medfulgte en Strimmel Gaard og Have, som strakte sig — efter hvad Doctoren udtaler i Skødet — „lige til Hiørnet af det [i] min Gaard i Sidsel Bagers Gaden beliggende Baghuus". Gebhard ejede nemlig paa samme Tid Numrene 76 og 77 — henholdsvis et Hus og en Gaard — i nævnte Gade, hvis Grunde for en Del endnu den Dag i Dag mødes med dem, der hører til Grønnegaden. — Omtrent samtidigt, den $^{2}/_{2}$ 1835, gav Districtslægen Skøde paa andre 5 Fag —

nærmest ved de to omtalte — til Skomager Andreas Hovig Glad, og ogsaa hermed fulgte lidt Have og Gaard. Den sidste angives lidt uklart: „ikkun 9 Al. fra Huset af at regne mod Haugen", men dennes Størrelse omtales ikke.

Dens Form eller Beliggenhed har der rimeligvis været noget mindre vel overvejet eller ubekvemt ved, thi efter Gebhards Død købte Glad af Enken den $^{5}/_{12}$ 1839 for 30 dl. Sdl. yderligere $4^{1}/_{4}$ Al. Jord af hendes Have langs med Glads egen og „lige for hans iboende Sted", tillige fik han hermed Halvret til Brønden mellem sin Have og den Gebhardske Gaard. Fru Gebhard havde altsaa 5 Fag af Ejendommen tilbage. Denne Rest afhændede hun i 1850. En Notits i „Langelands Avis" for $^{23}/_{9}$ meddeler, „at den er i disse Dage solgt under-„haanden til Hr. Skomager N. Hansen for Købesum „1200 Rbd. Efter Sigende agter Hr. Hansen til „Foraaret i denne sin kjøbte Gaard at anlægge et „Ølbryggeri, et Etablissement, der, vel drevet, „sikkert vil være saa vel i Byens som i Landets „Interesse*), og vi kunne derfor ikke andet

*) Der menes vel „Øens" — en i ældre Tid ikke ualmindelig Omskrivning —!

„end ønske Hr. Hansen Lykke til det paatænkte „Foretagende".

Kort efter Kjøbet flyttede den nye Ejer ind i Stedet, som ved Ommatriculeringen i 1833—34 var bleven til Nr. 113 A; han synes en Tid at have fortsat sit gamle Haandværk, men allerede i December samme Aar ses der at være forhandlet Øl og Malt der fra Gaarden.

Rasmus Buch beholdt sit Hus indtil 1839, da det ved Skøde af $^{24}/_{12}$ overgik til en Kollega, Snedker Niels Nielsen for 700 dl. — Ejeren var den Gang udvandret til Amerika, hvorfor Salget besørgedes af hans Fader, Skipper Hans Buch.

I nøje Overensstemmelse med det forud anførte, siges Huset nu at være paa 11 Fag, beliggende mellem Glads og Wolders.

Sammenligner man de forskellige Tidsperioders Opgivelser af den gamle Ejendom, Nr. 123's Størrelse, dels da den endnu var samlet, dels da den blev udparcelleret, og dels da en af dens Parceller sammenlagdes med en Nabogrund, vil det let ses, at disse Opgivelser ikke uden videre lader sig bringe i Overensstemmelse. Det maa imidlertid

erindres, at adskillige Forhold her kunde gribe forvirrende ind:

Datidens hyppige Benyttelse af „Fag" som Længde- eller Bredde-Angivelse paa Siden af en virkelig Opmaaling var ret usikker, Fagene var ingenlunde altid lige brede (jævnf. Pag. 64), og det var derfor med god Grund, at særlig samvittighedsfulde Sælgere i Skøderne opgav Fag-Bredden i Tommer; — de gentagne Ombygninger i en Tid, hvor Husgavlen jævnlig vendte mod Gaden, gjorde undertiden Fagenes Optælling mindre tydelig; og endelig — hvad egentlig har mest Interesse i Henseende til, hvad her er samlet — foraarsagede disse Ombygninger, at Gaden paa hele denne Strækning efterhaanden ganske forrykkedes, hvilket selvfølgelig kunde faa Indflydelse paa dens Længde.

Som et særligt tydeligt Eksempel paa slig Forandring kan nævnes, at Hjørneejendommen af Grønnegade og Nørregade — altsaa den, der nu er omtalt som tilhørende Buch, i 1870'erne laa med sin Forside i Flugt med Grønnegades „øverste" (sydlige) Halvdel, medens hele det mellemliggende Stykke af Husrækken var trukken 3 a 4 Al. længere

tilbage. Hvorledes og hvornaar dette Forhold — som nu forlængst er ændret — er opstaaet, findes ikke omtalt i de ældre Papirer.

Med Nr. 123 endte altsaa i Virkeligheden Gaden; — i daglig Omtale var den, som foran berørt — ikke altid saa skarpt afgrænset.

Den Pag. 81 nævnte Nabo „Snedker Ditlew" var Snedker Hans Ditløv Kaas, som i 1820'erne ejede et Hus mellem Grønne- og Sidsel Bagers-Gade. En lidt ældre Tids Omtale af de her beliggende Ejendomme giver et Begreb om den Forvirring, der jævnlig herskede med Hensyn til Henlæggelse til en bestemt Gade.

1782 nævner en Povel Jensen og en Johann Weidemannd deres „ejende Nabohuuse" paa Hjørnet af Adelgaden og Viinkjældergaden*). Selve den Omstændighed, at 2 Huse siges at ligge paa et og samme Hjørne, røber jo en vis Usikkerhed; det kan imidlertid næppe betvivles, at Talen er om det Hus, som senere blev Snedker Ditlews samt om dettes Nabosted mod Øst. Disse dannede jo nemlig om ikke just „Hjørnet af" saa dog

*) Se Noten Pag. 75.

„Grænsen mellem" de to Gader. Hvis de tillige har dannet et Hjørne, maa dette have været i en overmaade Stump Vinkel, og Gadelinien endnu mere afvigende fra den nuværende, end man er tilbøjelig til at forestille sig.

Den $^{20}/_{12}$ 1822 solgte Hattemager Joh. Weidemanns Enke, Anne Marie, til Snedker Christian Rudolf Nr. 112, bestaaende af 4 Fag til Gaden samt Gaardsplads.

Nu var det beliggende i Grønnegade — og endnu mere øgedes Forvirringen: Kort efter at Skomager Joh. Fred. Zielfeldt den $^{15}/_{12}$ 1835 havde købt Huset, anføres det som „Nørregade" Nr. 112 (nyt Nr. 117).

* * *

Just i den Periode, da Adelgadens to største Ejendomme opløstes, forsvandt dens gamle Navne: Selv de ældste, nulevende af Byens Beboere har kun kendt den som „Grønnegade".

* * *

Rudkjøbings ældre Beboere vil kunne huske, at Byens Kirkeplads tidligere kaldtes „den gamle

Kirkegaard". — Dens Oprindelse som saadan taber sig helt tilbage i Middelalderen, eftersom den vel maa antages at være mindst lige saa gammel som Kirkebygningen. Som Begravelsesplads nedlagdes den — officielt i 1811—12, da den nuværende Kirkegaard indviedes. Dog begravedes der i den af og til endnu en Tid.

Igennem det 18de Aarh., — det Tidsrum — her nærmest vil blive omtalt — og Begyndelsen af det 19de, dækkede „den gamle Kirkegaard" nogenlunde det samme Areal, som Pladsen nu, tilligemed den Grund, som for Tiden indtages af „Borger"- og „Friskolen".

Dog laa der en Tid ud mod Smedegade, hvor nu Borgerskolen ender mod Nord, nogen Bebyggelse*). Herom ses bl. a. i Panteprotocollen, at i 1745 ejede Mads Jørgensen Due — som *ikke* er den samme, der i Kirkeregnskaber omkring 1728 nævnes som Søfren Due Klocher Hans Søn, et Hus i Smedegade paa 10 Fag „med Portfagene iberegnet" — „Baghus paa 4 Fag og nu

*) Hvoraf Interessen særlig fæster sig ved Henrick Nielsens Ejendom.

nye Udbygning til Kirkegaarden, 2 fag ud i fiirkant — — —"

Mads Jørgensen var Søren Dues Svigersøn, trolovet med hans Datter, Mette Sørensdatter Due den $^{38}/_{9}$ 1731, viet den $^{21}/_{12}$ samme Aar. Bruden var født i Juni 1704.

Foruden hende havde Søren Due (mindst) 2 Døtre og 3 Sønner, hvoraf en altsaa er den 1728 omtalte. At det var Svigersønnen, som havde overtaget Huset, ses jo klart nok ved dets senere Salg. Til Navnet Due har han næppe haft anden Adkomst end den at være gift med Degnens Datter.

Aaret efter — under $^{31}/_{6}$ 1746 solgte Mads Due Huset til Høyagtbahr og Velfornemme „Sr. Hendrich Nielsen". — Det var „Beliggende udj „Smede Gaden jmellem Peder Windels Huus paa „den Væstre og en Liden Hauge paa Kirkens „fortog med dend Nordre Kirke Muur paa den „Østre Side*). Samme Huus Bygning bestaaer af „$9^{1}/_{2}$ Fag til Gaden og 4 Fag udj Gaarden og

*) I Protocollen staar *ogsaa her* „Væstre", hvad selvfølgelig er en Skrivefejl.

„end liden Svinestie med paastaaende Gaards- og „hauge Rum, hvortil hafves frj tilgang at tage Vand „af den Brønd, som paa Peder Windels Grund er „Bestaaende, saavel og fri Vandfald (Afløb) ned „forbi de andre Vaaninger Ligesom det hidtil været „haver. Bemeldte Huusets Grund og Hauge Roms „Grund, som stræker sig j Sønder og Nør, Be- „findes udj, alen Maal Længden til Gaden $24^1/_2$ „Al.: Breden $9^3/_4$ Al., End Sal ibygt 2de Fag og „4re Al. udj Længden og Breden 5 Al. imod „Gaarden. Haugens Længde og Gaardens Brede „fra synden til Norden, nemlig fra den Syndre „Hiørne Huus stolpe j Porten ved Vindels Side j „Gaarden til Giærdet i Haugen som staaer mel- „lem Christian Olesen Væver og os (sic—?) „$21^1/_2$ Al.: Haugens Brede $9^3/_4$ Al.

„Gaardens Længde fra stolpen af som er ved „Plankeværket mellem Peder Vendel „og os*) (!) „er til Salen udj Længden 19 Al.: Breden „fra Køkkendøren og til Baghuuset $9^1/_4$ Al. „Baghuusets Brede til Kirkegaarden $7^1/_2$ ($7^1/_4$?) „Al.: Hvilke fornævnte Huus Bygninger med paa-

*) pluratis majestatis for Sælgerne.

„staaende Grund Gaards og Hauge rum Saavel
„som og den Brønd Som Staar paa mit Fortog
„paa Gaden Som min Salig Sviger fader Self
„haver Bekostet, hvilken Brønd jeg hiemler vel-
„bemeldte Singr Hendrich Nielsen, saaledes at Ingen
„haver frie ad Gang til dend uden med hans
„Tilladelse — —

„Hvad Indheigningen andgaar da saa vit dend
„Østre Side paa Haugen Betragter som nu til
„Gaards Rum (,) er andlagt og et Baghuus paa
„noget af Samme Grund Opsat holder Kerken det
„ved Kerkegaarden endhegnede ved lige, og ved
„dend vestre Side tilkommer hand Selv og hans
„Naboer — —· o. s. v."

Op til denne Ejendom laa altsaa, idet man nu gaar over til Kirkegaardens nordre Side „en Liden Hauge paa Kerkens fortog", som senere skal blive omtalt i anden Forbindelse. Dens Beliggenhed er endnu til Dels markeret ved Indgangen til Kirkegaarden fra Smedegaden — det eneste Sted, hvor Kirkegaarden umiddelbart grænsede til en Gade, saaledes som antydet andet Steds.

Ved Siden af — efter det anførte at dømme mod Øst — fandtes den nordre Kirkegaardsport, men hvorledes der paa dette Stykke af Smedegade egentlig saa ud i gamle Dage, er det ikke nemt helt at faa Rede paa, bl. a. fordi Udtrykket „paa Kirkens Fortog" jo kan vække Formodning om, at Haven laa *udenfor* Kirkemuren.

Det er i Grunden denne Haves Beliggenhed, der giver det eneste — men til Gengæld uomstødelige — Bevis for, at Tolder Peder Pedersens, Søren Jensen Dues, Mads Dues og Hendrich Nielsens Hus maa have været et og det samme, hvad man ellers nok med nogen Ret kunde drage i Tvivl, eftersom Angivelserne af dets Størrelse er temmelig uens. —

Forklaringen herom maa vel søges i, at det i Duernes Tid er bleven udvidet med 4 Fag „med Portfagene iberegnet". Denne Udvidelse maa i saa Fald være sket ind paa Kirkegaardens Grund, hvad der just paa dette Sted, som det senere vil ses, ikke er usandsynlig. — Derved vilde man naa op paa Panteprotocollens 10 Fag. — Muligvis er det dette, der ligger til Grund for den lidt

dunkle Tilføjelse: „og nu nye Udbygning til Kirkegaarden, 2 Fag udi fiirkant", altsaa med Underforstaaelse „samt Portfagene", som jo altid regnedes for 2 Fag, og her næppe har været andet end en ikke overbygget Indkørsel.

At de 10 Fag Aaret efter i Hendrich Nielsens Skøde svandt ind til $9^1/_2$, kan man vistnok lade helt ude af Betragtning. Datidens Angivelser af sligt, der svingede mellem den pinligste Udmaaling i Tommer og flotte Optællinger af „smaa" og „store" Fag, er rig paa den Slags Uoverensstemmelser. —

Brønden, som Mads Dues Salig Svigerfader havde ladet grave i sit Fortov, fandtes jo som bekendt endnu helt op i Nutiden som „Brandpost", indtil Byens Vandværk blev anlagt. Pumpen stod i Gaden ret ud for Borgerskolens Gaul, nogle faa Alen vest for dens nordøstre Hjørne.

Fortsætter man nu i Husrækken hen mod Grønnegade, følger i Brandprotocollens Fortegnelse af 1761 næst efter Hendrich Nielsens Ejendom, som da havde Nr. 12, „Et Skolehus Kirken Tilhørende, 10 Fag, Beboes af Chordegn og Klokker

Christen Rasmussen". Dette var Nr. 13, og Nr. 14 var „Sammes (Chordegnens) Ejendomshus". Denne Angivelse fortsattes uforandret i de følgende 20 Aar, og endnu i 1791 findes ingen anden Afvigelse, end at Christen Rasmussen er bleven afløst af Sr. Bagge*) Klokker.

De to Huse var ved en i Mellemtiden foretagen Omordning af Protocollen efterhaanden bleven til henholdsvis Nr. 135 og 136, idet *alle* Byens Huse allerede i 1771 ses optagne i *en* fortløbende Nummerrække.

Med de sidstnævnte 2 Huse er man naaet over paa den østre Side af den nuværende brede Indgang til Kirkepladsen fra Smedegade, men man kan ikke dermed lade den Hendrich Nielsenske Ejendom glide helt ud af Betragtning, naar Talen er om den gamle Kirkegaards Afgrænsning: Et ikke ringe Stykke af Smedegade kom nemlig til — just her omkring — i en Aarrække at falde ind under Kirkens Omraade.

---

*) If. Rasmussen havde dog i nogle Aar fungeret en Thor Faber, som døde i 1785. — Kirkebogen viser, at han døde $^{10}/_{11}$ og begravedes $^{20}/_{11}$ sa. Aar.

I Adolf B. Gunnarsens „Rudkjøbings Fortid" omtaler Forfatteren, at Byen i hine Dage ikke ejede nogen Skolebygning, og at Skolen derfor maatte laane Husrum i Fattiggaarden. Man kan paa dette Punkt endda gaa noget videre, thi Byen ejede i Grunden heller ikke nogen Fattiggaard — i alt Fald efter Nutids Begreb om en saadan: „De fattiges Boer" i Brogade er omtalt foran, og Fattigvæsenet laa ogsaa inde med nogle andre Smaahuse, men om at samle de Fattige i en ordentlig Fællesbygning blev der først langt senere Tale.

Den $^{20}/_{2}$ 1805 tinglæstes Skøde fra Peder Hansen Tømrermester til Rudkjøbing Fattigcommission paa Smedegade Nr. 134, 6 Fag. Det var just den tidligere Hendrich Nielsenske Gaard, eller maaske rettere det meste af den.

Hendrich Nielsens Enke var nemlig begravet den $^{9}/_{3}$ 1801, 85 Aar gammel, og af hendes Stervbo var der $^{19}/_{12}$ 1802 udstedt Auctionsskøde paa Ejendommen i Smedegade til nævnte Peder Hansen. Den angives da at have 6 Fag samt 2 Fag Baghus, Gaard og Hauge, og at ligge

mellem Degnens Hauge paa Østre, Ballieus Hus paa vestre Side.

Hendrich Nielsens Datter, Dorthea, skulde have Fribolig i Huset paa Livstid.

Angaaende Ballieus (Balliøes) Hus vides det, at Skrædder Matthias Ballieu ejede det i 1771, efter at det en Tid i Forvejen havde tilhørt Skipper Erik Rasmussen.

Da Matthias Ballieu $^{11}/_{12}$ 1797 gav Skøde paa det til Sønnen, Stephan Ballieu, betegnes det som „Nr. 132 og 133 og liggende ved den øster Ende op til Hendrich Nielsens Enke".

De nævnte Huse undergik efterhaanden forskellige Forandringer i Henseende til Deling og Sammenhæng. I 1773 den $^{27}/_{12}$ havde saaledes Matthias Ballieu af Birthe Hansen, sal. Chr. Pedersen Skrædder, faaet Skøde paa et Hus mellem bemeldte Ballieus paa øster og Else Castensdatter paa vestre Side. 4 Fag til Gaden, Gaard og Hauge, hvori et lille Skur. I Gaarden var Brønd, hvortil begge Naboer havde Adgang, men desuden havde Husets Ejer Brugsret til den i Haugen værende Brønd, Skrædder Chr. Emanuel Nass tilhørende.

Og mange Aar efter, $^{17}/_{7}$ 1820 tilskødede Jørgen Larsen Ejmose til Sømand Andreas Jørgen Andreasen, Smedegade 133 mellem Stephan Balliøe paa Vestre og Peder Christensen Leibølle paa Østre Side: 3 Fag Forhus, 3 Fag Baghus, Halvtag, Gaard og Hauge (Skødeprotocol $^{1258}/_{616}$) og det er denne, der sigtes til hos Gunnarsen og ogsaa omtales hos Rasmussen, naar han angiver, at Skolestuerne i 1813 var i Degneboligen „og et Skolehuus i Nærheden, hvor 3die Lærer boede". Det er vel for at pynte lidt paa Forholdet, at Rasmussen kalder det „et Skolehuus"*).

Han skriver senere, at den forrige „Toetages Bindingsværks-Skolebygning paa Smedegade" i 1836 (da den søndre Del af den nuværende blev opført) blev indrettet til Fattigbolig; og hos Gunnarsen omtales, at Fattigvæsenet indtil da havde maattet „savne sit bedste Locale til eget Tarv". Den blev nedrevet i 1846, efter at være overtaget

*) Brandprotocollen bruger sagtens Benævnelsen bogstavelig, medens det bliver brugt som saadant.

som Ejendom af Skolevæsenet tillige med Nabohuset, for at give Plads for Forlængelsen mod Nord af den nuværende „Borgerskole".

Som foran nævnt residerede i det 18de Aarhundrede Degnen i de 2 Ejendomme nærmest ved den østre Side af Kirkegaardsindgangen. De vedblev foreløbig at være henholdsvis Skole og Degnens „Ejendomshus". Sidstnævnte, der — som det tydeligt nok fremgaar — var af temmelig ringe Beskaffenhed, beboedes imidlertid ikke af Ejeren, men var enten bortlejet eller benyttet paa anden Vis; thi det omhandles udtrykkelig, at der med Embedet fulgte Fribolig, og afgjort er det jo, at denne blev afgivet i Skolehuset (jævnfør Pag. 93—94). At dette saaledes blev udnyttet til det yderste, forklarer jo ogsaa Nødvendigheden af, at Fattighuset medtoges som Appendix.

At det er Nr. 13, der jævnlig omtales som „Degneboligen", ses jo bl. a. af følgende Sag:

„Ved Degneboliget langs med Gaden findes et „i alle Maader Brøstfældig Plankeværk, som i næsten „umindelig Tiid har staaet til Hegn om et lidet

„Gaards-Rum, Boeliget tilhørende og for samme „uundværligt, da der ikke findes mindste Lejlig- „hed eller Huus-Rum til Ilde-Brændsel eller andet „nødvendigt".

Degnen — den før omtalte Ole Bagge — havde en Tid repareret paa Plankeværket for egen Regning, men da det i Sommeren 1788 faldt helt om, blev han ked af dette, og eftersom han med Embedet skulde nyde „frie Beboelse" androg han under $^{17}/_{6}$ om, at Kirken vilde lade det sætte op igen, men det var et alt for dristigt Forlangende:

„Icke uden Føye" — siger Inspectionen — „har vi taget i Betænkning*), at accordere paa „Sr. Bagges forlængst mundtlig frembragte Fore- „stilling, hvad han nu skriftlig begiære. — Gamle „Folk kan erindre, at Pladsen ved Skolehuuset, som „nu kaldes et Gaards-Rum, laae til Gaden**). „Hvem der har bekostet Planke-Værket viides just

*) „Betænkt os grundigt paa".

**) „At reconstruere denne „Plads" synes meget vanskeligt". „Hvad gamle Folk kan erindre", maa vel antages den Gang at ligge i Tiden omkring 1710. — Naar Pladsen har ligget „til Gaden" ved Degneboligen, maa det jo have været ved dennes vestre Gavl ud mod Kirkegaarden.

„icke; imidlertid siger Rygtet, at det er skeet af „en af Sr. Bagges formænd paa egen og icke „Kirkens Regning".

Da Inspektionen ej heller i Kirkeregnskaberne havde kunnet finde noget Præcedens for et Krav af denne Art, kunde den ikke indlade sig paa at bebyrde Kirken med en slig „den uvedkommende og unøttig Udgift", „uden i [det] mindste Kirkens „Høye Directeurer det absolute befaler. — — —

„Men vi bør icke have noget imod, at Sr. „Bagge benøtter sig af det gamle Plankeværk, „der, om det kun til Brende anvendes, ansees „af Værdie ..... 4 rdl.
„Torde og finde nogen Anledning til at „tilstaae en hielp fra Kirken af ..... 6 „

der giør 10 rdl."

„Imod at han da bekoster et gandske nyt Planke- „værk med Ege-Pæle, paa samme Stæd, hvor det „gamle staaer, dog uden at deraf bør være en „følge, at Kirken herefter skal reparere Planke- „værket, og at iøvrigt disse vore Tanker først „forelægges Hans Excelence Stiftsbefalings-Manden

„og Hans Højærværdighed Biskoppen til Appro-
„bation".

— — — Og Tankerne blev anset for saa geniale, at Ideen blev under $^{25}/_{6}$ samme Aar „i Et og alt bifaldet".

Degnen Bagge døde 1816, og Aaret efter ($^{23}/_{6}$ 1817) indberettede „man" — nemlig Fattigvæsnet, som jo synes desværre at have maattet arbejde stærkt Haand i Haand med Skolevæsnet, at det var bleven nødvendigt at „sælge en Fattigvæsnet tilhørende gamle Bygning*) paa 4 Fag", og derimod at afkøbe Klokker Bagges Enke et Hus for derved at tilvejebringe Locale til Ildebrændsels Opbevarelse for Skolelæreren og Huuslejlighed for en „forarmet Familie". — Da „Gundel Bagge" under $^{2}/_{1}$ 1818 gav Skøde til Fattigcommissionen paa „Nr. 135" (Panteprotocol $^{2112}/_{365}$) angives det som „Forhus 4 Fag Baghus og Brønd". Endvidere blev, if. Rasmussen, „efter Degnen Bagges Død den gamle Degnebolig opbygget

*) Det maa jo være denne, Talen er om, da Fattigvæsnet d. $^{6}/_{7}$ 1824 gav Skøde til Karetmager Christen Wolder paa Huset i Smedegade Nr. 137, mellem Skomager Glad paa østre og Fattigvæsnet selv paa vestre Side.

paany af Bindingsværk* — og senere solgt. — Gaar man nu videre mod Grønnegade, træffer man som Ejer i 1761 af Nr. 15 Kleinsmed Niels Steensen, som allerede den Gang længe havde været Grundejer der paa Stedet, idet Barbara Katharina Salig Matthias Withs — med Sønnen Peder With som Lavværge — under $^{28}/_{9}$ 1747 havde tilskødet ham et Hus i Smedegade mellem Niels Steensens eget mod Vest og Tolder Borch Lunds mod Øst. — Da Niels Steensen samtidig udsteder Panteforskrivning i den samlede Ejendom, angiver han denne at ligge mellem Hr. Møllers „Leye Vaaning"*) (som var overtaget efter Tolderen) og „Chor Degnen Sr. Rasmussens Hus paa Vestre Side, bestaaende af 4 Fag Bygning**) til Gaden, samt Grund og Gaards Rum og den i Gaarden værende Brønd — — — —"

Vitterlighedsvidner var Rasmus Spurre og Johan Christopher Paap. — (Sælgersken begravedes $^{26}/_{4}$

*) Kammerraad Christian Pedersen Møller. Byfoged 1743—68. — Formenes at være Søn af den tidligere omtalte Ribarre Margrethe Clausdatter (Rasmussen, Pag. 212).

**) Dette synes dog lidt tvivlsomt: Der maa menes Steensens tidligere Hus (det vestlige).

1749.)*) Niels Steensens Hus ejedes noget senere af Hans Hou". Derefter fulgte, som før nævnt Borch Lunds (senere Møllers). — Fra Møller overgik det til hans Efterfølger i Embedet, Johan Thommas Flint,**) som under $^{11}/_{6}$ 1773 tilskødede det til „Perruquemager Andreas Jensen Glad". — Det angives da at være paa 4 Fag. — Glads Efterkommere satte sig jo senere varigt Minde just i denne Del af Byen.

Endelig laa som det østligste i Rækken et 4 Fags Hus, som findes omtalt i Pag. 57—58. — Det tilhørte i Aarhundredets Midte Organist Gültzow, som $^{28}/_{7}$ 1755 gav Skøde paa det til Kirstine Maria Clausdatter, salig Jørgen Busks Efterleverske (Manden havde været Tobaksspinder), der staar som Ejerinde, indtil hun i 1791 ses afløst af en Maren Andersdatter. — Nabohuset hertil tilhørte Fattigvæsnet.

Det var Hjørnested mod Grønnegade og havde Nr. mod denne saa det ikke henhører under det

*) Under $^{11}/_{6}$ 1796 foreligger en Panteforskrivning fra Kirsten Nielsdatter salig Hans Hous til Ole Bagge i Huset Smedegade 137 mellem Glads paa den ene og Chordegnens paa den anden Side. — 4 Fag Forhus, 3 Fag Baghus, Brønd.

**) By- og Herredsfoged 1768—88 (if. Rasmussen 1769—89).

nu omtalte; dette gælder forøvrigt ogsaa for saa vidt om Byfoged Møllers og Kirstine Busks, som den nordre Kirkegaardsmur endte bag det førstnævnte af disse, — omtrent paa samme Sted, hvor endnu Kirkepladsens nordøstre Hjørne findes bag ved Taarnet; i det forannævnte om Grønnegade er talt om de Ejendomme, der stødte op til Kirkegaardens Østmur.

* * *

Indenfor disse Mure, hvoraf hvert Spor nu er forsvundet, stedtes altsaa adskillige af Rudkjøbings gamle, kendte, hæderværdige Borgere og deres Slægt til Hvile. — Mange af deres Efterkommere har som Børn tumlet sig paa deres Grave, da Kirkegaarden i Midten af det 19de Aarhundrede var bleven Borger- og Friskolens Legeplads. Om hvor hver enkelt blev lagt, er Efterretningerne kun sparsomme, om end Kirkens Regnskaber gennem mange Aar nøjagtigt udviser Omkostningerne derved. — Rasmussen har fremdraget en Del Begravelsessteder, som det derfor er overflødigt at omtale her.

I 1727 indgik til Kirkens Patronat følgende Skrivelse:

Deres Exellense
Høy-ædle og Velbyrdige Stiftsbefalings-Mand
Saavelsom og
Deres Høy-ærværdighed
Velbyrdig Hr. Biscob Lodberg
Høy-Gunstige Kirchens Patroner.

„Herpaa Kirchegaarden er een Liden og Ringe „plads Norden for Kirchen hvor udj ingen udj „laangvarig tiid err blefen begravede untagen tvende „Mine afdøde Børn der samme steds bleve Ned- „satt: Stedet er till denne tid meere Brugt till „urenheder end till Kirchens Ziir og Nytte; thi er „min Tienst-ydmygste Begiering til dennem, som „Kirchens Høye Patroner, at de vilde tillade Mig „og Miine Familie-Begravelses Stæd paa samme „Plads, saa at jeg der samme steds indretter een „Ziirlig, saa kaldet Kirche-urtegaard paa Min egen „Bekostning, hvoraf jeg med Mine vill alleniste „det halve af Pladsen forlange till Voris Begra- „velsesstæd og den anden halve kand komme „Kirchen tillgode, naar de, som ere af lige Stand „og Vilkor, giver Kirchen sin Rettighed naar de

„der vorder Nedsatt hvor Ved saa Kirchen kand „Nyde en god Interesse, saa som Liigstædet blef „gierne betalt med Bedre Fordeel for Kirchen i „slig een Indheignet urtegaard, end ellers paa den „ovre Kirche gaard: og om dette tillades, kand „det ogsaa formodes, at andre gode folch, op- „mundret Kirchen udj Lige og andre tilfalde at „Ziire, og dens Inkomster befordre: Hvilchet jeg „allerydmygeligst Vil have indstillet under Deris, „som Kirchens Høye Patroners Høy-Gunstige Re- „solution, og i det øfrige

forbliver Deris Eccellences
Høy-ædle og Velbyrdige Stiftsbefalings-Mand
Sampt
Høy-ædle og Velbyrdige Hr. Biscops
Allerydmygste og skyldigste
Tiener
G. Becker.

Rudkjøbing, d. 25. Febr.
Anno 1727.

* * *

Andragendet anbefaledes af Inspektionen og bevilgedes af Patronerne under $^5/_4$ 1727. —

Ansøgeren var Godfried Becher, Byens første Apotheker.*)

Hvor den omhandlede Urtegaard egentlig laa, er usikkert: Angivelsen „Norden for Kirchen" lader jo et ret frit Spillerum. Man har vel Lov til at gætte paa den gentagne Gange nævnte „Liden Hauge paa Kirkens fortog ved dend Nordre Kirke Muur", som jo i alt Fald opfylder Betingelsen.— Hvad der menes med Kirkens fortog er forøvrigt heller ikke helt tydeligt, da et saadant jo almindeligvis ligger foran ens Ejendom, og i dette Tilfælde altsaa maa søges *udenfor* Kirkegaardsmuren. Hvis saa er, har Apotheker Becher været en fordomsfri Mand, rede til at bryde Vej for ny Tradition, naar en gammel syntes ham meningsløs.

Hvor sejg en saadan kunde være, ses tydeligt nok bl. a. af en Skrivelse af $^{26}/_{7}$ 1781 fra Byfoged og Sognepræst (Flint og Jens Grøn**) til Patronatet.

*) Den $^{22}/_{12}$ 1705 fremlagde han for Rudkjøbings Øvrighed sit kongelige Privilegium. Det gav ham bl. a. Eneret paa at „falholde Viin og Specerie", hvorfor han ogsaa straks tilbød at afkøbe enhver Handlende, hvad han af saadant laa inde med.
Denne Del af Privilegiet er dog næppe længe bleven opretholdt.

**) Sognepræst „Jens Grøn fra Tronhjem" blev if. Rasmussen kaldet 1769 og døde 1797.

Egentlig fremtræder den som en Indberetning angaaende en Reparation paa Kirken, men man gaar derfra over til en Henstilling om, at det vilde blive „til en icke liden Ziir og til Nøtte og „indkomst for Kirken, om Kirke Gaarden blev pla„neret. — — — Det er almindeligt at de afdøde „nedsættes nærmest Kirken, hvorimod i en stor „Deel af Kirke-Gaarden aldrig nogen nedsættes, „uden at med nogen vel grundet Aarsag den Eene „Platz meere end den anden præfereres eller den „anden aldeeles Forkastes. — — —"

Som Følge heraf var den stadigt benyttede Grund efterhaanden bleven saa høj, „at den gaar „mest 2 alen op paa Kirke Muuren, hvortil og „meget har biedraget end Indbragt Skik, at forhøye „og med Sand at bestrøe Gravene, icke engang „Aarlig, men næsten ugentlig. — Naar derimod denne „Skik blev forbuden, Kirke-Gaarden Planeret, og „muelig med Kampesteen holt brolagt,*) item „Kirke-Værgeren paalagt icke at reflectere paa „en Fordomme, formedelst hvilken en Platz frem „for en anden af Vedkommende præfereres, men

*) Der maa vel her være tænkt paa Hovedgangen.

„at udviise til Liig de Stæder hvor ingen hidtil (!)
„eller i lang Tiid har været needsat, saa vil
„Kirke-Gaarden faae en bedre syvne, Gangene
„blive meere reelle, de needsatte Liig kunde staae
„i Roelighed desto længere, Kirken profitere i
„Indkomster og med Steenbroes Andlæg det Vand
„blive givet afløb, som endog kiendelig nu tærer
„ind i Kirken til saavel Muurens som andre Tings
„bedærvelse." — — —*)

Forslaget approberedes under $^1/_8$ 1781 af Bille og Ramus**), hvilket bliver omtalt senere.

Det ses jo klart nok heraf, at man i Rudkjøbing som allevegne i hine Tider satte stor Pris paa at blive begravet saa nær ved Kirken som muligt, — for ikke at tale om inde i den, hvad jo dog kun de færreste kunde tænke paa, saaledes som da man d. $^1/_6$ 1694 jordede „Kgl. May's

*) Her synes at foreligge en vis Selvmodsigelse: Den stærke Højning mod Kirkens Mur maatte jo netop bortlede Vandet, — men selvfølgelig vilde et brolagt Fortov, — som ogsaa senere kom, — virke endnu bedre.

**) Denne Sag, som nu findes i Landsarkivet i Odense under „Rudkjøbing Kirkeinspections indkomne Breve 1682–1814", viser nogle Uoverensstemmelser i Dateringen, hvad dog vel maa skyldes Fejlskrivning i en Genpart af Approbationen, som forekommer dateret 1785.

Tolder, Sal.: Hans Thomassen Gerner i Kirchen", ved hvilken Lejlighed Jorden kostede 23 dl. 2 ß og alle Klokkerne 1 dl. 2 ß.

Iøvrigt var denne Anskuelse saa at sige officielt opmuntret ved en Forordning angaaende Begravelser i Rudkjøbing, udstedt paa Odense Slot d. $^{12}/_{6}$ 1683, hvori det hedder:

„Paa Kirchegaardens heederligste steeder Som er
„om Kring Kirchen og Capellet.
„Paa de trey Siider*) gives for Jorden til et
„fuldvoxen Liig ..... 2 Sldlr.**)
„Og for et Barens Liig..... 1 —
„Paa de andre Steder paa Kirchegaarden gives
„Mindre efter Steedens Leylighed, og derriz Vilkor
„som begrafves skulde." —

I hvor stor Udstrækning den omtalte Brolægning kom til Udførelse, ses ikke tydeligt, men 1787/88 meddeler Kirkeværgen, at „Steene broens „Anlæggelse ved Skoelen saa vel som ved Kirke

*) Den fjerde — den nordre — var ikke vel anset. Becher delte altsaa ikke denne Anskuelse.

**) En „Sletdaler var 4 ß

„Porten item Reparation o. s. v. — — — af mig „besørget efter Ordre — — —, og 1796 omtales „Steenbroen, som skal lægges paa Kirkegaarden, „som er 13 Favne — — —."

Som før nævnt har Beliggenheden af Bechers „Urtegaard" ikke hidtil med Vished ladet sig paavise, men at Stifterens Tanke blev ført videre, er sikkert, og et og andet turde gøre det sandsynligt, at dette mere skete gennem Udvidelser af den oprindelige, end — saaledes som han synes at have ønsket — ved Anlæg af flere lignende. — Dog peges der jo gennem hele dette Forhold stærkt i Retning af Nutidens „Gravsteder", — (Langelandsk „Gravpletter") — (Se Pag. 114).

Samler man nogle Exempler paa særlige Begravelser, ses, at Kirkeværgen Steen Jensen begravedes d. $^{30}/_{6}$ 1697 paa „Kierchegaarden" for hand var Kircheværger hafde Begrafvelsen frij, men betalt for Klockerne 1 rdl. 2 ß", og at Sr. Lauridtz Kieldsen, der ligeledes var „Kirkeværgere", d. $^{30}/_{4}$ 1728 betalte for Høielse for 1 liigsteen som var lagt paa Salig Jacob Dinesen og Hans anden Salig

Hustru Abel Catrine Mogensdatter 4 rdl.*) — I intet af disse Tilfælde foreligger nogen Omtale af Gravens Beliggenhed, men Jacob Dinesen hørte til den ansete Withske Købmandsslægt og var Broder til den Matthias With, som $^4/_6$ 1726 betalte Fornyelse af sin Hustrus Ligsten paa Gravsted „i Kirchen", hvoraf maaske tør formodes, at ogsaa Laurids Kieldsens Hustru var bleven nedlagt paa dette saa eftertragtede Sted.

I 1783 — altsaa et Par Aar efter at Becher havde faaet sit Andragende bevilget — betaltes til „Sleiman for Plankeværget ved Kirkens Urtegaard efter quitteret Regning Nr. 5: 42 ß — og fra da af findes „Urtegaarden" omtalt Gang paa Gang, uden at det dog deraf er muligt at fastslaa dens — eller som Becher havde tænkt — *deres* Beliggenhed. 1787/88 fik Hans Larsen Snedker for at reparere Stakitværket om Urtegaarden paa Kirkegaarden 94 ß. — Under $^7/_{10}$ 1801 forhøjedes Taksten for „et Ligs Nedsættelse paa Kirkens indhegnede Urtegaard" fra 16 ß til 5 rdl.

*) Med hvem Lauritz Kieldsen var bleven gift kort efter, at Jacob Dinesen With i 1702 var død.

$^{20}/_{3}$ 1811 betaltes for „Christen N. Boye for Jord og alle Klokker i den gamle Urtegaard 6 rdl. 2 ß".

$^{29}/_{5}$ samme Aar betaltes for „Niels Hansens Kone for Jord i den gamle Urtegaard 5 rdl."

$^{25}/_{4}$ 1812 betaltes for Byskriver Copmann, hvis Begravelse vel nok er foregaaet under Former lidt uden for det sædvanlige „for Jord i Urtegaarden samt Klokker og for at føres igennem Kirken 15 rdl." —

Den flere Gange brugte Benævnelse „den gamle Urtegaard" staar i Forbindelse med, at den „nye" — nuværende — Kirkegaard just i Aarene 1811—12 toges i Brug, og at der altsaa en Tid begravedes begge Steder. — (Se Pag. 88).

En Indberetning af 1805 fra Kirkeværgen Claus Bang viser i Overensstemmelse med det nu anførte, at Taxterne var for:

„et gammelt Ligs nedsættelse i Urtegaarden ..... 5 rdl.

„og for alle Kloker der til, eller efter Begier ..... 1 „ 2 ß

„og for de halve, lige som forlanges 4 ℔
„for de andre steder af første Classes
for Jord for et gammelt Lig ... 1 rdl. 2 „
„for et Baren . ..... 4 „
„Og paa den saa kaldte fattige Plads
for et gammelt Lig ..... 1 „ 2 „
„og efter order fridt for et Baren det
halve som er ..... 2 „

Den $^2/_8$ 1798 afholdtes Licitation „over et nyt Stakit, som if. de Herrers Direkteurers Aprobation — — — af vedkommende givne Henstilling, skal sættes omkring Begravelses Stedet paa den Østre Siide af Rudkjøbings Kirke, efter at derom ved Trommeslag var gjordt Bekiendtgiørelse for Byens Indvaanere. —"

Det tilsloges Peder Møller Snedker for 22 rdl. 3 ℔ 8 ß.

Da der jo ikke her kan være Tale om et privat Gravsted, og den Becherske Urtegaard ikke synes anlagt mod Øst, maa hans Tanke om Anlæg af flere vel her være bleven realiseret, med mindre man her staar overfor den af Rasmussen, Pag. 78 omtalte, af Byfoged Claus Ber-

telsen og Tolder Rasmus Pedersen i 1698 oprettede „murede Begravelse", hvis Beliggenhed imellem Kirken og Sacristiet den Dag i Dag tydelig lader sig paavise, men som forøvrigt blev sløjfet ikke længe efter den nu omtalte Licitation, til Trods for Kirkens Vedligeholdelsespligt (Se Rasmussen).

Endnu saa sent som i 1839 findes bemærket i Inspektionens Synsforretning af $^{10}/_{12}$ „paa den gamle Kirkegaard er der et Stakit i Nordost, som enten bør istandsættes eller borttages. Det indhegner et gammelt Gravsted, som og behøver at vedligeholdes bedre end nu skeer". —

Var dette den sidste Levning af Bechers Urtegaard — maaske af selve Kirkegaarden?

En halv Snes Aar forud synes man dog allerede at have tænkt paa dennes endelige Nedlæggelse: $^{28}/_{10}$ 1828 udstedtes (vistnok af Sognepræsten) et Opraab til Byens Borgere om i Anledning af en Prinsesses forestaaende Formæling „istæden for tomme Ceremonier at gøre et eller andet passeligt til det Almenes Vel og Fornøjelse, f. Ex. at anlægge en Allé fra Rue Port til den

nye Kirkegaard, samt ligeledes en Allé af nogle større Træer paa den gamle Kirkegaard paa den Vej, der forbinder det store og Lille Torv med hinanden, hvorhos Vejen paa sidste Stæd maatte passende Broelægges."

Der blev tegnet Bidrag for saa stort et Beløb, at det overskydende foresloges anvendt til en ny Port for den nye Kirkegaard samt til at faa den gamle planeret og beplantet med Buskvæxter.

Hvis det forhaandenværende ikke hertil slog til, antoges Kirken at vilde tilskyde Resten.

Den omtalte Vej mellem de to Torve forbandt altsaa i en lige Linie de to endnu existerende Kirkestræder. Den fandtes endnu i Midten af det 19de Aarh. — i Folkemunde med det ret uforklarlige Navn: „den sorte Vej."

Planeringen og Beplantningen blev dog ikke som Helhed straks gennemført og undergik ogsaa i senere Aar adskillige Forandringer, men Begyndelsen var gjort: Fra den Gang har Nutidens „Kirkeplads" mere og mere ladet „den gamle Kirkegaard" forsvinde.

Kirkegaarden blev selvfølgelig ikke øjeblikkelig sløjfet, fordi man hørte op med at begrave i den, hvorom er talt tidligere bl. a. Pag. 115.

Almindeligvis var jo Kirkegaarde i ældre Tider hegnede ved en Mur: Efter en Opmaaling, som er udateret, men — sammenholdt med andet — maa være foretaget i 1732, udgjorde Rudkjøbing Kirkegaardsmur følgende Længder:

„Fra Murens sønderste og østre Kandt ved Raadhuset og vester i er ..... 35 Al. 1 qvteer
„derfra og i Norden er ..... 66 „ 1 „
„derfra og i øster er ..... 83 „ 3 „
„derfra og i sønder til murens sønderste Kandt ved Raadhuset ..... 78 „ 0 „ “

Kirkegaarden dannede saaledes en noget uregelmæssig Firkant, hvad der er i fuld Overensstemmelse med de ældre Kort over Byen, men at dens Grænse mod Smedegade — saaledes som det ved en flygtig Betragtning af de nu anførte

Tal kunde se ud — skulde have været op imod halvtredie Gang saa lang som den overfor liggende mod Brogade, er dog næppe troligt: De for sidstnævnte opgivne 35 Al. 1 qvteer betegner utvivlsomt Maalet paa „Muren" i rent bogstavelig Forstand, ikke paa det, den hegnede. Umiddelbart ved Kirkegaardens sydøstre Hjørne laa jo nemlig den Gang ganske som nu Byens Raadhus (det var da af Bindingsværk og tildels bleven ødelagt af Svenskerne i 1659, men genopbygget, og stod derefter indtil 1791, da det afløstes af et grundmuret. Det nuværende blev opført 1845 —), og saa langt som der dannedes Grænse af dettes Ydermur, sparede Kirkegaarden vel sagtens sin.

Interessen netop for en slig Besparelse tilkendegives ret tydeligt i følgende Indstilling fra Kirkeinspektionen i en noget senere Tid*): „Heignet mel-„lem Kirke Gaarden og Tal-Lotterie Collecteurens „Mons Rasmus Møllers Huuses Gaards Rum, som „bestaar af een Kampesteens Muur, har ermeldte

*) Hvilket findes omtalt i anden Forbindelse Pag. 67.

„Mons Møller forlangt at borttage imod igen at „op Reise og stedse at Vedligeholde et Planke „Værk, alleene for derved at forøge sit Gaards „Rum saa meget som et steengierde i Breeden „meere borttager end et Planke Værk. — Var „den ganske Kirke Gaard med Muur indheignet, „vilde det blive een Vandziir at et Stykke Planke „Værk kom ind der imellem. Men af det gandske „Heign er endeel alt med Planke Værk, ikke „Kirken, men de paastødende Eiere tilhørende*). „Vi formeene derfor, at Mons Anmodning ham „kunde accorderes, særdeles da Kirken derved „mister 7 Allen 18 Tommer af det Heign, den „ellers selv skulde vedligeholde, dog paa Vilkaar: „1) At Steenene, som findes i Muuren, der nu „gør heign, skulle tilhøre Kirken.

„2) At Planke Værket strax opsettes.

„3) At det bliver sadt i lige Linie og ikke inden

*) Denne sidste Sætning er ikke helt korrekt; Dels omtales senere udtrykkelig „Kirkens Plankeværk", dels fremgaar det af det følgende, at de „paastødende Ejere" — i alt Fald i egen Mening — havde Krav paa Kirken som den Hegnspligtige. -- Hele dette Forhold har rimeligvis paa nogle Steder været yderst forplumret.

„for den øvrige Steen Muurs Nørre Kandt, samt „Høy $3^1/_4$ Allen.

„4) At der ikke alleene sættes een forsvarlig Ege „Pæl ved den yderste Kandt af Steen giærdet, „hvori Planke Værket tillige fæstes, men tillige „med, een lige forsvarlig Pæl ved dend østre Ende „og Søndre Kandt af Steen Muuren for at holde „dend sammen.

„5) At fra Gaarden igiennem Planke Værket til „Kirke Gaarden ingen udgang giøres ligesom ey „heller fra gaarden ud under Planke Værket maae „giøres Rende eller udledes Vand og andre „u-Reenligheder — — —".

Andragendet anbefaledes yderligere af Byfogden (Flint) og bevilgedes d. $^{31}/_{8}$ 1781 af „Kirkepatronerne" H. Bille og Jacob Ramus*).

Det omhandlede Hus laa i Brogade umiddelbart op til det, der endnu ligger op til Kirkeporten.

Alene denne Sag viser jo, at „Heignet" omkring Kirkegaarden i det 18de Aarh. var af en

*) Henrik Bille-Brahe, Stiftamtmand 1767—89. — Jacob Ramus, Biskop 1762—85.

noget uensartet Beskaffenhed, og dette ses bekræftet i adskillige andre Tilfælde.

Den $^{24}/_{2}$ 1773 bevilgede saaledes Byfoged Flint og Sognepræst Grøn et Andragende fra Kjøbmand Henrich Nielsens Enke*) om, at Kirken ved sin Værge, Sr. Basballe, vilde lade Plankeværket mellem hendes Ejendom — som laa omtrent midt i Smedegade — og Kirkegaarden ordne, „da det nu er omfaldet".

Her *var* det altsaa Kirken, der havde Hegnspligt, skønt Talen ikke var om Mur, men da den efterkommedes, blev det dog bemærket, at saafremt Enken vilde have Udgang til Kirkegaarden, maatte hun selv bekoste og vedligeholde en Laage**) og at Rettigheden til saadan Passage *kun* gjaldt hende, bortfaldt ved hendes Død og følgelig ikke kunde overdrages til Husets tilkommende Ejere. Huset var det femte i Rækken fra Ramsherred.

---

*) Manden var begravet den $^{1}/_{6}$ 1747.

**) Tidligere omtalt Pag. 68, hvor Talen er om Dyrenes eventuelle Passage gennem Kirkegaarden.

Kirkegaarden var — ligesom Pladsen nu — paa alle fire Sider omgivet af bebyggede Grunde; *indenfor* dem strakte „Kirkemuren" sig, selv om den efterhaanden ophørte i sin Helhed at være *Mur* — saaledes som de nu nævnte Exempler viser —, indtil den i Løbet af første Halvdel af det 19de Aarhundrede helt forsvandt. Kun paa et Sted, som tidligere er omtalt Pag. 91, synes den at have ligget umiddelbart ud til Gaden. Den har sikkert fra først af været af ret anselige Dimensioner ellers havde Rasmus Møller ikke set sin Fordel ved at opføre og vedligeholde det $7^3/_4$ Al. lange Plankeværk for at indvinde den Jordstrimmel, hvorpaa det tilsvarende Stykke af den stod.

Indgange til Kirkegaarden fandtes omtrent paa de samme Steder som nu. — Om de har været helt ens, lader sig vanskeligt afgøre, men Hovedporten synes at have været alle Dage den søndre (fra Brogade). Foran hver af dem laa en saakaldt „Kirkerist". — Denne Indretning, der bestod i en Fordybning i Jorden, overdækket med et Gitter eller en Slags Bro, omhandles Gang paa Gang i Kirkeregnskaberne. — Den tilsigtede at

hindre Kreaturer i at gaa ind paa Kirkegaarden, hvad vel nok for saa vidt kunde tiltrænges, som Grise og andre Dyr i de Tider jævnligt færdedes paa egen Haand.

Det ses saaledes, at den $^{15}/_{6}$ 1694 „hafver „Peder Møller og Hans Bager optagen alle fiire „Kierche-Risterne og Reenset dem op, og tog ald „Jorden fra, som Var under Risterne, paa det at „Svin og faar icke skulle komme ind paa Kierche-„gaarden. Og var dend Vestre Kiercheristes træ „Slet borte Raadned, og der for i steden maatte „lade gøre Eet Nyed træ til Risten igien, kom „der til 2 st. Eegetræ af stolper, som var nye „12 Allen lange a 4 ß, er 3 ℔, Kom til samme „Arbeid Spiger og Søm 12 ß, Gaf ovenskrefne „tvende Mænd for dette arbeid paa deres egen „Kost efter qvitering 2 rdl. 2 ℔".

I samme Maaned ($^{23}/_{6}$ 1694) „Blef giort en Nye Kiercheport ved dend Østre Siide — — —" hvorved omtales de „dehler (Planker), som kom dertil —", og under $^{11}/_{10}$ det følgende Aar (1695) blev der gjort Afregning angaaende en ny Kirke-port ved den søndre Side.

Noget senere — under $^{24}/_{6}$ 1699 — lavede Rasmus Hiulmand en ny Kirkerist „ved den Nordre Side", hvortil blev kjøbt 4 „Nye" St. Egetræ „til Fod og Stolper" a 3 Al. — „Saa og 13 Eege-„tremmer til denne Rist og 8 til dend Syndre „Rist for 1 ℔ 5 ß. — Lettersøm der till 26 er „8 ß. — Hvis ellers der til blef forbrugt til „Rancher*) og Andet Sampt Legter er tagne af „Kierchens eget, Saa og Endeel af de store „Kiercheloft, Søm som blef till overs fra det nye „Lofft".**)

Endvidere lod man „giøre en nye Laage derfor „eftersom dend gamle vaar gandske affældig og „Raaden. Betalt Hans Madtzen Snedker for dend „at giøre, saa og for en Liden gaufl der over at „Klede. Derfor 2 ℔ 8 ß". Desuden fik han „1 ℔ „for tvende Ditto at forbedre".

Nævnte Hans Madtzen Snedker maa have været en anset og betroet Haandværker: Samme

*) „Rancher" var nærmest, hvad man nu vilde kalde Krydsholter i Bindingsværk. Hvorledes en Kirkerist i Enkeltheder var indrettet, er vistnok den Dag i Dag et aabent Spørgsmaal.

**) Kirkens og Vaabenhusets Loft var bleven omlagt i Sommeren 1696.

Sommer omtækkede han Kirkespiret med Spaan. Mens han var beskæftiget hermed, opdagedes det, at det var galt fat med Vindfløjen, hvisaarsag han nogen Tid efter fik udbetalt 4 rdlr. (sic.) „Kierche-„fløyen at nedtage og igien at opsette, saa som „hand maatte giøre langt Høyere stilling*) der „till end Ellers til Kierche Spiirens techning be-„høfvedes. — Samme Kierche fløy var i støcker. „Betalt Hans Matzen Kleinsmed for dend at flye „(reparere) og forbedre med Kaaber 2 ℔ 8 ß. — „Betalt for Kaaber til Nagler at udverke 8 ß. „Kiøbt en Kaaberplade som Kierchefløjen Blef „forbedret med vog $3^1/_2$ Pd. a Pd. 24 ß = „5 ℔ 4 ß".

Da alt dette var bragt i Orden, blev der „Betalt Johan Hofman for Spiiren at anstrøge „med Olie og Kiønrøg 2 rdlr. Der til Kiøbt „10 Pd. Lin Olie a Pd. 14 ß, er 1 rdlr. 2 ℔ 14 ß. „Foruden den Krucke med Olie som Blef til „ofvers fra Kiercheloftet. Noch Kiøbt 140 Skepper „Kiøn Røg a $1^1/_2$ ß, er 2 rdlr. 1 ℔ 2 ß —".

*) „Giøre langt Høyere stilling" — „bygge langt højere Stillads".

Den gode Mester Hofman havde, som det vil ses, regnet 2 ß forkert paa „Lin Olien" — oven i Kjøbet „i egen Faveur"; ser man hen til hine Tiders Pertentlighed paa slige Omraader, er det mærkeligt, at ingen fandt paa at holde sig op over det.

Omtrent 100 Aar efter det før nævnte Hovedeftersyn af Kirkeristerne blev Opmærksomheden atter rettet stærkt imod dem:

Under $^{9}/_{10}$ 1782 fremkom Regning fra Marcus Hansen Wolder paa „en Stang Samen Svejst til Kierchegaards Risten — 8 ß —".

Aaret efter blev betalt „for at oplegge nogen „Steen ved den østre Kirke Rist i Steengierdet 8 ß".

Næsten samtidig forelaa

„En lille Regning Paa at giøre Kierche Risterne „(sic) Reene, Tillige med at tage Beslaget af og „slaa igien fast, som er 4 Kiercherister,

1 rist 12 ß. Suma 3 ℔.

„Rudkjøbing d. 29. August. 1783. Christian Sleiman.

„10 store Søm hos Ma[r]cus Wolder 5 ß, er 3 ℔ 5 ß —"

Nogle Aar senere (1787) ses Peder Frantsen Muurmester at have udført „noget Arbejde ved Kirke-Rist-Muuren", og samme Aar fik Steffen Snedker Betaling „for 2 dlr. Luger (?) ved Kirke Ristene —".

* * *

Prøver man nu at faa et Overblik over Kirkegaardens nærmeste Omgivelser for henimod 200 Aar siden og begynder ved dens sydøstre Hjørne, kan man altsaa som før nævnt tage Raadhuset som Udgangspunkt. Vest derfor — hvor nu Arresthuset og dets Gaard ligger — laa et lille Hus, som i mange Aar af sidste Halvdel af 18de Aarh. beboedes af en „Syepige Johanna Margaretha Rasmusdaatter" og udgjorde hele Bebyggelsen paa den Strækning hen mod den søndre Kirkeport, der som bekendt senere — i Størstedelen af 19de Aarh. — indtoges af et af de „grevelige Magaziner".

Bagom Huset gik Kirkemuren hen til nævnte søndre Port — alle Dage Kirkegaardens Hovedindgang (Magazinet havde tidligere tilhørt den

kendte og ansete Købmand N. C. Boye, som d. $^{23}/_{2}$ 1821 gav Skøde paa det til Grevskabet. Det var da „Grundmur 4 Lofter højt og med Kjælder under —").

Foran Huset havde Brogade vistnok en Krumning mod Nord, som nu er ganske forsvunden. Direktionen for Langelands Musæum har nemlig paavist, at der ved Grundgravning i Brogades søndre Side er fremkommen Murrester just paa dette Sted, som lader Gadelinien bøje i nævnte Retning.

Kirkeporten mod Brogade stod paa det nærmeste i 100 Aar. Den $^{14}/_{4}$ 1791 bortliciteredes Opførelsen af en ny „ved den syndre Ende".

Det umiddelbart vest derfor liggende Hus omtales i Panteprotocollen under $^{22}/_{11}$ 1763 (Fol. $^{686}/_{178}$) saaledes:

„Som min sal. Svigermoder Inger sal: Neder-
„gaards for nogen Tid siden har bortsolgt Eet
„sig tilhørende Huus og Grund til Christian Poulsen
„Oldenborg (den ene af Datidens hos P. Rasmussen
„anførte to Parykmagere), her i Byen, samme
„Huus bestaar af 6 Fag, Synden for Kirchegaarden

„beliggende ved Kircheporten, med Bygning Samt „paastaaende Grund og slippe imellem Kirche „Muuren og Huuset, saa og Haggen (skal være „ „Haugen"), som til samme Huus Indhegnet „findes, Saa og Brynd, Som staar paa Huusets „Grund, og den som beboer det Huus Vesten „For, som nu beboes af Rasmus Lauridsen Sned- „kers Enke, skal nyde fri tilgang til ommeldte „Brynd at hente Vand, og da hand ey var med „deelt skøde af min sal. Sviger Moder paa same „huus, saa Kiender jeg underskrevne Peder Wiitt, „Borger og indvaaner i Rudkjøbing og hermed „Vitterlig giør at ligesom om Melte Huus grund „og bygning er mig som Eenesti Arving paa min „Hustrues Vegne efter min sal. Sviger Moder, af „bemeldte Christian Oldenborg efter giordt accordt „for nøyet betalt er, og som Jeg og her Med „Skiøder og afhender same Huus slippe og Grund „som det nu forefindes — — — etc. ect."

Vidner var Jørgen Kieldsen og Carl H. Lange.

En Bemærkning lidt senere i Panteprotocollen (Anno 1763 $^{689}/_{179}$) og en lignende under 1765 ($^{739}/_{189}$) viser, at Huset laa „i Brogade ved Kirken"

samt havde Kirkegaardsporten paa Østre og Rasmus Snedker Enkes Hus paa Vestre Side.

Sidstnævnte Rasmus Lauridsen Snedkers var altsaa det, der — saaledes som omtalt Pag. 121 noget senere overtoges af Collecteur Møller. Skødet til denne udstedtes den $^{15}/_{12}$ 1780 af Snedker Jørgen Rasmussen, antagelig Rasmus L.s Søn. Ved Siden deraf boede i en Snes Aar en „Sypige Ingeborg Jørgensdaatter". Hun fik Skøde den $^{29}/_{12}$ 1757 af „Anna Mortensdatter". Huset laa i Brogade mellem Peder Himmeløv paa vestre og Rasmus Lauridsen paa den østre Side og bestod af $3^1/_2$ Fag med Slippe ved østre Ende, Gaard og Hauge, Baghus 3 Fag samt Halvbrønd. Husets Længde til „Aldgaden er $10^1/_2$ Al. og i „søndre og nør fra den østre Endes yderste Gade „Hiørne stolpe lige ned til Haugens nordre Gierde, „dend Halve Brønd, i bereignet 30 Allen. Haugens „Brede i øster og vester paa dend Nordre siide „er $10^1/_2$ Allen".

I 1791 ses hun afløst af Skræder Morten Olsen, — og i det næstfølgende Huus boede i 1761 Consumptionsbetjent Peder Himmeløv, i 1771

Chirurgus Johann Rieper. Peder Himmeløv udstedte Skøde til Feldskiær Johann Friderich Rieper den $^{17}/_{6}$ 1761 paa Huset mellem Ingeborg Jørgensdatter paa østre og Broegade paa vestre Side (Panteprotocol $^{629}/_{169}$). Ud til Algaden fra Ingeborg Jørgensdatter til den vestre Hjørnestolpe 30 Al., og fra bemeldte Stolpe til den anden Længde Huses nordre Hjørnestolpe $19^{1}/_{2}$ Al. og fra samme Stolpe til den halve Brønd $21^{1}/_{2}$ Al. og fra den vestre Ende af Brønden til Husets Gaardstolpe $19^{3}/_{4}$ Al. Huset udlagdes senere til Christian Hiortholm, som $^{11}/_{6}$ 1776 gav Skøde paa det til Bødker Knud Hansen (17 Fag For- og Sidehuus). Denne tilskødede det d. $^{20}/_{10}$ 1784 til Mester Skræder Knud Pedersen Risting — dog kun „5 Fag Forhus fra vestre Hjørne Stolpe til mit eget øvrige iboende Huus", med 4 Fag Siide eller Baghuus fra bemeldte Huuses Nordre Hjørne Stolpe imod Norden, samt „$7^{1}/_{2}$ Al. Gaards-Rum og Hauge Plads ved den nordre Side og Adgang til Halv Brønd mellem Ingeborg Jørgensdatter og mig".

Noget senere boede der en „Knud Bødker"

(se længere fremme), som beholdt Huset i alt Fald til op mod Aarhundredets Udgang.

Disse Ejendommes Gaardspladser laa saaledes umiddelbart ud til Kirkegaarden, hvis Grænse mod Syd altsaa paa saa godt som hele Strækningen fulgte Pladsens nuværende.

Langt vanskeligere er det at klarlægge Kirkegaardens vestre Side, thi her er saa godt som intet levnet fra gamle Dage. Allerede i Midten af det 18de Aarh. var det, naar man talte om Kirkemur til denne Side, nærmest af gammel Vane; hvad der her fandtes af Mur kan kun have været nogle ubetydelige Rester, umiddelbart ved Nutidens „Kirkestræde".

Grænsen kan nærmest — men kun omtrentlig — angives ved en Linie, som tænkes draget fra Pladsens sydvestre Hjørne til det nuværende Gymnastikhus i Smedegade, men Linien var næppe ret, og Omgivelserne var ganske forskellige fra nu.

Den $^{6}/_{7}$ 1745 tilskødede Peter Mehls Enke, Dorothe*), til Sr. Christian Olsen en Gaard

*) Den Mehlske Slægt var kendt i Byen gennem hele Aarhundredet og længere. Se P. Rasmussen Pag 106. — Stiftelsen i Vinkjældergade oprettedes 1809.

„imellem Broegade og Kirkegaarden ud til strædet
„som gaar til Kirkegaarden, de fattiges Boder
„paa dend vestre og Kirkegaarden paa dend østre
„Side, bestaaende ud i 8 fag Huus med Een
„udbygning paa dend Nordre Side som er 4 fag
„samt 6 fag Huus i gaarden — — — striker
„sig fra Kirkegaarden og til de fattiges Boder,
„i længden øster og vester 37 Alen $3^1/_2$ qvteer
„og i Breden Syndre og Nør $20^1/_2$ Al. 3 qvteer.
„Des foruden en Liden Hauge Plats med dend
„deri Bestaaende Brønd, tæt ved Kirkegaarden,
„Imellem Mads Dues Huus og Haugerum ved
„den Nordre og dette Huus ved den Syndre
„Siide, i Bræden Synder og Nør fra det Huus
„af og til bemte Mads Dues Huus og Hauge
„ved den vestre siide 10 Al., og ved dend østre
„siide ved Kirkens Plankeværk 18 Al. $2^1/_2$ qvteer
„og udi Breden øster og vester 2 Al. og 1 qvteer.

Denne Ejendom afhændedes af Christian Olsen Væver ved Skøde af $^{25}/_6$ 1755 og tilhørte derpaa Købmand Niels Kruuse og efter dennes Død hans Enke, Anna Hendrichsdatter, indtil hun i Skøde, thinglæst den $^{22}/_1$ 1765 (Nr. $^{734}/_{184}$), erklærede:

„Kiender Jeg underskrevne Anna Hendrichsdr.,
„sal. Niels Kruuses her i Byen og hermed vitterlig
„giør, at jeg haver solgt — — — o. s. v. — — —
„til Christian Emanuel Nass og hans Arvinger 1
„Gaard beliggende her i Rudkjøbing imellem
„Brogaden og Kirkegaarden udtil Stredet, som
„gaaer til Kirkegaarden paa den østre siide, de
„fattiges Bo paa den vestre og Kirkegaarden,
„bestaaende udi 8 fag Huus, med en udbygning
„paa den Nordre Siide, som er 4 fag samt 6 fag
„huus i Gaarden, hvilke bemte Gaards Grund og
„Gaardsrum strækker sig fra Kirkegrunden til de
„Fattiges Boeder i Længden øster og Vesten 37
„Al. og $3^1/_2$ qvteer og i Bredden Synder og nør
„$21^1/_4$ Alen, desforuden en liden Haugeplads med
„den deri bestaaende Brønd tet ved Kirkegaarden
„imellem sal. Henrich Nielsens Huus og Hauge-
„rom ved dend Nordre og dette Huus ved dend
„syndre siide, i Breeden, for [fra?] dette Huus
„af og til bemeldte sal. Henrich Nielsens Huus
„og Haugerom ved dend vestre siide, 10 Alen og
„ved den østre Siide ved Kirkens Planckeværk
„18 Alen $2^1/_2$ qvteer og udi Breeden øster og

„vester 20 Alen og 1 qvart, hvilken forbemeldte „Gaard — — — etc. etc. — — —"

I Henhold til Christian Olsens ovennævnte Skøde skulde Plankeværket mod Kirkegaarden vedligeholdes af Kirken, hvilket ogsaa findes tilkendegivet ved en qvittering af 1781, da der ifølge Ordre af $^{22}/_{4}$ var bleven betalt for Plankeværket „imellem Kirkegaarden og Nasses Hauge" 5 rdlr. 58 ß.

Chr. Emanuel Nass udstedte d. $^{8}/_{6}$ 1789 Skøde til sin Svoger Christian Rasmussen Snedker paa et Hus, imellem Broegaden og Kirkegaarden, ud til Strædet, de fattiges boeder „paa den vestre og jeg Chr. „Nass paa den østre Siide, Bestaaende udi 4 fag „Huus med en udbygning paa den Nordre side „som er 4 fag, samt 6 fag huus i Gaarden, „hvilke Bemeldte Huus Grund og Gaards Rum „streker sig fra mit Stæd til de fattiges Boder i „længten øster og vester 27 Alen $1^{1}/_{2}$ qvteer, og „i breeden Sønder og Nør $2^{1}/_{4}$ Alen, desforuden „en liden Haugeplads med den deri Bestaaende „Halvsteens Brønd, imellem Mathias Balliøe ved „den Nordre og dette Huus ved den Søndre side

„i Breeten Sønder og Nør fra dette Huus af og „til bemeldte Mathias Balliøes Haugerum 10 Alen „og Øster og vester 9 Alen 3 qvteer."

Gaarden, som for snart 200 Aar siden tilhørte Peter Mehls Enke, existerer jo endnu og er i det Ydre vistnok for en stor Del uforandret. Det er den, der indtager „Gaasetorvets" hele østre Side og tør regnes blandt Byens ældste Bygninger.

Til bedre Forstaaelse af dens to foran anførte, i sig selv ikke helt tydelige Beskrivelser maa bemærkes, at Navnet „Gaasetorvet" mærkværdigt nok er af temmelig ny Oprindelse. I Gadelister eller andre officielle Fortegnelser er det intet Sted fundet før omkring 1820; alt, hvad det nu indbefatter, medregnedes i fortløbende Nummerrække til Brogade, og de i Beskrivelserne nævnte „Fattiges Boder" laa som den øverste (østligste) Bebyggelse af Gaasetorvets nordre Husrække. De var i 1761 Brogades Nr. 26 og omfattede et 9 Fag langt Hus.

En meget omfattende Oplysning angaaende denne Bydel giver Panteprotocollen (v. Panteregistret) i ganske faa Ord i 1745, idet der i en

Obligation omtales Jørgen Christensen Vævers Gaard, beliggende paa „gammel Torv med de „Fattiges Boeder paa Dend Ene og Ramshærretz „Gaden paa den anden side". — Denne Beskrivelse taler jo fuldt ud for sig selv; Benævnelsen „Gammel Torv", som er i nøje Overensstemmelse med visse andet Steds omtalte, men ikke herhen hørende Formodninger, er forøvrigt ellers ikke benyttet i Panteregistret.

Endnu i Midten af det 19de Aarh. laa paa Gaasetorvet et Par yderst uanselige Smaahuse, som efter alt at dømme kan have været Resterne af „de Fattiges Boder".

Den $^{6}/_{1}$ 1821 gav Daglejer Poul Frederik Yaeng Skøde til Garver Peder Jensen paa Nr. 36 B. i „Byens Kirkestræde" 2 Fag, 5 Al. 10 " mellem Christian Rasmussen Løves Enke paa vestre og Kirkegaarden paa østre Side samt Hauge i Brede med Huset og „i Længden ind til Fattigskole Haugen 19 Al." „Enken vedligeholder det nordre Stykke (Hegn) og Kiøberen det søndre ved Huuset. —"

Her er jo utvivlsomt Tale om det *nuværende* Kirkestræde.

Omkring Aarene i Midten af 1740erne begrænsedes altsaa Kirkegaarden mod Vest i sin Helhed (selvfølgelig bortset fra Indgangen gennem „Stredet, som gaar til Kirkegaarden", som tidligere omtalt) af Peter Mehls og Henrich Nielsens Ejendomme. Muren, som i en svunden Tid adskilte disse derfra, var som før nævnt for længst borte: allerede under $^{11}/_{4}$ 1695 havde man ladet det „Væstre planckeværch flyj, (reparere) som var omblæst", og den $^{12}/_{11}$ 1699 fik „Rasmus Nielsen „Hiulmand 1 ℔ 6 ß for at flye planckeværchet „om kring Kiirckegaarden ved dend vestre siide —. „Saa og bekom hand de gl. forraadne fielle — — —".

Det sidste Punkt vidner jo godt nok om, at man maa meget langt tilbage i Tiden for at finde Kirkegaards*mur* her —. Det ældst kendte om Henrich Nielsens Hus gaar ud paa, at den $^{8}/_{11}$ 1717 tilskødede Tolder Peder Pedersen*) til

*) Død 1723. If. Rasmussen var det dennes Enke, Riborre Margrethe Clausdatter, som blev 2den Gang gift med Tolder Oluf Borch Lund og senere fik det spøgefulde Indfald at komme tilstede ved sin egen Begravelse, hvis Aarsag man saa sig nødsaget til at mane hende ned Exerserpladsen. (Den Gang kaldet Hjorteengen.)

„Kloger og danske Skolle mester Søren Jensen Due (Manden var tillige Degn. Benævnelsen „dansk Skollemester" brugtes om Lærerne ved „Christendomsskolen" til Forskel fra Lærerne ved Latinskolen, som — indtil den nedlagdes 1740 — laa i Midten af Smedegades nordre Side, lidt Vest for Vævermester Delfs nuværende Ejendom —) „min tilhørende Vaaning paa 6 Fag Huus Bygning „ud til Aelgaden bestaaende [,] paa den vestre „Ende jbygt til Hendrik Clausens Vaaning med „den halve Kiøken Skorsten og paa den Østre „Ende op til end liden Hauge paa Kirkens „Fortog, ved den Norder Kirke Muur udj Smede „Gaden — — — —, og ved den Østre Siide „paa Haugen holder Kierken det ved Kirkegaarden „Indheinede ved liege, ved dend Syndre Ende paa „Haugen skal sahl. Hr. Sørrens Enke*), eller „hvoe her efterdags j hendes Huus Beboendes „vorder [,] gierdet eller Plankeverket ved liege „holde.—" Ved den vestre Side ned mod Rams-

*) Efter Datids Sprogbrug maatte Talen her nærmest være om en Præsteenke. I den nærmere forudgaaende Tid bar imidlertid ingen af Byens Sognepræster det anførte Navn.

herred var Halvhegn med Naboen. (Algade var som bekendt et almindeligt Navn paa en Bys Hovedgade, som endnu mange Steder er bevaret. Det findes imidlertid ikke helt ualmindelig brugt som Betegnelse for en hvilkensomhelst nogenlunde anselig Gade rimeligvis i Modsætning til „Stræde", ihvorvel denne Forskel netop i Rudkøbing paaviselig har været *meget* skiftende).

* * *

Hvis en Nutids Rudkøbinger kunde tænkes at se Byens Nørregade i dens Skikkelse fra omtrent 1761 vilde han vistnok vanskelig finde sig til rette i den. Rasmussen anfører den som „nu" (d. v. s. 1849) bebygget paa begge Sider, og hans Kort viser det samme, men Begyndelsen til denne Bebyggelse var dog i alt Fald henved 100 Aar ældre. Naar Brandprotocollen af 1761 nævner Gadens „østre Side fra synden af" nødes man til at have et Kort for sig for i streng Forstand at være „paa den sikre Side", navnlig naar man ser hen til, at den modsatte samtidig nævnes som den „nordre Side fra østen af", men ved Kortets Hjælp

finder man dog, at der ved den østre Side i alt Fald menes den, der ligger Østergade nærmest altsaa paa højre Side, hvis man nu kommer fra Grønnegade eller Torvet. Paa denne Side fandtes den Gang kun to Ejendomme, hvis Indehavere var henholdsvis Generalmajorinde Kaas og Købm. Chr. Basballes Efterleverske; Generalmajorindens var utvivlsomt den senere Nissenske Gaard paa Hjørnet af Nørregade og Sidselbagersgade, den sidste laa et Stykke længere mod nordøst. Ved Siden af denne laa — omtrent overfor den nuværende Strandgade (senere kaldet Blindestæde) den tildels moradsagtige Piledam, hvorefter Gaden i en Del Aar havde Navn (Piledamsstrædet), men som efterhaanden opfyldtes og forsvandt, indtil dens Tilværelse i Slutningen af 19de Aarh. kun sporedes i den ene af Byens Brandposte, „Piledamsposten"*). Uden om Piledammen, begrænset af det den Gang yderste Stykke af Nørregade og strækkende sig helt over til Østergade samt et ret langt Stykke mod nordøst, laa Seyers Vænge, et den Gang ubebygget Areal, som senere gav Plads for

*) If. Rasmussen var selve „Piledammen" forsvunden i 1839.

Ørsteds- og Ahlefeldtsgade. Omtrent overfor Stedet, hvor nu Ørstedsgade og Vejen til Reberbanen gaar ud i Nørregade, laa Nørreport. (If. Rasmussen blev denne – uvist hvornaar, flyttet længere ud).

Hvor den fornævnte Bebyggelse paa „nordre Side fra østen af" egentlig den Gang begyndte, er usikkert. Den har øjensynlig været ret spredt, men *udenfor* nuværende Strandgade laa antagelig 4 Ejendomme, hvoraf de 2 yderste tilhørte Forpagter Jeppe Krogsgaard paa Egelycke og de to næste henholdsvis „Baadsmand Hans Rasmussen Rifbjerg" og „Skipper Peder Tønnesen". Paa Strandgades indre Hjørne, — hvor senere i mange Aar laa Byfogedboligen (den gamle Borgmestergaard) boede Købmand Peder Nielsen Stage og i den næstfølgende Ejendom, som i Midten af 19de Aarh. kaldtes „Fotografens Gaard" efter sin Ejer Byens første Fotograf H. J. Hansen, hvis store Tilliggende endnu naar helt op til det øverste af Vinkjældergades Haver, Købmand Morten Bay. Derpaa fulgte Vognmand Hans Rasmussen, Baadsmand Laurs Helletoft og Baadsmand Ole Godtfredsens

Efterleverske, og endelig Skomager Peder Thommesen og Michel Hansen Bager. De to sidstes Ejendomme forblev i deres respektive Slægter højt op imod Nutiden, og her regnedes gennem mange Aar Nørregade paa denne Side at ende og Vinkjældergade at begynde.

Nørregade fortsattes i „Nørrestræde", der begyndte ved Nørreport og gik over i „Nordre Landevej". Omtrent ved det senere „Jensen og Madsenske Jernstøberi", laa et stort Vandsted, — „Pottemagerdammen", hvortil der vistnok sigtes i en Annonce i „Langel. Avis" under $^{22}/_{7}$ 1853. (Annoncen lyder saaledes):

Formedelst anden Bestemmelse agter Undertegnede at bortsælge sit i Leergraven i Nørrestræde beliggende Huus, der bestaar af 5 Fag Forhuus med tilhørende Baghuus: Vilkaarene ere billige.

Rudkøbing, den 12te Juli 1853.

Christen Madsen Christiansen.

Den eneste Forbindelse mellem de to sidstnævnte Gader i det 18de Aarh. var Sidselbagers-

gade, gennem det 19de Aarh. almindelig kaldt „Sladdergade". Den rummede gennem det 18de Aarhundredes hele sidste Del stedse 5 Ejendomme paa hver Side, af hvis Indehaveres Navne kun et eneste en Tid findes gentaget blandt Byens mere kendte, nemlig Købmand Sr. Laurs Muus Lassen. Hans Hus (daværende Matr. Nr. 77 gammel Nr. 13) var overtaget efter Guldsmed Abraham Hyphoff, som forud (i alt Fald 1771 tillige havde ejet Nabostedet Nr. 78) hvori han foreløbig selv blev boende, og af hvis 3 Fag (i 1781 fejlagtig opført som 5 Fag) de to i 1777 „var bygt af nyt". — Det foran nævnte Nr. 77 var Gadens største Ejendom (12 Fag lang) og havde i 1761 tilhørt Værtsliusmand Jens Thornfeldt, som samtidig havde ejet og benyttet som Leyeboe de 3 Fag i Nr. 78 (daværende Nr. 14).

Disse Huses Beliggenhed er ikke særlig tydeligt angivet: de laa paa den „Syndre Side fra Vesten af", men Gaden, hvis Linie er aldeles uforandret, løb al sin Tid — som nu — ret i Nord og Syd. —

Fra Nørregades vestre Side udgik (ligesom nu) ret overfor Piledammen Blindestræde (den nuværende „Strandgade"), en Tid ogsaa kaldet Pilestrædet. Navnet Blindestræde er ukendt blandt Byens yngre Generation og har utvivlsomt sin Oprindelse fra Tiden før — eller omkring Begyndelsen af 19de Aarh., da Gaden endte „blindt" mod Borgmesterens Have, som vest for Borgmestergaarden strakte sig over til den nuværende Ørstedspark, og paa hvis Grund „Fattiggaarden" i Midten af 19de Aarh. opførtes. Vel omtrent samtidig ved en Gennembrydning i Haven helt ned til Stranden. Denne Forlængelse (fra Ramsherred) hed i en Del Aar „Flintevejen", rimeligvis som et Slags Minde om den forud afgangne Byfoged Flint.

Gaden, der den Dag i Dag kun er bebygget paa sin nordre Side, har sikkert al sin Tid været at regne for Byens mindst anselige — men ingenlunde gælder det samme ubetinget om dens Beboere. — Saa længe den har været til, har den huset — tilligemed Ramsherred — en Del af Byens Sømandsstand.

Et smukt Blad i dennes Historie skrev just en af Blindestrædes Sømænd, Johan Petersen Stengade, da han den $^{12}/_{1}$ 1852 reddede Mandskabet fra den engelske Brig „Mac Kenzie", som han fandt kæntret i Nordsøen.

De nu omtalte Gader har antageligt udgjort det oprindelige Rudkjøbing; thi en Gade som „Ørstedsgade", der opstod i Midten af 19de Aarh. (til at begynde med under Navn af „Nygade"), maa jo endnu regnes for forholdsvis moderne. Ruestræde, som afgjort ogsaa tilhører det ældste Rudkjøbing, kan næppe forlange Navn af egentlig Gade; det har næppe før, saa lidt som nu, haft nogen egentlig Bebyggelse og vistnok oprindelig kun dannet en Gennemkørsel til „Rue-Port". Yderligere maa her tilføjes en Gade, hvis Alder maa føres højt op mod selve Ramsherreds: Det er Vinkjældergade. Men denne maa af særlige Grunde omtales for sig selv, da den paa en egen Maade — ogsaa rent bogstaveligt taget — kom til at danne Overgang fra gammelt til nyt i Byen. —

* * *

Indtil i 1870erne foregik i Rudkjøbing al Trafik til Havnen ad „Brogade", den tidligere „Strandgade" (ikke at forveksle med den nuværende af samme Navn). For Enden af den havde i endnu ældre Tider ligget „Strandporten" med sin Accisebod*) noget overfor den nuværende Toldbodbygning. Der hvor nu Havnegade findes, løb ganske vist en Vej, men dels var den fra Landsiden kun tilgængelig ved Enderne, idet den vestre Side af Ramsherred med sin Husrækkes og sine Havers Bagside optog den i hele Længden — dels var den stadig i en Forfatning, der gjorde den uskikket til Kørsel og maadelig som Spadserevej. (Havnegade fik sit Navn ved Byraadsmødet d. $^{2}/_{1}$ 1879).

I de stedlige Aviser klages der endnu længere frem i Tiden højlydt over dens Tilstand.

I Langelands Avis i Aaret omkring 1850 fremkom en Artikel omtrent saalydende: Nordre Havn blev i Sommeren 1850 udbedret; men just derved „er Vejens eller Stiens Uhyggelighed fra samme, bag de til Havet stødende Haver, endnu mere

*) Accisen ophævedes 1850. I 1850 viser Langel. Avis Rudkjøbing Acciseboder udbudt til Salg. — Dog er ikke her Strandportens fundet nævnt.

iøjnefaldende end hidtil". — Det haabes derfor, at dette maa søges afhjulpen, „og Byens Indvaanere vilde da glædes ved en livlig og smuk Spadseregang paa den Plads, der nu er et Vanzir".

Havnegades nordlige Del kaldtes fra gammel Tid „Tanggærdet".

Det var især Brogades for svær Kørsel uheldige Stejlhed og dens Beliggenhed i Byens sydlige (sydvestlige) Udkant, der efterhaanden hos Beboere i andre Bydele vakte Tanken om Tilvejebringelse af en bekvemmere Forbindelse mellem disse og Byens Havn — og i Vinteren 1873—74 indgav en Del Grundejere, repræsenterede ved Handskemager Chr. Christensen, Gæstgiver H. Petersen og Købmand J. K. Winther — alle boende paa Grænsen mellem Nørre- og Vinkjældergade — til Byraadet en Henstilling om, at sidstnævnte Gade foranledigedes forlænget mod Vest ud til Havnepladsen.

Sagen var ansat til Behandling i Byraadsmødet den $^{7}/_{2}$ 1874, men blev i dette udsat. — Efter det følgende Møde den 21. s. M. modtog J. K. Winther, som den før nævnte Commitees Forret-

ningsfører Udskrift af Forhandlingsprotocollen, hvori det hedder:

Foretoges: Nr. 26.

„Andragende fra en Del Beboere i Kjøbstaden „om en Forlængelse af Vinkjældergaden ud til „Havnepladsen ved Kjøbet af et Huus i Rams-„herredsgaden".

„Det vedtoges at opfordre Andragerne til at „meddele, hvor vidt der kunde ventes private Bi-„drag til det paatænkte Øjemeds Fremme — —"

Byraadets Medlemmer var paa den Tid: Borgmester C. Sager — Købmand H. C. Bendixen — Malermester P. Bendixen — Mægler Rasmus Buch — Købmand Poul Hansen — Købmand Peter Larsen — Købmand Melson — Skibsreder Carl C. Nielsen — Møller Otto Rasmussen samt Garvermester Jørgen Krøyer, der var meldt syg.

Som Svar paa denne Skrivelse fremkom allerede under 24. s. M. Meddelelse fra Commiteen til Byraadet om, at „man formente ikke særlig at „burde bebyrdes med private Bidrag, men hvis „det formentes ikke paa nogen anden Maade at „kunde skee, ville vi forsøge, hvad der paa denne

„Maade kunde tilvejebringes, som dog formentes „ikke at ville kunde blive noget større Beløb, da „Størstedelen af Beboerne i denne Deel af Byen „ere ubemidlede." —

Herigennem var netop Sagens Ide tilkendekendegivet: man tilsigtede at skabe en for Byen i al Almindelighed betydningsfuld ny Færdselsaare, men saa selvfølgelig ogsaa hen til, at de ved en saadan beliggende Ejendomme maatte stige i Værdi, naar Trafiken fra Langelands Nordende til Øens vigtigste Afskibningssted for en Del lagdes denne Vej. — At Communen burde tage sig af Sagen for det første Punkts Vedkommende, turde være indlysende — i det andet Punkt var den vel ogsaa — om end indirekte — interesseret; men foreløbig optraadte den forsigtig og tilstillede Commiteen en ny Protocoludskrift af Mødet d. $^{7}/_{3}$, der slutter saaledes:

„— — — Med Hensyn til, at denne Skrivelse „tillige hentyder paa Muligheden af et privat „Bidrag for det Tilfælde, at den paatænkte „Foranstaltning ikke paa anden Maade kan blive „gennemført, vedtoges det at svare, at man ikke „antog, at Communen burde gøre nogen Bekost-

„ning i denne Henseende, med mindre et antage-„ligt Tilbud om et privat Bidrag foreligger". —

Denne Meddelelse gav Stødet til, at Commiteen for Alvor traadte i Virksomhed.

Den iværksatte en kraftig personlig Agitation, hvorved, som rimeligt var, i høj Grad benyttedes den før nævnte forventede Værdistigning, men som dog tillige ses at have virket ogsaa paa hel anden Maade, idet der tiltraadte Interessenter og Bidragydere endog fra de Bydele, der mindst kunde antages at regne med Fordel af den Vej.

Først og højst paa Bidragslisten stod Foretagendets Grundlægger, J. K. Winther, men Interessen for Sagen var i det hele langt fra ringe, og Listen viser, at flere af Byraadets Medlemmer ikke betænkte sig paa personlig at yde den den Støtte, som Raadet i sin Helhed foreløbig viste sig tilbageholdende med. — Dets Formand, Borgmesteren*), gik i saa Henseende i Spidsen. — Men de „ubemidlede" frygtede øjensynligt ikke for Planens Udfald.

Saavidt det kan ses, henvendte man sig ude-

*) Der var Grundejer Nørregade.

lukkende til selve Byens Beboere. Det eneste udenbys Navn, der er fundet i Listen, er Lehnsgreve Ahlefeldt-Laurvigens til Tranekjær, men Anmodningen til denne skete i hans Egenskab af Grundejer i Nørregade („det grevelige Magazin"), og Bidraget viser, at Greven var sig sin Forpligtelse som saadan bevidst. Resultatet af Indsamlingen blev, at Commiteen i Slutningen af Marts tilskrev Byraadet:

„Efter at have modtaget Udskrift af Byraadets „Forhandlinger d. 7de (ds.) Angaaende Vinkjælder-„gades Forlængelse ud til Havnepladsen forsøgte „vi, hvad der kunde tilvejebringes dertil privat ved „Tegning, og blev Resultatet deraf, at vi kan til-„byde ifølge vedlagte Afskrift (af Bidragslisten) et „Tilskud af 752 rdl., og haaber vi saaledes, at „det ærede Byraad vil bringe Sagen til Ud-„førelse".

Set med Nutids Øine var det jo ikke noget overvældende Beløb, der var tilvejebragt, men det viste sig — som Forholdene laa — at blive nok.

Det maa her indskydes, at Interessen hos Rudkjøbings Indvaanere for Ordningen af Byens

Færdselsforhold just paa denne Tid synes vakt i en ganske særlig Grad: I det før nævnte Byraadsmøde d.$^{7}/_{3}$ var behandlet en Forespørgsel fra en Del Beboere, om hvor meget Raadet vilde anvende paa Anlæg af en Gade fra Østergade forbi Jernstøber Knudsens Ejendom til Nørrestræde ved Købmand Michelsens Gaard, hvorpaa svaredes, at Byraadet ikke havde paatænkt noget saadant Anlæg. — (Nogle Aar senere anlagdes her en Vej — i Folkemunde kaldet „St. Knudsvej". — Den henlaa en Tid i en Forfatning, der gjorde den næsten ufarbar, men blev senere til den nuværende „Ahlefeldtsgade").

Og d. $^{10}/_{3}$ berettede „Langelands Avis", at Mægler Buch og Købmand H. M. Melson havde købt Sømand Morten Rasmussens Hus ved Stranden. — Redaktionen antog, at Ejendommen for Købesummen — 550 rdl. — vilde blive overdraget til Communen, og at denne saa vilde anlægge en ordentlig Vej langs Strandhavernes Bagside, hvilket ganske vist maatte kræve en Flytning af Morten Rasmussens Baghus. — Maaske har disse — saa godt som samtidige og i en og samme Ret-

ning gaaende — Planer manet Byraadet til nogen Varsomhed.

Paa et Møde d. $^{4}/_{4}$ fremlagdes Commiteens Skrivelse med Bidragslisten, og det vedtoges at tilstille Brolægningsudvalget Sagen til Erklæring og Forslag — hvad ogsaa indgik saaledes, at Raadet kunde sende til Commiteen følgende Uddrag af sine Forhandlinger ved Mødet d. $^{2}/_{5}$ 1875.

„Forlængelse af Vinkjældergaden ud til Havne-
„pladsen i Anledning af det fra en Del Beboere
„tidligere fremkomne Andragende og Tilbud om
„et Tilskud af sammenbragte 752 rdl. Brolæg-
„ningscommissionen har da foreslaaet, saafremt en
„mere omfattende Foranstaltning ikke kunde træffes,
„at det overlades til de i Sagen nærmest inter-
„esserede private Kræfter selv og paa egen Be-
„kostning, at ordne det Fornødne med Kjøbet af
„Madame Rasmussens Huus og med at udlægge
„Gaden, hvorefter det maatte anses for billigt, at
„Communen besørger den passende brolagt.

„Det foresloges derhos at tilbyde Andragerne
„det Communen tilhørende Huus i Vinkjældergaden,
„der tidligere har tilhørt Peder Frandsen, paa

„moderate Vilkaar. Udvalgets Forslag vedtaget. „Borgmesteren deltog ikke i Afstemningen som „interesseret i Sagen -- — —"

„Madam Rasmussens Huus" var Ejendommen Matr. Nr. 240 (gl. Matr. Nr. 157) i Ramsherred ligefor Vinkjældergade, og dets Fjernelse var altsaa en Betingelse for det paatænkte Foretagendes Gennemførelse. — Huset var paa 4 Fag med bagved liggende Have, som gik ned til den før nævnte Vej langs Stranden, og var i 1830 solgt af Enke Gertrud Marie Jørgensen til hendes Søn, Sømand Hans Rasmussen, for 100 rdl. samt frit Ophold Resten af hendes Levedage.

Efter Modtagelsen af denne Udskrift anmodede Commiteen under $^{19}/_{5}$ om nærmere Oplysning angaaende de moderate Vilkaar for Overtagelsen af Huset i Vinkjældergade og tilføjede i sin Skrivelse desangaaende:

„— — — Efter at det ærede Byraad i Svar „af $^{7}/_{3}$ meddelte, at det ikke antoges, at Com-„munen burde gøre nogen Bekostning i foran-„nævnte Anledning, med mindre der forelaa et „antageligt Tilbud om et privat Tilskud, og vi

„derefter havde indgivet et, som man formente, „meget antageligt Tilbud, vil det ærede Byraad „vist finde det rimeligt, at vi meget forbavsedes „over, at der i Svar af 2den ds. ikke i mindste „Maade omtales om Tilbudet er fundet „antageligt" „eller ikke, men henviser os til at lade Sagen „udføre „paa egen Bekostning"."

Det maa antages at være denne Skrivelse, der if. Referat i „Langelands Avis" paa Byraadsmødet den $^{13}/_{6}$ toges til Efterretning. — I alt Fald forholdt Raadet sig foreløbig afventende overfor Commiteen, og denne foranlediges derved til noget senere at tilskrive det saaledes:

(Skrivelsen var dateret den $^{26}/_{8}$ 1874. — Ved en Trykfejl i „Langelands Avis" er Byraadsmødet, da den behandledes, angivet afholdt d. $^{24}/_{8}$. — Saavidt det kan skønnes var det d. $^{29}/_{8}$.)

„Det under 2den Mai i Forhandlingen angaaende „Vinkjældergades Forlængelse ud til Havnepladsen „vedtagne Forslag, hvorefter der skulde tilbydes „os et Huus i Vinkjældergade paa moderate Vil„kaar, tillader vi os herved atter at bringe i det „ærede Byraads Erindring, og tilføjer, at Skipper

Hans Rasmussens Enke tilbyder at sælge sit Huus „for 1500 rdl., eller imod omskrevne Huus „Vinkjældergade og Overtagelse af Prioritetsgælden „omtrent 900 rdl."

Denne Skrivelse afgaves af Byraadet til Brolægningsudvalgets Erklæring. Samtidig vedtoges at kjøbe forannævnte Morten Rasmussens Hus og foranledige Vejen bag Strandhaverne foreløbig ordnet, hvilket ansloges til at vilde koste ca. 300 rdl.

Dette gennemførtes ogsaa i Løbet af Efteraaret, saaledes at Avisen i Begyndelsen af Decbr. omtalte den nu tilendebragte Regulering af nævnte Vej ved Flytning af Morten Rasmussens Baghuus og Communens Kjøb af et Stykke af Restaurateur Rasmussens Grund.

Til d. $^{3}/_{10}$ var Vinkjældergade-Sagen igen ansat til Behandling, men udsattes. — D. $^{19}/_{12}$ optoges den igen, da der forelaa Indstilling fra Brolægningsudvalget gaaende ud paa, at Communen skulde overlade Commiteen Huset i Vinkjældergade gældfrit (Nr. 144 b) og overtage Brolægningen af det nye Gadestykke, hvilket vedtoges. — Mærkeligt nok ses Byraadet ikke at have communiseret

Commiteen denne Beslutning, hvad dog vel maa være sket, eftersom følgende Bekendtgørelse straks indrykkedes i Bladene:

„Vinkjældergade vil til Foraaret blive forlænget „ud til Havnepladsen ved Bortrydning af det af „Skipper H. Rasmussens Enke kjøbte Hus; iøvrigt „henvises til det i Byraadsmødet d. 19. ds. i „denne Sag vedtagne. De til anførte Foretagende „tegnede Bidrag bedes indbetalt til medunder-„skrevne J. K. Winther.

Rudkjøbing, d. 23. December 1874.

H. Petersen. *C. Christensen.*

J. K. Winther."

Denne Anmodning blev dog ikke fuldt ud efterkommet med det samme. Nogle af Bidragyderne er formodentlig bleven lidt tvivlraadige efterhaanden som Sagen trak i Langdrag, og i Løbet af det følgende Foraar maatte Restanterne endnu et Par Gange gennem Aviserne opfordres til at indbetale de tegnede Beløb, hvoraf iøvrigt til sidst saa godt som intet udeblev. Men paa

samme Tid var Foretagendet ogsaa sat i Gang igen. Commiteen havde averteret:

„*Huus til Salg.* Matr. Nr. 240 i Rams-„herredsgade til Nedbrydning. Matr. Nr. 144 i „Vinkjældergade med Tilliggende. — Begge at betale ved Overdragelsen til 1ste Mai d. A. og „Førstnævnte at bortskaffe inden 14de Mai. Skrift-„lige Tilbud modtages i denne Mnd.

Rudkjøbing, d. 4de Februar 1875.

J. K. Winther."

Paa et Punkt havde man her egentligt forforgrebet Sagens Udvikling: Først paa Byraadets Møde den $^{15}/_{4}$ fremlagdes Indenrigsministeriets „Indrømmelse af Afstaaelse af Huset Nr. 144 b i „Vinkjældergaden, for at fremme dennes For-„længelse ud til Havnepladsen, hvilket toges til „Efterretning".

Forholdet ser ret curiøst ud, eftersom der jo paa den Tid ikke alene var disponeret fra Commiteens Side over Huset, men den endog synes allerede at have solgt det. — Af de faa Liebhavere, der havde meldt sig i Henhold til Avertissementet, ses

nemlig Væver O. Frandsen at have budt for begge Ejendomme under ét 1900 Kr. Hans Skrivelse herom er udateret, men allerede under $^{1}/_{3}$ 1875 er i Commiteens Regnskab Køberens første Udbetaling ført til Indtægt, og ydermere tilkendegives i en Note, at nævnte Bud er godkendt, saaledes, at der beregnes 1600 Kr. for Huset i Vinkjældergade og 300 Kr. for det til Nedrivning solgte i Ramsherred.

Det sidste havde Commiteen — som anført i dens Bekendtgjørelse af $^{23}/_{12}$ 74 — nemlig forlængst købt for den af Ejerinden forlangte Sum. De nævnte 1500 rdl. — senere omsat til 3000 Kr. — førtes til Udgift under $^{30}/_{11}$ 74.

Ogsaa paa anden Maade arbejdede Commiteen hele Foraaret 75 paa at „fremme" sin Plan. — Det var bleven anset for nødvendigt af Hensyn til Reguleringen af Overgangen fra den gamle til den nye Del af Vinkjældergade, at det skarpt fremspringende Hjørne paa Skrædermester A. Christensens Hus i Ramsherred blev forandret til et brudt. — Ejerens Indrømmelse heraf paa Betingelse, at det sker omkostningsfrit for ham selv,

udstedtes d. $^{26}/_{2}$ 75. Til Belysning af Datids Arbejdsforhold tjener, at denne Ombygning var taget i Entreprise af Murermester H. Christiansen og Tømrermester N. Larsen, og at d'Hrr.s Regninger paa samme — som bl. a. udviser Omlægning af et Stykke Tag — Flytning af et Skillerum, — nyt Gulv i „Sængerommet" m. m., blev paa henholdsvis 15 og 14 rdl. — heri indbefattet alt Tillæg af Materialier(!).

Ligeledes blev truffen Overenskomst med Ejerinden af det nordfor det nedrevne liggende Hus, hvis Gavl havde været fælles med hints og altsaa nu maatte istandsættes som Ydergavl. — Dette Forhold ordnedes med en Udgift for Commiteen af 140 Kr.

Der foreligger intet om den tilsvarende Gavl paa det nye Gadestykkes søndre Side. — Enten maa den paagældende Nabo af Interesse for Sagen selv have taget Affære — eller der har her været Gennemgang mellem Forhusene, saa Forandring ved Gavlen ikke har været paakrævet.

Paa samme Tid fortsattes Arbejdet paa selve den nye Gade: Byggegrunden og den gamle

Strandhave var bleven planeret; Hegnsforholdene til Nabogrundene blev søgt ordnede; — der ses at være anbragt Staaltraadshegn ind til Haven mod Nord. Gaden — eller som den jo foreløbig var: Vejen — forsynedes med Kantsten; og Havnefoged Løwe skænkede til Opfyldning 26 Læs Grus. — Paakjørselen af dette kostede i alt 8 Kr. 58 Øre.

Stolper og Lægter til det omtalte Traadhegn var bleven foræret Commiteen — der siges ikke af hvem, og Interessen for Sagen synes i det hele taget at have været større hos den enkelte Borger i Byen end hos dennes Borgerrepræsentation.

Til Byraadet indgik derfor fra Commiteen en Anmodning om, at Communen nu vilde overtage Vejen, hvilken Skrivelse fremlagdes i Mødet d. $^{15}/_{6}$ 75 og gav Anledning til en Vedtagelse af at overdrage det ofte omtalte Hus i Vinkjældergade til „Vedkommende" (som ganske vist for længe siden havde solgt det), samt paa samme Foranledning at indbetale 300 Kr. af Kommunekassen til Fattigvæsenets Capitalformue, medens Sagen iøvrigt udsattes — dog kun indtil Borger-

repræsentationen den næstfølgende $^{3}/_{7}$ vedtog at give Commiteen Skøde paa Huset.

D. $^{6}/_{8}$ gengældte Commiteen dette ved at foranledige fremlagt Skødet paa Ejendommen i Ramsherred, som nu var udlagt til offentlig Gade.

Til den Skrivelse, som behandledes d. $^{15}/_{6}$, existerer ikke Concept eller Genpart, ligesom ej heller til den Følgeskrivelse, der dog sandsynligvis har ledsaget det sidst omtalte Skøde.

Paa dette Tidspunkt — just som man skulde synes, at Øjeblikket var inde for Byraadet til at tage fat — lader det til, at dette i endnu højere Grad havde tabt Interessen for Sagen: næsten 2 Mdr. gik hen, før den atter kom til Behandling, og Resultatet blev, at Raadet d. $^{3}/_{10}$ vedtog at meddele Commiteen, at Vejen „ikke ansaas endnu at være saa opfyldt, at Communen kan overtage den".

Offentlighedens Opmærksomhed overfor Foretagendet og dets Vanskeligheder var derimod efterhaanden bleven mere og mere vakt. Under $^{21}/_{8}$ 75 havde „Langelands Avis" omtalt Gadeanlæget, og d. $^{26}/_{10}$ fortsatte samme Blad, som

jævnligt stod ret kritisk overfor Byens Administration: „— — — hvis det skal vare kun en Tiendedel „saa længe med Ordningen af den nye Passage „fra Ramsherredsgade til hin saakaldte Vej*), saa „maa man ønske de private Mænd, der have „interesseret sig for og givet Penge til denne „Passage, god Taalmodighed".

Maaske er det denne Artikel, der har foranlediget Grundlaget for et Forlydende, som Avisen under $^{27}/_{11}$ omtaler saaledes: „Der siges i By„raadet at være fremkommet et Forslag, som til„sigter at lade sagkyndig Mand udarbejde Plan „og Overslag saavel til nævnte Vejs (nemlig igen „Havnegades) Ordning, som til Ordningen af „Passagen udfor Vinkjældergade — — —".

Hvis „Langelands Avis" har været rigtigt underrettet, saa blev i alt Fald Forslaget ikke til Virkelighed. — Foreløbig gik Sagen fra den Side helt i Staa.

Men det gjorde Commiteens Virksomhed ikke. Den udstedte under $^{23}/_{1}$ 1876 sin sidste Anmod-

*) Artiklen var indledet med et Angreb paa Byraadet angaaende Havnegades skrækkelige Tilstand, som jævnlig gav Anledning til Omtale.

ning om Indbetaling af de faa udestaaende Bidrags-Restancer og bekendtgjorde samtidig, at Foretagendets Regnskab vilde blive fremlagt til offentligt Eftersyn paa Raadhuset fra 28de s. M.

Samme Regnskab, som var bleven afviklet og opgjort allerede i Løbet af Eftersommeren og udviste en Indtægt af 3338 Kr. og en Udgift af 3351 Kr. 41 Øre. 13 Kr. 41 Øre er opført som Underskud uden Omtale af, hvorledes det blev dækket. Commiteens Evne til at budgettere har i alt Fald været ubestridelig.

D. $^1/_8$ 1876 var Byraadet igen kommet i Tanke om Sagen, og den var bleven ansat til Behandling, men udsattes; da man d. 22de s. M. tog den op, resulterede Behandlingen i en Meddelelse til Commiteen saalydende: „— — — Fore„toges Sagen Nr. 81 angaaende forskellige Vejes „Istandsættelse — — — Commiteen for Forlæn„gelse af Vinkjældergaden vil være at anmode om „at fremme dens yderligere Opfyldning — — —".

Derhos henvistes til Beslutningen af $^3/_{10}$ 75. — Under 31te s. M. besvaredes Meddelelsen saaledes:

„*Til Rudkjøbing Byraad.*

„I Anledning af Byraadets Meddelelse an-„gaaende Forhandling om Vinkjældergadens For-„længelse i Mødet af 22de ds., hvorefter vi „anmodes om at fremme dens yderligere Opfyld-„ning, tillade vi os at bringe i det ærede Byraads „Erindring, at i Udskrift af Forhandlingsprotocol „af 2den Mai 1874 hedder det: „Det vedtoges „at overdrage de private Kræfter selv at overtage „det fornødne med Kjøbet af Hans Rasmussens „Enkes Hus og med at udlægge Gaden, hvorefter „det maatte anses for billigt, at Communen be-„sørger den passende brolagt".

„Da Huset var bortryddet og Gaden udlagt, „blev endnu et Beløb tilovers, der anvendtes til „Sten ved Siderne og Opfyldning næsten i Højde „med Vejen udenfor, som den den Gang var, og „formente vi, at dette endog var mere end forlangt, „og da desuden Communen senere har modtaget „Skøde paa Huset, og Regnskabet har været frem-„lagt til Eftersyn paa Raadstuen (— — —), antage „vi vort Hverv for endt, og kan ikke foretage mere i denne Sag, men forventer, at det ærede „Byraad ordner Sagen efter givet Løfte —".

Dette Svar undertegnedes af Commiteen in pleno — og den virkede efter Hensigten: Efter Raadets Møde d. $^{17}/_{10}$ 76 tilmeldtes der Commiteen:

— — — „Foretoges Sagen Nr. 98.

„Skrivelse af 31te August d. A. fra Vedkom-
„mende Commitee angaaende Istandsættelse af
„Fortsættelse af Vinkjældergaden.

„Det vedtoges, at Communen overtager den
„omhandlede Gadestrækning i dens nuværende
„Tilstand.

„Krøyer stemte herimod.

„Borgmesteren stemte ikke i denne Sag — —".

Mødets Protocol var underskreven af: Borgmesteren — Kjøbmand H. M. Melson — Redakteur Høeg — Garvermester Jørgen Krøyer — Blikkenslager C. C. Krogh — Kjøbmand Mads Winther — Teglværksejer Ferdinand Christensen og Kjøbmand H. C. Bendixen. — Fraværende var Dampmøller Poul Hansen og et Medlem til, som formenes at have været Møller Otto Rasmussen.

Som Medlemmer af Brolægningsudvalget, hvorunder Sagen jo nærmest sorterede, var d. $^{15}/_{1}$ 76 valgt: Winther, Krøyer, Krogh, Hansen og Christensen.

Og hermed var dette Afsnit af Vinkjældergades Historie endt: Efter den Tid ses ikke at være udvexlet Skrivelser mellem Byraadet og Commiteen.

Men i den sidstes Archivaliepakke findes et udateret Concept saalydende:

„Til Vinkjældergades Forlængelse ydedes der „i sin Tid over 1500 Kr. privat Tilskud, der var „omtrent Halvdelen af Bekostningen, og i Byraads-„møde i Maj 1874 vedtoges „at overdrage de „private Kræfter selv at ordne det fornødne med „Kjøbet af Hans Rasmussens Enkes Hus og med at „udlægge Gaden, hvorefter det maatte anses for „billigt, at Communen besørger den passende „brolagt."

Kan Gaden, som den er, kaldes „passende brolagt"?

Hvilken Anvendelse Commiteen i sin Utaalmodighed har gjort af denne Forespørgsel*), som jo efter sin Form syntes bestemt til at indrykkes i et Blad, er ikke paavist, men under 19de Februar 77 berørte „Langelands Avis" i en Redak-

*) Conceptet er uden Underskrift, men skrevet af J. K Winther. —

tionsartikel, at Byraadet trods sin Forpligtelse intet havde foretaget i Sagen. —

I de følgende Aar ses den af og til at være optaget til Behandling, mest m. H. t. Hegnsforholdene overfor de tilliggende Grundejere, — men som bekendt hengik adskillig Tid før Gaden bragtes i en virkelig „passende" Tilstand. —

* * *

Mærkeligt nok skulde „Vinkjældergades Forlængelse" faa sin største Betydning paa en Maade, hvorom næppe nogen af de Mænd, der skabte den, havde drømt: Den udgør jo nu et væsentligt Forbindelsesled mellem Rudkjøbing Banegaard og Byens Centrum. —

* * *

Det hele Foranstaaende angaaende Vinkjældergades Forlængelse er i alt væsentligt taget fra den omhandlede Commitees Archiv som nu er i privat Eje, samt efter „Langelands Avis" Referater af de paagældende Byraadsmøder. — Det lidt uklare Forhold angaaende Huset i Vinkjældergade,

der en Tid lang var Fattigvæsnets Ejendom, maa tildels forklares derhen, at der udenfor det her gengivne har existeret visse underhaands – maaske mundtlige, men vidnefaste — Aftaler mellem Byraad og Commitee, saaledes at endelig Ordning i visse Tilfælde er bleven en Formsag. — Visse gamle Skøder er selvfølgelig efter Skik og Brug overgaaet til seneste Kjøber. —

Enkelte Spørgsmaal vil vel yderligere kunne klarlægges og besvares, naar Byraadets Forhandlingsprotocol og Byens Panteregistre fra den Periode maaske bliver tilgængelige. —

STORMFLODEN I 1872

I Begyndelsen af Efteraaret 1872 hjemsøgtes Danmark, der jo ellers jævnt hen har været forskaanet for større Naturbegivenheder, af en Katastrofe, man maa søge ret langt tilbage i Tiden for at finde Magen til, og som satte Spor i store Dele af Landet, saa dybe, at der hengik adskillige Aar, før de blev nogenlunde udslettede.

Haardest ramtes Landets sydlige Del, Sydsjælland og de mindre Øer. Natten til den 12te November nævnte Aar havde en haard sydlig Vind sat betydelige Vandmasser op gennem Østersøen; og den paafølgende Dag (Onsdag) øgedes fremdeles Stormen, som efterhaanden antog en ganske orkanagtig Karakter, idet det samtidig faldt i med Regn og Sne. Efterhaanden som Dagen skred frem, blev Vejret af en Karakter, der lod forudse, at man stod foran Begivenheder, der langt fra vilde blive af almindelig Art. Hen paa Formiddagen stod hele Rudkjøbing Havneplads under

Vand; adskillige af de der liggende fortøjede Skibe begyndte at rive sig løs og en Del af Havnens svære Fortøjningsstenpæle undergravedes og væltede over Ende.

Paa Skibsbygmester Boas's og Tømmerhandler Rasmus Larsens Oplagspladser begyndte Bjælker og Brædder at drive om, hvoraf efterhaanden ikke lidet gik tabt. Hen paa Formiddagen maatte sidstnævnte, Larsens Beboelseshus rømmes, idet Familien i Baade maatte reddes derfra ved at man sejlede umiddelbart op under Ejendommens Havestakit. Rudkjøbing Toldbodbygning var paa dette Tidspunkt ligesom de nuomstunder til Havnegade grænsende Ejendomme bleven fuldstændig omflydt af Vandet, saa at Toldbodens Vareoplag maatte søges reddet op paa dens Loft, hvorfra en Del deraf senere søgtes bjerget af dens Personale, bl. andre af den af mange Rudkjøbingere velkendte Roersbetjent Ole Hansen, som i sin Tid i sine unge Dage havde deltaget i Affæren ved Eckernførde, da han med „Christian VIII" sprang i Luften. Vandet var paa dette Tidspunkt naaet omtrent op til en Højde af 8 Fod over daglig Vande, et

Forhold, hvortil selv gamle Folk ikke kunde mindes Magen, og naaede op paa Midten af Gavlen af Købmand Feodor Nielsens Forhus. Byens Kirke saavel som en Del private Bygninger havde i Løbet af Formiddagen ved Stormen, som stadig var taget til, ledsaget af betydeligt Snefog, lidt en Del Molest.

Som bekendt findes et Indløb til „Vejlen" nord for Rudkjøbing („Vejlegabet"), der i sin Tid lukkedes af en Dæmning, som ifølge de stedlige Aviser var opført „for mange Aar siden med stor Bekostning".

Hen paa Eftermiddagen den 13de evnede denne Dæmning ikke længere at modstaa det uhyre Tryk af Vandmasserne udefra, men sprængtes i en Længde af nogle og tredive Alen, saa at de indenfor liggende Engstrækninger op imod Landsbyen Kragholm paa en Gang ganske oversvømmedes. Fra enkelte højtliggende Steder, f. Eks. Rudkjøbing Bymølle, kunde man iagttage den mægtige pludselige Oversvømmelse, der strakte sig over næsten det hele lavtliggende Areal imellem det sydlige Rudkjøbing, Kragholm og Skrøbeløv.

Paa mange Steder i denne Egn afsattes selvfølgelig, da Vandet senere sank, store Mængder af Tang, og endnu saa sent som i Aarene omkring 1930 kan man paa enkelte Steder (f. Ex. den Vej, der nord fra gennem Kragholm løber op mod Herregaarden Faarevejle, i Træer og Buske finde Levninger heraf).

Omtrent midtvejs mellem Rudkjøbing og den Vej, som derfra fører til Skrøbeløv, laa i sin Tid et lille Hus „Spangehuset". Dette, der laa ret enlig, beboedes af et Par gamle Folk, og blev selvfølgelig som alt andet, om Eftermiddagen afskaaren fra al Forbindelse med Omverdenen. Det var gammelt og noget brøstfældigt. Og inden længe blev dets Beboere udsatte for øjensynlig Livsfare, idet Huset til Dels begyndte at styrte sammen. Imidlertid lykkedes det Bymølleren fra Rudkjøbing (Hansen) alene i en Baad at naa de to gamle til Hjælp og reddede ogsaa dem begge. De udtalte senere offentlig deres Paaskønnelse og Taknemmelighed til ham for den ydede Hjælp.

I Løbet af Eftermiddagen rekvireredes paa Gaarden Faarevejle et Par Baade for at bringe

Undsætning for Kreaturer og Materiale, som efterhaanden blev indbjerget. Denne Hjælp maatte til Dels ydes fra Rudkjøbing. Selvfølgelig var al Dampskibstrafik forlængst bleven indstillet, og i det hele taget maatte Byen den nævnte Dag regnes for afskaaren fra al Forbindelse med Omverdenen. Omtrent Kl. 4 kunde det iagttages fra Kirketaarnet, at hele den lige overfor Byen liggende Siø stod under Vand, saaledes at kun de paa den liggende Bygninger tildels var synlige; og noget ganske tilsvarende gjaldt naturligvis saa at sige alle de talrige Smaaøer, som ligger syd for Rudkjøbing imellem denne og Ærø; men omtrent paa dette Tidspunkt syntes Vejret at have udraset.

Imellem Kl. 5 og 6 kunde man spore, at Vandets Stigen standsede, og fra da af kunde man regne med, at Elementerne nogenlunde var ved at falde til Ro. Men først i dagevis derefter kunde man begynde at tage et nogenlunde Skøn over de forfærdelige Ulykker, som baade paa denne Egn og i det hele over det meste af den sydlige Del af Landet paa mangfoldige, forskellige Maader var bleven anrettet. Paa samme Tid begyndte de spredte

Efterretninger at indløbe fra de forskellige Egne, som i større eller mindre Grad var bleven hjemsøgt af Uvejret, og det viste sig efterhaanden, at de Ulykker, der i hint skrækkelige Døgn var sket foruden paa Menneskeliv, tillige paa Kreaturer og anden Ejendom, var af betydelig større Omfang, end man fra noget enkelt Sted til at begynde med havde været i Stand til at iagttage. De to den Gang existerende langelandske Blade „Langelands Avis" og „Langelands Tidende" bragte selvfølgelig efterhaanden indgaaende Referater af Begivenhederne, og det er i det væsentligste efter disse, at det er gengivet, som her i spredte Træk søges berettet.

Siø, som er en Forpagtning under Herregaarden „Nedergaard" paa Langeland, led naturligvis en Del Ødelæggelse paa Vintersædmarkerne, men af Kreaturer omkom intet af Betydning; derimod druknede saa godt som hele den store Bestand af Harer, hvorpaa Øen som bekendt i mange Aar har været saa rig; og tillige omkom af Besætningen nogle enkelte Faar. Iøvrigt gik saa godt som paa hele Langeland en Del Kreaturer til Grunde. De omkom for Størstedelen uden at

kunde slippe ud af Staldene. Ved Bagenkop blev forskellige Skibe ødelagte. Bl. a. blev en Jagt kastet op paa Land og jog sit Spryd ind gennem Taget paa et Hus. Paa samme Egn blev der i det hele taget voldt adskillige Ulykker paa forskellig Vis, saa at der senere blev talt ikke mindre end 40 husvilde Familier. Dæmningen for Magleby Nor blev gennembrudt og ødelagt, hvorved Vandmølleren druknede under Forsøget paa selv at redde sig i en Pram. Selve Vejen til Bagenkop blev efterhaanden ganske ufarbar, og paa hele Øens Østkyst inddrev efterhaanden Mængder af Hø, Halm og Husgeraad, mest fra Lolland.

Ved Botofte inddrev efterhaanden Liget af en Voksen samt ved Hennetved Ligene af 3 Børn; af de sidste var de to Drenge 3 a 4 Aar samt en Pige paa omtrent 7 Aar. Den ældste Dreng fandtes iført kun Skjorte, den yngste tillige en Nattrøje og et lille, rødlig stribet Tørklæde. De var alle blonde og saa velnærede ud. Pigebarnet fandtes iklædt Chemise (Mrkt. f.i.l. i rødt), Uldklokke, Hvergarnsskørt, grønt med sorte Striber, mørk Sirtskjole, lille, uldent, stribet Tørklæde. Drengene

„sig op paa dens Ryg og lod den svømme i Land. „Dyret, der i ham saa sin Redningsmand, vilde „nu ikke skilles fra ham, men fulgte ham fra den „Tid af som en Hund".

Det er for nogle Dage siden bleven bekendtgjort, at Kreaturer og svært Gods foreløbig ikke iader sig udføre fra Spodsbjerg Færgested, idet Broen, som før omtalt, ikke kan befares.

Paa samme Tid som Langeland hjemsøgtes saa haardt, var Ærø og Sydfyn udsat for noget ganske tilsvarende. Særlig haardt gik det ud over Ærøeskøbing og Marstal, hvor Højvandet begge Steder naaede 12 a 13 Fod over daglig Vande og flere Huse endog af Grundmur styrtede sammen. Paa Marstal Havneplads blev et Skib sat op mod den kendte Skibsreder Hans Christensens Ejendom, hvor bl. a. den Gang Toldkontoret var installeret. Toldforvalter Svanekiærs Familie maatte søge Tilflugt højere oppe i Byen, Toldkontoret selv, som laa yderst udsat, umiddelbart ved Havnen, befrygtedes en Tid lang helt at maatte rømmes, og det tilsammen hørende Vagthus, der laa ude paa selve Havnen, blev omstyrtet

og bortskyllet. Adskillige Fartøjer, der stod paa Stabel, kastedes om, og to andre Skibe sattes flere Hundrede Alen op paa Land. Paa den nærliggende Dreiø ødelagdes fuldstændig 25 Husè, og en Vindmølle paa selve Ærø drev helt over til Als. Lignende Begivenheder foregik i og ved Ærøeskjøbing. Kl. 5 naaede Vandet sit højeste i Marstal. Paa enkelte andre Steder, f. Ex. Lolland, gik det endnu værre til. I Gjedesby saaes efter Katastrofen 24 Huse at være ganske forsvundne og 65 ubeboelige.

Ikke langt fra samme Egn druknede omtrent en Snes Mennesker, deraf bl. andre 2 Børn og en gammel Kone. Illustreret Tidende gengav bl. a. et Billede af „Per Skippers Hus" i Gjedesby, som ses fuldstændig sammenstyrtet. Fra Sydsjælland bør opbevares en lille Redningshistore:

To Mænd, som i en Baad roede over Køge Landevej, saa nogle Folk klynge sig til en Vognfjæl, som hang fast i Grenene paa et Træ ved Vejen; de arbejdede sig med Besvær hen til dem og bjergede dem. Under Træet laa deres Vogn væltet. Hesten stak Hovedet over Vandet og udstødte gennem-

trængende Skrig. Den ene af dem lod sig glide fra Baaden ned i Vandet og greb fat i Hestens Manke, fik Skaglerne skaaret over og reddede saaledes Dyret, der svømmede med sin Redningsmand ind over Marken, indtil den fik Fodfæste, og siden fulgte med ham, hvor han gik og stod; flere Gange strøg den sit Hoved op ad ham og paa en rørende Maade lagde den sin Taknemmelighed for Dagen.

Saa godt som straks efter at man begyndte at faa lidt Overblik over Skaden traadte forskellige Commiteer i Virksomhed for at yde de skadelidte den Hjælp, som kunde tilvejebringes. Indsamlinger med dette for Øje foretoges saavel i Rudkjøbing som i flere andre af Øens Egne, i Marstal, Ærøeskjøbing og mangfoldige andre Steder.

I de stedlige Blade fra hine Dage finder man nu de vidtløftige, udførlige Fortegnelser fra næsten alle Landets forskellige Egne, der endnu vidner om de ivrige Bestræbelser, som bogstavelig hele Landets Befolkning kappedes om at udvise for efter Evne at raade Bod paa det, som i de omtalte i Landets Historie næsten enestaaende rædselsfulde Begivenheder havde spredt over vide Egne.

RETTELSER.

Pag. 8 indsættes Linie 5 mellem Ordene „udi Smeddegaden og 3de fag Lade-Huus" dette Stykke mellem Stjernerne: „næst op til Jens Rasmussen „Handskemager iboende Vaaning paa Østre Siide og „ud til Ahlgaden mod Vestre Siide Bestaaende af „11 fag til Smedde Gaden".

Pag. 18, Linie 3 fra neden indsættes Ordet [denne] mellem af og Tankestregen.

Pag. 23, Linie 8 staar 0 ℔, skal staa: 2 ℔.

Pag. 24, Linie 1 fra neden staar Note, skal staa: Noten.

Pag 25, Linie 1 fra neden staar foretages, skal staa: foretoges.

Pag. 30, Linie 4 staar Bagerofu, skal staa: Bagerofn.

Pag. 38, Linie 8 staar Breeden $6^1/_2$, skal staa: $9^1/_2$.

Pag. 51, Linie 15 staar S. Truelsen, skal staa: J. Truelsen.

Pag. 56, Linie 10 staar 1728, skal være: 1828.

Pag. 58, Linie 9 indsættes Ordet [er] mellem nu og med.

Pag. 116, Linie 3 fra neden, staar Fra den Gang, skal være: Fra den Tid.

Pag 126, Linie 16 staar Risterne stavet med i, skal staves med: e.

Pag. 130, Linie 1 fra neden sættes [og] mellem Himmeløv og i 1771.

Pag. 142, Linie 1 tilføjes efter Ahlefeldtsgade [samt et Stykke af Østergade].